

**COĞRAFYA DERS KİTAPLARININ
KÖK DEĞERLER
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Murat KILIÇ
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Prof. Dr. Hakkı YAZICI
Temmuz, 2024
Afyonkarahisar

T.C
AFYONKOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
COĞRAFYA EĞİTİMİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

COĞRAFYA DERS KİTAPLARININ
KÖK DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Hazırlayan
Murat KILIÇ

Danışman
Prof. Dr. Hakkı YAZICI

AFYONKARAHİSAR 2024

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Coğrafya Ders Kitaplarının Kök Değerler Açısından İncelenmesi**” adlı çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde bilimsel etik kurallara ve atıf gösterme ilkelerine riayet ettiğimi belirterek aksi bir durumun tespiti hâlinde sorumluluğun tamamen bana ait olduğunu kabul, beyan ve taahhüt ederim.

...../07/2024

İmza

Murat KILIÇ

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Murat KILIÇ
	Numarası	2200631003
	Anabilim Dalı	Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı
	Programı	Coğrafya Eğitimi
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Coğrafya Ders Kitaplarının Kök Değerler Açısından İncelenmesi
Tez Savunma Sınav Tarihi		12.07.2024
Tez Savunma Sınav Saati		11.00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒ oy birliği – ☐ oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE

MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

COĞRAFYA DERS KİTAPLARININ KÖK DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Murat KILIÇ

AFYONKOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
COĞRAFYA EĞİTİMİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Temmuz, 2024

Danışman: Prof. Dr. Hakkı YAZICI

Bu çalışmanın amacı 2022-2023 eğitim öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ortaöğretim kurumlarında okutulan 9, 10, 11 ve 12. sınıf coğrafya ders kitaplarındaki metinleri, 2018 coğrafya dersi öğretim programında yer alan kök değerler açısından incelemektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini ise 2018 coğrafya dersi öğretim programına göre hazırlanan ve erişimi dijital olarak Eğitim ve Bilişim Ağında (EBA) yer alan Milli Eğitim Bakanlığı yayınevlerine ait 9, 10, 11 ve 12. sınıf düzeylerinden birer adet olmak üzere toplam 4 adet coğrafya ders kitabı oluşturmaktadır. Çalışmada Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 18 Temmuz 2017 yılında yayınlamış olduğu “*Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine*” adlı dokümanında yer alan “*Yenilenen Müfredatlarda Değerler ve Değerlerle İlişkili Tutum ve Davranışlar*” başlıklı tablo veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz yöntemi esas alınmıştır. Araştırma sonucunda 9, 10, 11 ve 12. sınıf coğrafya ders kitapları içerisindeki metinlerde en çok yer alan kök değerlerin “sorumluluk”, “vatanseverlik” ve “özenetim” değerleri olduğu tespit edilirken, en az yer alan kök değerlerin “sabır” ve “dürüstlük” değerleri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kök değerlerin sınıf düzeylerine göre dağılımlarında ve aynı sınıf düzeyindeki dağılımlarında eşitsizlik olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmanın sonucunda coğrafya ders kitaplarındaki değerlerin dengeli dağıtılması ve görsellerle daha fazla desteklenmesi önerilmiştir. Ayrıca değer kazandırmada öğretmenlerin rolü büyük olduğundan öğretmenlere değer eğitimi ile ilgili daha fazla eğitim verilmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya Ders Kitapları, Kök Değerler, Coğrafya Eğitimi.

ABSTRACT

INVESTIGATION OF GEOGRAPHY TEXTBOOKS IN TERMS OF ROOT VALUES

Murat KILIÇ

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCES INSTITUTE
DEPARTMENT OF TURKISH AND SOCIAL SCIENCES EDUCATION
DEPARTMENT OF GEOGRAPHY EDUCATION
MASTER'S THESIS

July, 2024

Advisor: Prof. Dr. Hakkı YAZICI

The purpose of this study is to examine the texts in geography textbooks for grades 9, 10, 11, and 12, used in secondary education institutions affiliated with the Ministry of National Education during the 2022-2023 academic year, in terms of core values outlined in the 2018 geography curriculum. The study employs a qualitative research method, specifically the document analysis model. The sample consists of four geography textbooks, one from each grade level (9th through 12th), prepared according to the 2018 geography curriculum and accessible digitally on the Education and Information Network (EBA) of the Ministry of National Education publishers.

The data collection instrument used in the study is the table titled "*Values and Attitudes and Behaviors Related to Values in Renewed Curricula*" found in the document "*Our Work on Curriculum Renewal and Changes*" published by the Board of Education on July 18, 2017. Descriptive analysis method was employed for data analysis.

As a result of the research, it was determined that the core values most prevalent in the texts of geography textbooks across grades 9 to 12 are "*responsibility*," "*patriotism*," and "*self-control*." Conversely, the core values least represented were found to be "*patience*" and "*honesty*." Furthermore, disparities were identified in the distribution of core values both across different grade levels and within the same grade level.

Based on these findings, the study recommends that values in geography textbooks should be more evenly distributed and supported with more visuals. Additionally, given the significant role of teachers in instilling values, the study suggests that teachers should receive more training in value education.

Key Words: Geography Textbooks, Root Values, Geography Education.

ÖN SÖZ

Günümüz şartlarında giderek önemi artan değerler kavramı, eğitimin vazgeçilmez bir unsurudur. Değer eğitiminin nasıl verilmesi gerektiği hem Türkiye'nin hem de diğer ülkelerin cevap aradığı bir sorudur. Akademik bilgilerin yanında değer kavramının da yer alması bireylerin gelişimini dolayısıyla toplumların gelişimini etkilemektedir. Bizim de bu çalışmadaki amacımız; 9, 10, 11 ve 12. sınıf Coğrafya ders kitaplarında yer alan metinleri 2018 coğrafya dersi öğretim programında yer alan kök değerler açısından incelemektir. Çalışmada coğrafya ders kitaplarındaki metinlerde kök değerlerin yer alma durumu ve bulunma sıklığı araştırılmıştır.

Bu araştırma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, önemi, problem durumu ve alt problemleri ile sayılılar, sınırlılıklar ve tanımlara yer verilmiştir. Birinci bölümde kavramsal çerçeveye ait bilgiler ve tanımlamalar bulunmakta olup ikinci bölümde araştırma yöntemi ele alınmıştır. Araştırmanın üçüncü bölümünde ulaşılan bulgular ve bulgulara ait yorumlara yer verilmiştir. Dördüncü bölümde de elde ettiğimiz bulgulardan hareketle ulaşılan sonuç ve bu sonuçlara bağlı öneriler bulunmaktadır.

Bu çalışmam boyunca tezimin danışmanlığını üstlenen, bilgisini, tecrübesini ve desteğini esirgemeyen değerli danışmanım sayın Prof. Dr. Hakkı YAZICI' ya ve bu süreçte çalışmama katkıları olan Doç.Dr. Mehmet Tamer KAYA'ya saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmam süresince bana her türlü desteği veren değerli meslektaşlarım Mehmet KARAKAYA, Mutlu ALBAYRAK ve Cihan ALTAY'a, son olarak benden desteğini hiç esirgemeyen, her zaman yanımda olan biricik eşim ve çocuklarıma çok teşekkür ediyorum.

Murat KILIÇ

2024, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI.....	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLOLAR LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
RESİMLER LİSTESİ	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.DEĞER VE KÖK DEĞER KAVRAMLARI	7
1.1. DEĞER TANIMLAMALARI	7
1.2. DEĞERLERİN ÖZELLİKLERİ	8
1.3. DEĞERLERİN ÖNEMİ VE İŞLEVİ.....	9
2.DEĞERLERİN SINIFLANDIRILMASI	11
2.1.SPRANGER DEĞER SINIFLANDIRMASI	11
2.2.ROKEACH DEĞER SINIFLANDIRMASI.....	11
2.3.SCHWARTZ DEĞER SINIFLAMASI	12
3. DEĞERLER EĞİTİMİ.....	14
3.1.DEĞER ÖĞRETİMİ YAKLAŞIMLARI	16
3.1.1.Telkin Yaklaşımı (Değerlerin Dorğrudan Öğretimi)	17
3.1.2.Değer Belirginleştirme (Değer Açıklama)	17
3.1.3.Değer Analizi Yaklaşımı	18
3.1.4.Ahlaki İkilem (Ahlaki Muhakeme).....	19
4.COĞRAFYA ÖĞRETİM PROGRAMINDA DEĞERLER	19
5.ARAŞTIRMAYA KONU OLAN KÖK DEĞERLER	25
5.1.ADALET	25
5.2.DOSTLUK	25
5.3.DÜRÜSTLÜK.....	26
5.4.ÖZDENETİM.....	26
5.5.SABIR	27
5.6.SAYGI.....	27
5.7.SEVGİ	28
5.8.SORUMLULUK	28
5.9.YARDIMSEVERLİK.....	29
5.10.VATANSEVERLİK.....	29
6. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	30

İKİNCİ BÖLÜM YÖNTEM

1.ARAŞTIRMANIN MODELİ	34
2.ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ	34
3.VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ.....	35

3.1. VERİ TOPLAMA ARACI.....	35
3.2. VERİLERİN ANALİZİ	37
3.3. GEÇERLİLİK VE GÜVENİRLİK	39
3.3.1. İnandırıcılık.....	39
3.3.2. Tutarlık.....	39
3.3.3. Teyit Edilebilirlik.....	40
3.3.4. Aktarılabilirlik.....	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR

1.ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	42
1.1. 9. SINIF COĞRAFYA DERS KİTABINDA YER VERİLEN KÖK DEĞERLERE İLİŞKİN BULGULAR	42
1.1.1. 9. Sınıf Coğrafya Ders Kitabındaki Değerlerin Ünitelere Göre Dağılımı .	42
1.1.2. Doğal Sistemler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular.....	44
1.1.3. Beşeri Sistemler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular	48
1.1.4. Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular	52
1.1.5. Çevre ve Toplum Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular	52
1.2.10. SINIF COĞRAFYA DERS KİTABINDA YER VERİLEN KÖK DEĞERLERE İLİŞKİN BULGULAR	63
1.2.1. 10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabındaki Değerlerin Ünitelere Göre Dağılımı	63
1.2.2. Doğal Sistemler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular.....	64
1.2.3. Beşeri Sistemler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular	76
1.2.4. Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular	81
1.2.5.Çevre ve Toplum Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular	82
1.3.11. SINIF COĞRAFYA DERS KİTABINDA YER VERİLEN KÖK DEĞERLERE İLİŞKİN BULGULAR	93
1.3.1. 11. Sınıf Coğrafya Ders Kitabındaki Değerlerin Ünitelere Göre Dağılımı	94
1.3.2. Doğal Sistemler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular.....	95
1.3.3. Beşeri Sistemler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular	105
1.3.4. Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular	115
1.3.5. Çevre ve Toplum Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular	122
1.4.12. SINIF COĞRAFYA DERS KİTABINDA YER VERİLEN KÖK DEĞERLERE İLİŞKİN BULGULAR	145
1.4.1. 12. Sınıf Coğrafya Ders Kitabındaki Değerlerin Ünitelere Göre Dağılımı	145
1.4.2. Doğal Sistemler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular.....	146
1.4.3. Beşeri Sistemler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular.....	152
1.4.4. Küresel Ortam: Ülkeler ve Bölgeler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular	167
1.4.5. Çevre ve Toplum Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular	177
1.5. TÜM SINIF DÜZEYLERİNDEKİ COĞRAFYA DERS KİTAPLARINA AİT BULGULAR.....	188
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	191
KAYNAKÇA.....	197

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Rokeach Değer Sınıflandırması	12
Tablo 2. Schwartz Değer Sınıflandırması	13
Tablo 3. 2005-2018 CDÖP Değerler Bakımından Karşılaştırılması	22
Tablo 4. 2017 CDÖP Yer Alan Değerler ve Kazanımları	23
Tablo 5. Çalışmada Kullanılan Coğrafya Kitapları	35
Tablo 6. Yenilen müfredatlarda Değerler ve Değerlere İlişkin Tutum ve Davranışlar .	36
Tablo 7. Cohen Kappa Katsayısı ve Yorumları	38
Tablo 8. Kappa Analizi	38
Tablo 9. Ders kitaplarının incelenmesi ve veri analiz aşamaları	41
Tablo 10. 9.sınıf ders kitabındaki değerlerin ünitelere göre dağılımı	42
Tablo 11. 10.sınıf ders kitabındaki değerlerin ünitelere göre dağılımı	63
Tablo 12. 11.sınıf ders kitabındaki değerlerin ünitelere göre dağılımı	94
Tablo 13. 12.sınıf ders kitabındaki değerlerin ünitelere göre dağılımı	145
Tablo 14. Coğrafya Ders Kitaplarında Kök Değerlere Yer Verilme Düzeyleri	189
Tablo 15. Kök Değerlerin Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı	189

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

- Şekil 1.** Schwartz değer kavramındaki değer tipleri ve ana değer grupları arasındaki ilişkilerle ilgili model 14
- Şekil 2.** Türk kültürünün dünyadaki bazı izleri 117
- Şekil 3.** Türkiye'nin jeopolitik konumu 169
- Şekil 4.** KKTC Su Temin Projesi ile Kıbrıs'a yılda 75 milyon m³ su iletilmektedir. Projeyle KKTC'nin uzun vadede içme suyu ihtiyacının karşılanması ve 83.600 dekar tarım alanının da sulanması amaçlanmaktadır 175

RESİMLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Resim 1. Madenlerin sınırlılığını coğrafya sayesinde öğreniriz.	46
Resim 2. Neolitik Döneme Ait Yerleşmelerden Biri	48
Resim 3. Göbeklitepe'deki kalıntılardan bir görünüm.....	50
Resim 4. İnsanlar tarımla birlikte doğal bitki örtüsüne zarar vermiştir.	53
Resim 5. Hava kirliliği, canlılara büyük zararlar vermektedir.	56
Resim 6. İnsanlar maden çıkarırken litosferin yapısını değiştirmektedirler.	57
Resim 7. Atıkların suya bırakılması suyu kirlettiği gibi sudaki canlılara da zarar vermektedir.	58
Resim 8. Aşırı avlanma bazı türleri yok olma noktasına getirmiştir.....	59
Resim 9. Ormanların yok edilmesi, doğal çevreye büyük zararlar vermektedir.	59
Resim 10. İnsanın çevreye etkisi bazen telafisi zor sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.....	60
Resim 11. Cennet ve Cehennem Obrukları.....	66
Resim 12. Karstik mağaralardan biri	66
Resim 13. Kumsal, Çeşme (İzmir).....	67
Resim 14. Erozyonu önleme çalışmalarından biri yamaçların ağaçlandırılmasıdır.....	68
Resim 15. İzmir Çamaltı Tuzlası'ndan bir görünüm	71
Resim 16. Suriyeli göçmenler	78
Resim 17. Suriye'den ülkemize gelen göçmenler	80
Resim 18. Gecekondulardan bir görünüm	81
Resim 19. Deprem çantasında bulunması gereken malzemeler.....	85
Resim 20. Heyelandan korunmanın yollarından biri ana kayaya dayandırılan duvarlardır.....	86
Resim 21. Kuraklığın etkisinden kurtulmak için barajlar yapılmaktadır.	88
Resim 22. Ülkemizdeki yangın söndürme faaliyetlerinden biri.....	89
Resim 23. Kasırgalardan korunmak için evlerin çatısı sağlamlaştırılmalıdır.	90
Resim 24. İnsanlar doğal bitki örtüsünü yok ederek tarım alanına dönüştürmektedir... 96	
Resim 25. Orman yangınları sonucunda biyoçeşitlilik azalmaktadır.	96
Resim 26. Atmosfere salınan karbon birçok çevresel etkilere neden olmaktadır.	100
Resim 27. Orman yangınları hem oksijeni hem de ağaçları yok etmektedir.	100
Resim 28. Tarlalara atılan azotlu gübre yağışlarla su kaynaklarına karışmaktadır.....	101
Resim 29. Kentleşme, yer altı su seviyesinin düşmesine neden olmaktadır.	102
Resim 30. Sanayi alanında kullanılan sular temiz suları azaltmaktadır.....	103
Resim 31. Ormanların tahrip edildiği yerlerde yer altı suyu azalır.....	103
Resim 32. Konya şehrinden bir görünüm	106
Resim 33. Türk kültürüne ait simgeler.....	117
Resim 34. Hac ziyaretleri, insanlar arasında dostluğun gelişmesine katkıda bulunmaktadır.	119
Resim 35. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı farklı milletlerden olan çocukları bir araya getirir.	120
Resim 36. Orman tahribatı	124
Resim 37. Su kirliliği	124
Resim 38. Toprak erozyonu	125
Resim 39. Altın arama sırasında siyanür biriktirilen bir havuz	126
Resim 40. Petrol boru hatlarındaki sızıntı sonucu çevreye petrol yayılmaktadır	129
Resim 41. Moskova'da petrol hattındaki yangın çevreyi kirletmiştir.....	129
Resim 42. Denizdeki petrole bulanık bazı su kuşları yaşamını yitirmektedir.....	129
Resim 43. Alaska'daki tanker kazası sonucunda denize çok miktarda petrol yayılmıştır	130

Resim 44. Kömür kullanılarak elektrik enerjisi elde edilen termik santraller havayı kirletmektedir.	131
Resim 45. Bitkilerin üzerini örten tozlar, onlara zarar vermektedir.	131
Resim 46. Egzozlardan çıkan gazlar havayı kirletmektedir.	132
Resim 47. Finlandiya’da ağaçlandırma çalışmalarından biri.	133
Resim 48. Kurutulan Amik Gölü’nün bulunduğu yer, zaman zaman sular altında kalmaktadır.	135
Resim 49. Aral Gölü’nün bir kısmı çöl hâline gelmiştir.	136
Resim 50. Aral Gölü’nde yıllara göre değişim.	137
Resim 51. Tahrip edilmiş bir orman alanı.	138
Resim 52. Ormanların korunması da Zonguldak, Bartın ve Karabük Projesi’nin hedeflerindendir.	139
Resim 53. Akarsu taşkın yataklarına kurulan yerleşim birimleri, zaman zaman su baskınlarına uğramaktadır.	140
Resim 54. Deniz kirliliği, küresel bir sorundur.	141
Resim 55. Madenler işletilirken çevreye zarar vermektedir.	142
Resim 56. Hava kirliliğın nedenlerinden biri de egzoz gazlarıdır.	142
Resim 57. Atıkların sınıflandırılması.	143
Resim 58. Atık su arıtma tesisi, Yalova.	143
Resim 59. Fabrika filtresi.	144
Resim 60. Haiti Depremi (2010).	147
Resim 61. Aral Gölü’nün 1989 ve 2017 yıllarına ait uydu görüntüleri.	148
Resim 62. Burdur’da İmece Usulü.	153
Resim 63. Peru’da İmece Usulü.	153
Resim 64. Sportif faaliyetlerde yer alan engelli bireyler.	154
Resim 65. Yağmur suyunun her damlasının değerlendirilebileceği yapılar.	155
Resim 66. Yeşilirmak’ın geçtiği Samsun.	157
Resim 67. Tarihi güzellikleri barındıran, Ayvacık İlçesi, Amasya.	157
Resim 68. Ayasofya Camii, İstanbul.	159
Resim 69. Türkiye; Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine en yakın olduğu konumdadır.	159
Resim 70. Marmaray İstanbul Boğazı geçişi.	160
Resim 71. Kleopatra termal havuzu, Pamukkale (Denizli).	164
Resim 72. Belek golf sahası (Antalya).	165
Resim 73. Çeşitli fonksiyonları ve konumu sayesinde dünyanın en önemli şehirlerinden biri olan İstanbul’da iki kıtayı birleştiren Yavuz Sultan Selim Köprüsü ..	170
Resim 74. Kültür havzamızda yer alan Bosna-Hersek’te eski bir Osmanlı şehri: Mostar ve Mostar Köprüsü.	172
Resim 75. Atatürk; Yugoslavya, Romanya ve Yunanistan genel kurmay başkanları ile Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında (Ankara, 29 Ekim 1937) ..	176
Resim 76. Alternatif enerji kaynakları doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlamada etkin role sahiptir.	181
Resim 77. Kumsalda gönüllü olarak atık toplama (Yeni Zelanda).	184
Resim 78. Alternatif enerji kaynaklarından büyük oranda elektrik üretilen İsveç’te elektrikle çalışan toplu taşıma aracı.	185

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

CDÖP: Coğrafya Dersi Öğretim Programı

EBA: Eğitim Bilişim Ağı

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

TDK: Türk Dil Kurumu

TTKB: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı

GİRİŞ

Toplumların temelini bireyler oluşturmaktadır. Bu yüzden bireylerin gelişmesi aynı zamanda toplumların gelişmesi anlamına gelmektedir. Bireylerin gelişimi ise eğitimle mümkündür. Eğitim, salt akademik bilgilerle donatıldığı sürece bireylerin gelişiminin hep bir tarafı eksik kalacak ve toplumlar istenilen düzeye gelemeyecektir. Bu nedenle eğitimde, bireylerin kendilerini toplumun bir parçası olduğu ve topluma ait hissettiği “değerler” kavramı önemli bir unsurdur.

Değerlerimiz öğretim programlarının temel taşıdır. Kökleri ile geçmişten beslenen, gövdesi ve dalları ile bugünümüzü ve geleceğimizi şekillendiren unsurlardır. Değerlerimiz sorunlarla baş etmede ve yaşam içindeki sorunlara karşı aktif olmamızda bizi iten güçtür. (MEB , 2018)

Birçok meslek grubu kendi alanlarına bağlı olarak değer kavramını tanımlamaktadır. Bu tanımlamalara bakıldığında genel olarak toplumun genel geçer kabul ettiği kurallar olduğunu söylemek mümkün. (Korkmaz, 2004)

Değerler toplum ve birey arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğu köprü görevi görür. (Alıcı, 2019). Sağlıklı toplumların oluşması için toplumsal değerlerin farkında olan ve bunları davranışlarında sergileyen bireylerin olması gerekir. Bu tip bireyler yetiştirmenin en önemli yolu da eğitimidir. (Özel, 2015)

Toplumların geleceği değerlerini benimsemiş tüm bireylerine bağlı olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Eğitimin hedefi sadece akademik bilgi ile donatmak, belli başlı bilgi ve becerileri kazandırmak değil, temel değerleri benimseyip bunları gelecek kuşaklara aktarabilen bireyler yetiştirmektir. Bu yüzden eğitim alan bireylerin davranışlarında, benimsedikleri ahlaki değerlerini gösterme amacı güdülür. (MEB , 2018)

Eğitimin işlevi sadece akademik beceri ile donatılmış bir nesil yetiştirmek değil aynı zamanda aktif ve sorumlu birer birey yetiştirmektir. Etkin ve sorumlu bir birey olmaksa kişinin kendi değerlerini, içinde yaşadığı toplumun değerlerini ve evrensel değerleri bilmesinden geçer. Dünyadaki tüm bireyler için önem arz eden kök değerler vardır. Bu değerler aile ortamında öğrenildiği kadar eğitim ortamlarında da öğrenilmektedir. (Akhan, Subaşı, Açıl, 2020).

Çocukların seçimsiz olarak geldikleri aileleri değer eğitiminin başladığı ilk yerdir. O yüzden ailelerin bilinçli ve sağlıklı olması çocukların değer eğitimine istenilen seviyede başlaması için önemlidir (Akyol, 2010). Ailede başlayan değerler eğitimi daha detaylı ve kapsamlı şekilde eğitim kurumlarında daha sonra bireyin sosyal hayatında devam etmektedir. (MEB , 2018). Toplumlar sosyal, ekonomik, kültürel durumları farklı aileleri barındırdığından her aile ortamı genel geçer değerlerin kazanılması için uygun değildir. Bu nedenle eğitim kurumlarında ortak değer yargılarının oluşması ve bunların bireylere planlı bir şekilde aktarılması sağlanmaktadır. (Kanagatova, 2018)

Türkiye’deki okul müfredatlarında ilk kez 2005 yılında “değerler eğitimi” adıyla öğretim programında yer alan değerler, 2018 yılında güncellenen öğretim programlarında “Kök Değerler” adıyla yer almıştır. 2018 yılında güncellenen öğretim programlarının tamamında yer alan kök değerler; vatanseverlik adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik olarak belirlenmiştir. (MEB , 2018)

Bu bağlamda 2018 yılında yenilenen öğretim programlarda belirlenen 10 kök değerlerin ders kitaplarına ne kadarının ve nasıl aktarıldığının araştırılması önem arz etmektedir. Ayrıca bu kök değerlerin Türk Milli Eğitim Sisteminin hedeflerine ulaşmada ne kadar hizmet ettiğinin ölçülmesi de önemlidir. Bu nedenle bu çalışmada 9. 10. 11.ve 12.sınıf coğrafya ders kitaplarında 2018 yılında yayınlanan öğretim programlarında yer alan kök değerlerin ne kadar ve nasıl yer aldığı ortaya konulmaktadır.

Araştırmanın amacı

Bu çalışmanın amacı 9, 10, 11 ve 12. sınıf coğrafya ders kitaplarında yer alan metinleri 2018 yılında yayınlanan coğrafya dersi öğretim programlarında yer alan kök değerler açısından incelemektir.

Problem Durumu

Ortaöğretim Coğrafya ders kitaplarında yer alan metinlerde 2018 öğretim programlarında yer alan kök değerlere ne ölçüde yer verilmiştir?

Alt problemler

1. 9. sınıf coğrafya ders kitabındaki metinlerde hangi kök değerler, ne ölçüde yer almaktadır ve ünitelere göre dağılımı nasıldır?

2. 10. sınıf coğrafya ders kitabındaki metinlerde hangi kök değerler, ne ölçüde yer almaktadır ve ünitelere göre dağılımı nasıldır?

3. 11. sınıf coğrafya ders kitabındaki metinlerde hangi kök değerler, ne ölçüde yer almaktadır ve ünitelere göre dağılımı nasıldır?

4. 12. sınıf coğrafya ders kitabındaki metinlerde hangi kök değerler, ne ölçüde yer almaktadır ve ünitelere göre dağılımı nasıldır?

5. Kök değerlerin sınıflara göre dağılımı nasıldır?

Araştırmanın Gerekçesi ve Önemi

Değerler bireylerin toplum içindeki yerini belirlenmesi ve toplum tarafından özümsemesi açısından önemlidir. Ayrıca değerlerin toplumun kültürünü yansıttığını düşündüğümüzde bireylerin kişiliklerinin yerleşmesi için de önem arz etmektedir.

Değerler toplumun bir parçasıdır ve toplumu toplum yapan unsurlardır. Toplumların istenilen seviyeye gelmesinde değerler büyük önem taşır. Bu yüzden değerlerimiz tüm hayatımıza entegre edilmeli ve bir yaşantı haline dönüştürülmelidir. Yaşantımızın büyük bir bölümünü eğitim kurumlarında geçirmekteyiz bu yüzden eğitim kurumlarımızda da değerlerimiz ihmal edilmeden bireylere aktarılmalıdır. Eğitim kurumlarımızda değerlerimiz aktarılırken bireyin değeri içselleştirmesi sağlanmalı ve öğretim programları ile ders kitapları bu doğrultuda hazırlanmalıdır. Kendi değerlerimizi toplumumuzdaki bireylere aktararak içselleştirmeleri sağlamak toplumun geleceği açısından önem taşır. Bu yüzden sahip olduğumuz kök değerlerimizi nesilden nesile aktarmalıyız.

Önemi giderek artan değer eğitimi konusunda Milli Eğitim Bakanlığımız duyarsız kalmayıp değer eğitimi ile ilgili çok fazla çalışma ve düzenleme yapmıştır. (Demircan, 2010). Milli eğitimin değerleri genel amaçların ilk sıralarında yer vermesi değer eğitime verdiği önemi bize gösterir.

Milli Eğitim Değer eğitimi ile ilgili çok fazla çalışma yapmasına karşın okul müfredatlarında kendisine ancak 2005 yılında yer verebilmiştir. Değerler eğitimi öğretim programlarında kendine yer bulmadan önce Milli Eğitimin genel amaçları içerisinde örtük program olarak bulunmaktaydı (Derse, 2019). Değerlerle ilgili en etkili çalışmalardan birisi 2010 yılında Milli Eğitim Bakanlığının “Değerler Eğitimi Uluslar Arası Konferansı”nı düzenlenmesiyle olmuştur. Konferansta birçok uzman bir araya

gelmiş ve 2010-2011 yılından itibaren Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca “ilk ders” isimli genelge yayınlanmıştır. Günümüze en yakın yapılan çalışma ise 2018 yılında gerçekleşmiş ve belirlenen tutum ve davranışlar 10 adet kök değer ile ilişkilendirilip tüm derslerin öğretim programında yer almıştır. 2018 yılındaki çalışmanın yapılmasında daha önce değerlerin sadece belli başlı derslerin öğretim programında yer alması eleştirisi de etkili olmuştur. (Gereken, 2018)

Coğrafya bilimi, insan ile doğal ortam arasındaki ilişkileri inceleyen bir bilim dalı olduğundan coğrafya dersini insandan soyutlamak pek mümkün olmaz. İnsan faktörünün olduğu yerde ise değer kavramından söz etmemek imkânsızdır. Bu yüzden Ortaöğretim temel dersleri içinde yer alıp insana ve çevreye ait değerleri barındıran coğrafya dersi değer eğitiminin yapılabileceği en etkili derslerden biridir.

Öğrenciler ve öğretmenler tarafından sıklıkla kullanılan öğretim materyali kitaplar, öğretim programlarının öğretim sürecine yansımaları en iyi gösteren unsurlardır. Ders kitapları akademik bilgilerin yanında öğrencilere kazandırılması gereken bazı tutum ve davranışlara da yer vermelidir. (Şimşek, 2017)

Değerlerin eğitim kurumunda bireylere aktarılmasında önemli yeri olan ders kitapları 2018 yılından itibaren kök değerler baz alınarak hazırlanmaktadır. Bu çalışmayla, 2018 yılında öğretim programlarına giren kök değerlerin coğrafya ders kitaplarında ne ölçüde yer aldığı ve ünitelere göre dağılımının nasıl olduğunu tespit etmek amaçlanmıştır. Yapılan bu tespitlerin ileride hazırlanması planlanan öğretim programı ve ders kitaplarına olumlu yönde katkı yapması düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışmada 2018 yılında öğretim programlarına giren kök değerlerin, öğretim programlarındaki istenen anlayışla ne ölçüde uyumlu olduğunun ortaya konması açısından da önemlidir. Değer eğitimi ile ilgili yapılan alan yazın taramasında çalışmaların daha çok ilköğretim kademesindeki kitaplarla yapıldığı görülmektedir. (Yıldız-Mutlubaş 2021, Aral 2008, Rençber 2009, Koç 2013, Yurtsever 2018, Kahya 2018, Yıldız 2019, Güçlü 2019, Köksal 2021, Sürücü 2022, Nur Yılmaz 2024) Bu çalışmada ortaöğretim kitabının incelenmesi alan yazının zenginleştirilmesi açısından önem arz etmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Araştırma 2018 yılında yayımlanan coğrafya öğretim programında bulunan kök değerler (dostluk, adalet, öz denetim, dürüstlük, saygı, sevgi, sorumluluk, sabır, vatanseverlik ve yardımseverlik) ve bu değerlerle bağlantılı tutum ve davranışlar ile

2. MEB tarafından seçilip 2022-2023 eğitim-öğretim yılında okutulan ve İnternet ortamında (EBA) erişimi bulunan 4 adet coğrafya ders kitabı ile sınırlıdır.

Araştırmanın Varsayımları

Doküman incelemede özellikle ders kitaplarının incelenmesinde birçok değer ölçütü olmasına rağmen Milli Eğitimin 2018 yılında öğretim programlarında yaptığı değişikliklerle ilgili belirlediği değerler ve değerlere ilişkin bazı tutum ve davranışlar tablosunun kullanılmasının daha doğru sonuçlar doğuracağı varsayılmıştır. O yüzden ölçüt olarak Talim ve Terbiye Kurulu başkanlığının 18 Temmuz 2017’de sunduğu “*Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine*” adlı dokümanın ekinde sunulan “*Yenilenen Müfredatlarda Değerler ve Değerlerle İlişkili Tutum ve Davranışlar*” tablosu kullanılmıştır.

Tanımlar

Eğitim: Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme; terbiye (TDK, 2024).

Coğrafya Eğitimi:

Coğrafya zaman, mekân ve insanı ilişkilendirerek bunlara bağlı tanımlama yapan, aralarında sebep sonuç ilişkisi de kurarak değerlendirmenin yapılmasına olanak sağlayan uygulamalı bir bilim dalıdır. (Turoğlu, 2003)

Coğrafya eğitimi ise yeryüzündeki doğal olay ve olguların insana etkisi açısından coğrafi bir bilinç oluşturmaktır. (Akınoğlu, 2005)

Değer: Bir şeyin değerini belirlemeye yarayan soyut bir ölçüt veya bir şeye yüklediğimiz kıymet olarak tanımlanabilir. (Acar ve Demir, 1992)

Değerler, toplumun çoğunluğu tarafından kabul görmüş ve toplumun çoğunluğu tarafından beğenilen unsurlardır. (Haralambos, 1987)

Değerler insanların yaşamında yön gösterici birer unsur olarak yer almaktadır. Değerler bireye kazandırdıkları sayesinde çetin yollarda yol göstericidirler. Değerlerin benimsenmemesi çetin yollarda yolun kaybedilmesine neden olabilir. Değerler kişinin kendini gerçekleştirme, çevresine anlamlar yüklemesi, çevresini anlaması ve aldığı kararlara anlam yükleyebilmesi için bir ölçüttür. Kişiler değerler sayesinde yaşam ile bağlantılı hale gelir. (Aydın ve Gürler, 2018)

Değerler Eğitimi:

Eğitim, bir toplumun ya da bireyin sahip olduğu bilginin, becerinin, kültürün, inancın, sanatın, değerlerin ve benzerliklerin gelecek kuşaklara aktarılması sürecidir. (Tezcan, 2018)

Değerler eğitimi ise: Bireylerin değeri kazanma yada değerini bireye kazandırılması süreçlerinin tümüne denir. (Yaman, 2018)

Toplumların huzurlu olabilmesinin yolu değer yargılarının yeni kuşaklara aktarılması ile mümkündür. Eğitimle değer eğitimi ayrı düşünmek imkânsızdır. Bu nedenle eğitim öğretim sürecinin amaçlarından biri de değerleri yeni kuşaklara aktarmak ve öğretmektir. (Hökelekli, 2010)

Tüm bireylerin aynı şartlarda yaşamadıkları düşünüldüğünde değerlerin bireylere aktarılmasında eğitim öğretim ortamlarının önemi belirgin hale gelmektedir. Okul çağlarının bireylerin kişiliklerinin oturduğu dönem olduğu ve okul çağları yaşamımızda uzunca bir süre kapsadığından değerlerin bireylere öğrenci olduğu zamanlarda aktarmak toplumsal bir görev olarak kabul edilebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde değer, kök değer kavramı, değerlerin tanımları, özellikleri, önemi ve işlevi ile bilgiler verilip gerekli tanımlar yapılmıştır. Ayrıca bu bölümde değerlerin sınıflandırılması, değerler eğitimi, coğrafya öğretim programı ve araştırmaya konu olan 10 kök değer ile ilgili araştırmalardan söz edilmiştir.

1.DEĞER VE KÖK DEĞER KAVRAMLARI

1.1. DEĞER TANIMLAMALARI

Latince “valor” kelimesinden türetilen değer kavramı sağlık ve güç anlamına gelmektedir (Lijadi, 2019). Soyut bir kavram olmasından dolayı değer tanımı zor yapılmaktadır (Kaliyeva, 2015). Değer kavramı birçok bilimsel disipline konu olan bir kavramdır, bu yüzden birçok disiplinde değer kavramına ait tanım bulmak mümkündür (Hazım, 2019).

Cevizci (2019)’ye göre değer: bir şeyin önem derecesini gösteren, yararlı veya ilgi konusu haline getiren özellik veya niteliktir. Fakat değer denilince akla etik değer kavramı gelir. Etik değer ise *“nesnelerin, olayların, eylem ve yaşantıların eylemi veya yaşanılacak hayatın akışını belirleme amacı doğrultusunda sahip oldukları anlam ve önemi sergileyen bir niteliktir”* (Cevizci, 2019)

Değer bir nesneye, olaya veya varlığa kişisel ve toplumsal olarak verilen önem olmakla birlikte, toplumu oluşturan bireyler tarafından doğru ve faydalı olduğunu düşünülen amaç, ilke ve inançlar anlamına da gelmektedir (Güneş, 2015)

Değerler toplumları ayakta tutan etkenlerdir. Değerlerini kaybetmeye başlayan toplumlar sosyal kontroldeki en güçlü silahlarını kaybetmeye başlarlar. Değerler toplum içindeki bireye hangi duygu ve davranışın ödüllendirileceği, hangi duygu ve davranışının cezalandırılacağını belirtirler (Avcı, 2007). Değerler toplumdaki sosyo-kültürel öğelere anlam katan en önemli ölçütlerdir. Bu yüzden toplumsal süreçleri anlamak ve açıklamak isteyen her yaklaşım kültürel öğeleri göz önüne almalıdır. (Özensel, 2003)

Akbaş (2004) göre değerlerin hem bireysel hem de toplumsal yönü bulunmakta. Bireysel yön daha çok inanç, istek, arzu gibi kavramlarla tanımlanırken, toplumsal yönü topluma göre en faydalı, en iyi, en doğru gibi kavramlarla tanımlanmaktadır. Özetle

değer kişilerin toplumla etkileşimleri sırasında benimseyip kabullendikleri davranışlara yön veren standartlardır. (Akbaş, 2004)

Genel olarak değer tanımlarına bakıldığında insanı diğer canlılardan üstün kılan unsurlardır diyebiliriz. Aynı zamanda değerler bireylerin davranışlarını yönlendiren ve toplumsal ilişkilerimizi düzenleyen kurallardır. Değerler kişilere nasıl yaşanılması, nelerden kaçınılması, nelere önem verilmesi gerektiğini belirten normlardır. (Akbaş, 2008)

Alan yazına baktığımızda değerlerle ilgili birçok tanımın yapıldığını görebiliriz. Tanımlamalara baktığımızda ise değerler ilgili şunları söyleyebiliriz: Değerler toplumun bireyden beklediği ve toplum tarafından onaylanmış davranış kalıplarıdır, toplumla değerlerin birbirinden ayrı düşülmesi imkânsızdır. Bu yüzden bireyler yaşamlarını yönlendiren değerleri toplumdan öğrenmektedir. Ayrıca değerler toplumdaki bireylerin birbirleri ile olan bağlantılarının kuvvetli hale gelmesinde belirleyici bir faktördür. Değerler toplum tarafından kabul görmüş ve toplumları oluşturan bireyler tarafından gelecek nesillere aktarılan normlardır. Bu normların gelecek nesillere aktarılması önce ailede başlar sonra eğitim kurumlarında devam eder. Eğitim kurumlarımızda değerlere 2005 yılından itibaren verilen önem arttırılmış ve değerler öğretim programlarına girmiştir. Ayrıca 2018 yılından itibaren ise değerler öğretim programlarında güncellenip kök değerler olarak yerini almıştır.

1.2. DEĞERLERİN ÖZELLİKLERİ

Değerler toplumların bulunduğu coğrafyaya, bağlı olduğu kültürlere, inanışlarına bağlı olarak değişebilmektedir. Bu yüzden dinamik bir yapıda olan değerlerle ilgili tanım yapmak ve özelliklerini belirlemek zordur. Bu karşın yapılan birçok çalışmada araştırmacılar tarafından ortak kabul edilebilecek değer özellikleri belirlemişlerdir.

Bu özellikler (Fichter, 2009) tarafından şöyle listelenmiştir:

*Değerler bireysel yargılara bağlı olmayıp, toplumdaki bireylerin çoğunluğu tarafından üzerinde hem fikir olunan normlardır.

*Kişiler değerleri topluma ait refahın korunması ve sosyal ihtiyaçların giderilmesiyle birlikte gördüğünden değerleri ciddiye alırlar.

*Bireyler sahip oldukları değerleri coşkularla birlikte bulduğundan değerleri yüceltip fedakârlık yapmaya hazırdırlar.

*Değerler toplumsal olma özelliğindedir. Bu yüzden bireylerin dışında toplum baskısı özelliklerine sahiptir.

*Değerlerin aktarılmasında aile, okul, çevre, içinde bulunulan meslek, iletişim araçları gibi unsurlar olduğundan değerler süreklilik kazanır.

(Schwartz, 2006) tarafından değer özellikleri şöyle belirlenmiştir.

*Değerler duygularımıza bağlı olduğundan genel düşünce ve inanışlardır.

*Değerler hedefleri olan isteklerdir. Hedefleri olan değerler için toplumlar motive olur ve hedeflere ulaşmak için çaba sarf ederler.

*Değerler dar kalıplara sığmayacak kadar geniştir, bu yüzden belirli durum ve davranışların üstesinden gelirler.

*Değerler bireylerin hangi davranışı seçip seçmeyeceğine kılavuzluk eden kriterlerdir.

*Değerler önem sırasına göre belirlenebilmektedir. Bu özellik bireyin hangi değere daha fazla önem verdiğini göstermektedir. Ayrıca bu özellik sayesinde değerler tutum ve normlardan ayrılmaktadır.

*Değerler bireylerin davranışlarındaki eylemlere yön vermektedir.

(Aydın 2003) değer özelliklerini şöyle belirlemiştir.

*Değerler genel olarak bireyler tarafından istenilen ve ilgi duyulan şeylerdir.

* Değerler kişilerin yaptıkları eylemleri içselleştirmesine yardımcı olur.

* Değerlerin çıkış noktaları farklı olsa da sosyal yapıya sahiptirler.

*Değerler hayatın her aşamasında yer alır ancak bulunduğu yere göre farklılık gösterebilmektedir.

1.3. DEĞERLERİN ÖNEMİ VE İŞLEVİ

Milli ve manevi kaynaklardan beslenen değerler, bir toplumun öz mirası kabul edilir. Bireyler hayatlarında karşılaştıkları belirsizliklerle mücadele edebilmesi için bazı değerlere sahip olması oldukça önemlidir. (Erkan ve Çoban, 2018)

Hayatımızın büyük bir bölümünü etkileyen değerlere karşı en büyük sorgulamalar ergenlik dönemine denk gelir. Kişiliklerini bu dönemde oturtmaya başlayan bireyler, toplumsal norm ve kurallara karşı olumlu duygu geliştirirse topluma

ait değerleri benimser ve içselleştirir. Toplumsal norm ve kurallara karşı olumsuz duygular geliştiren bireyler ise değer yargılarını benimsemeyeceğinden toplumdan uzaklaşır. Bu yüzden değer eğitimi bireylerin toplumdan uzaklaşmaması adına önemlidir. Aynı zamanda değerler eğitimi geçmiş ile gelecek arasında bir köprü durumundadır. (Aydın , 2019:13)

Değerler toplum içersinde birlik ve beraberliği sağlayan, bireylerin huzurunu koruyan ve olası problemler karşısında doğru ve sağlıklı kararlar vermemizi sağlayan unsurlardır. Aynı zamanda değerler kişilerin davranışlarını doğru yönlendiren uyarı işaretleri gibidir. Öreğin tehlikeli durumlardan önce uyarı işaretleri kişileri nasıl koruyorsa, değerler de kişileri olaylara nasıl yaklaşması gerektiği konusunda uyarıcı niteliği taşımaktadır. (Gözel, 2018)

Değerler önce ailede sonra eğitim kurumlarında bireylere aktarılan birer unsurdur. Bu aktarımların sağlıklı ve düzenli olması bireylerin toplum içindeki rolleri açısından önemlidir. Tüm bireylerin toplumu oluşturduğu düşünöldüğünde bireylerin değerler konusunda doğru ve sağlıklı eğitim alması toplumunun geleceği açısından önem arz etmektedir. Tüm bunlar düşünöldüğünde değerler eğitiminin ne kadar önemli olduğu görölmektedir.

Toplumsal bütönlüğü sağlayan ve bireylerin kendilerini topluma ait hissetmelerini sağlayan değerlerin, toplumsal yaşamı düzenlemesi açısından bazı işlevleri bulunmakatadır. Bu işlevleri Fitcher şöyle sıralamaktadır.

*Değerler kişilerin toplumadaki yerininin belirlenmesi sağlarlar. Kişini sahip olduğu veya olmadığı değerler kişiye nitelemek adına bir rehber görevi görür.

*Değerler bireyleri yönlendirirken dikkatlerini daha çok maddi költürel nesneler üzerinde yoğunlaştırır.

*Değerler bireyleri toplumdaki rollerini seçmesi konusunda cesaret verip yönlendirir.

*Bireyler değerler sayesinde doğru yanlış ayrımını yapıp evrensel doğrulara ulaşır.

*Değerler toplumlardaki kabul gören veya reddedilen davranışları belirlediğinden sosyal baskı mekanizması olarak da işlev görürler.

*Değerler toplumları ortak bir paydada buluşturduğundan dayanışma araçları olarak da işlevde bulunurlar.(Fichter, 1990’dan akt. Ekşi ve Katılmış, 2020, s. 61)

2.DEĞERLERİN SINIFLANDIRILMASI

Değer kavramı başta felsefe,psikolji, eğitim gibi disiplinlerin yanında dini bilimler, matematik, tarih gibi bir çok disiplini ilgilendirmektedir. Bu disiplinler değer kavramını tanımlarken veya değer kavramını açıklarken farklı bakış açılarından bakmaktadır. O yüzden değer kavramına ilişkin çok farklı tanım ve özellik ortaya çıkmaktadır. Değer sınıflandırmasında da benzer bir durum görülmektedir. Litaretüre baktığımızda birçok değer sınıflandırması olduğunu görürüz. Bunlardan birkaçı aşağıda açıklanmıştır. (Dönmez, 2023)

2.1.SPRANGER DEĞER SINIFLANDIRMASI

Spranger (1928) yaptığı çalışmada değerleri, “Bilimsel, Estetik, Ekonomik, Sosyal, Politik ve Dinî Değer” olmak üzere altı kategoride toplamıştır. Bu altı değer sınıfı ve açıklamaları aşağıdaki gibidir(Güngör, 1993; Akt: Akbaş, 2004: 56)

Bilimsel Değer:Bu grupta bireyler gerçeğe, bilgiye, muhakameye önem verir. Bu grutaki bireyler aydındır, eleştircidir ve bilimsel değerlere sahiptir.

Estetik Değer:Bu grupta simetri,ahenk ve forma önem verilir ve sanatın topluluk için olduğu düşünülür. Ayrıca kişiler yaşamı olayların bir çeşitliliği olarak görür.

Ekonomik Değer:Bu grupta faydalı ve yararlı olanlara önem verilir. Ayrıca bu gruptakiler için hayatta ekononik değerler en başta gelmektedir.

Sosyal Değer:En yüksek değerın insan sevgisi olduğu bu grupta, başkalarına yardım etme ve başkalarını sevmeye varken bencillik yoktur.

Politik Değer:Bu değer sınıfında güç ön plandadır. Bu gruptki kişilerin gücü, ünü ve etkisi diğer değerlerin üzerindedir.

Dini Değer:Bu değere sahip bireyler dini inaçları için dünyevi hazzlardan vazgeçerler. Ayrıca evreni bir bütün olarak kavrayıp kendisini evrenin bütünlüğüne bağlarlar.

2.2.ROKEACH DEĞER SINIFLANDIRMASI

Rokeack (1973) değer sınıflandırması yaparken değerleri amaç değerler ve araç değerler olarak iki bölüme toplamıştır. Hem araç değer hem de amaç değer için 18’er

tana değer belirlemiştir. Birbirinden ayrı gibi görünen bu değerler aslında birbirine işlevsel olarak bağlıdır. Bu çalışmada amaç değerler yaşamın temel amaçlarını, araç değerler ise amaçlara ulaşmada kullanılabilecek davranış örüntülerini kapsar. (Bilgin, 1995:84)

Rokeach'un sınıflamasında belirtilen amaç ve araç değerler aşağıdaki gibidir.(Rokeach, 1973:28)

Tablo 1. Rokeach Değer Sınıflandırması

Amaç Değerler	Araç Değerler
Aile Güvenliği	Bağımsız
Barış İçinde Olma	Bağışlayıcı
Başarılı Olma	Cesaretli
Bilgelik	Dürüst
Dini Olgunluk	Entellektüel
Eşitlik	Geniş G�r�şl�
Gerçek Dostluk	Hırslı
Güzellikler Dünyası	İtaatkar
Heyecan Verici Bir Yaşamı	Kendini Kontrol Eden
İ� Huzur	Kıbar
Kendine Saygı	Kendine Hakim
Mutluluk	Mantıklı
Gerçek Dostluk	Neşeli
�zg�rl�k	Sevecen
Rahat Bir Yaşam	Sorumluluk Sahibi
Sosyal Kabul	Temiz
Ulusal Güvenlik	Yardımsöver
Zevk	Yaratıcı Olma

2.3.SCHWARTZ DEğER SINIFLAMASI

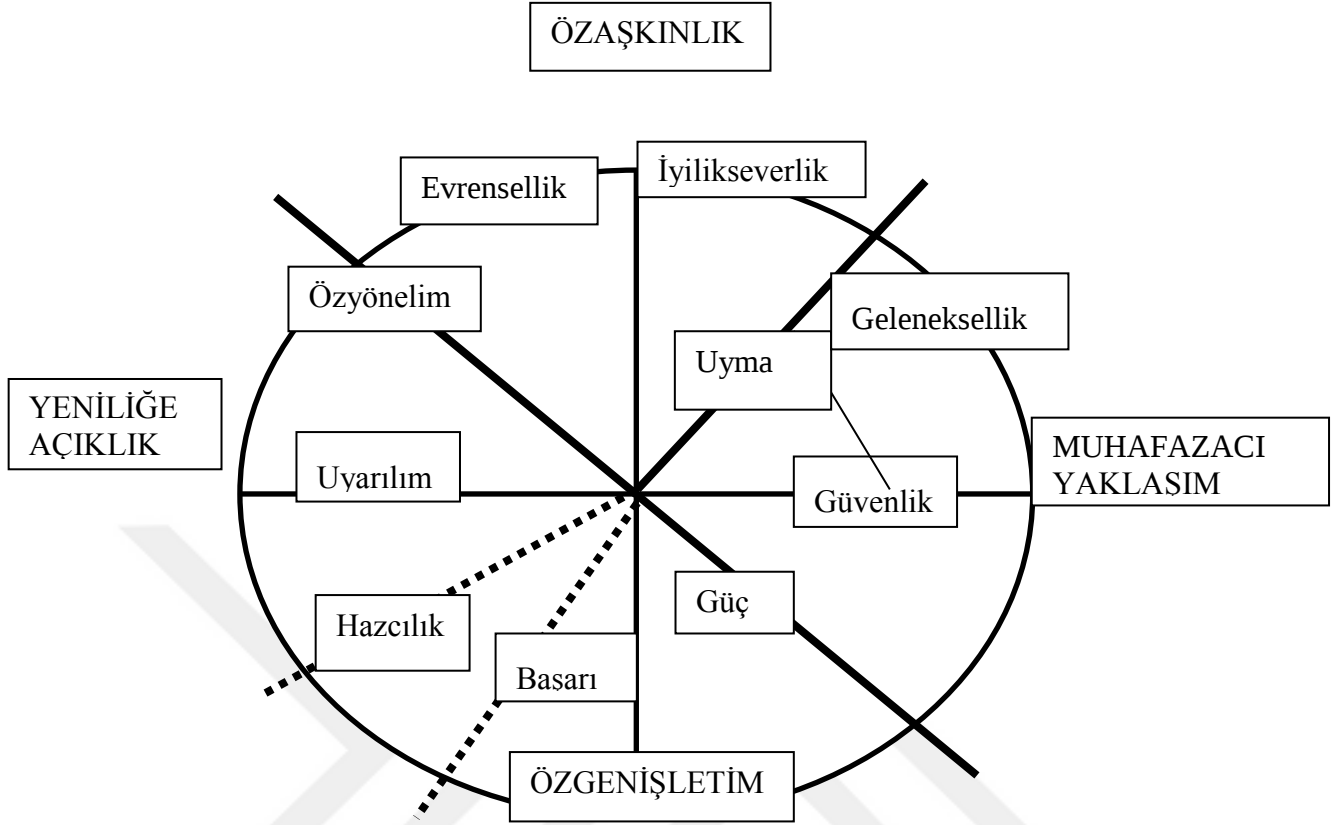
Schwartz değer sınıflamasını yaparken Rokeach'ın değer sınıflaması üzerinde çalışmış ve ilgili çalışmayı genişletmiştir. Çalışma sonunda 10 temel değer grupları belirlemiş ve bu 10 temel değer grupları için 56 değer belirlemiştir. Bu değer grupları ve değer gruplarına karşılık gelen değerler aşağıdadır (Kuşdil ve Kağıt başı, 2000: 61).

Tablo 2. Schwartz Değer Sınıflandırması

Değer Grupları ve Açıklamaları	Değerler
Güç (power): Toplumsal konum, insanlar ve kaynaklar üzerinde denetim gücü	Sosyal güç sahibi olmak, Otorite sahibi olmak, Zengin olmak, Toplumdaki görüntüyü koruyabilmek, İnsanlar tarafından benimsenmek
Başarı (achievement): Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi	Başarılı olmak, Yetkin (muktedir) olmak, Hırslı olmak, Sözü geçen biri olmak , Zeki olmak
Hazcılık (hedonism):Bireysel zevke ve hazza yönelim	Zevk, Hayattan tat almak
Uyarılma (stimulation): Heyecan ve yenilik arayış	Cesur olmak, Değişken bir hayat yaşamak, Heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak
Özyönelim (self-direction): Düşünce ve eylemde bağımsızlık	Yaratıcı olmak, Merak duyabilmek, Özgür olmak, Kendi amaçlarını seçebilmek, Bağımsız olmak, Kendine saygısı olmak
Evrenselcilik (universalism): Anlayışlılık, hoşgörü ve tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmek	Açık fikirli olmak, Erdemli olmak, Toplumsal adalet, Eşitlik, Dünyaya barış istemek, Güzelliklerle dolu bir dünya , Doğayla bütünlük içinde olma, Çevreyi koruma, İç uyum
İyilikseverlik (benevolence): Kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme	Yardımsever olmak, Dürüst olmak, Bağışlayıcı olmak, Sadık olmak, Sorumluluk sahibi olmak, Gerçek arkadaşlık, olgun sevgi, Manevi bir hayat, Anlamlı bir hayat, Alçak gönüllü olmak
Geleneksellik (tradition): Kültür ya da dinsel töre ve fikirlere saygı ve bağlılık	Alçakgönüllü olmak, Dindar olmak, Hayatın bana verdiklerini kabullenmek, Geleneklere saygılı olmak, ılımlı bir hayat (Dünyevi işlerden elayak çekmek), Mahremiyet
Uyma (confirm) : Başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlandırılması	Kibarlık, İtaatkar olmak, Anne-Babaya ve yaşlılara değer vermek, Kendini denetleyebilmek
Güvenlik (security): Toplumun var olan ilişkilerin ve kişinin kendisinin huzuru ve sürekliliği	Ulusal güvenlik, toplumsal düzenin sürmesini istemek, Temiz olmak, Aile güvenliği, İyiliğe karşılık vermek, Bağlılık duygusu, Sağlıklı olmak

Schwartz yukarıdaki yapıya ek olarak değer tiplerini iki ana boyut üzerinde gruplamıştır. İlk boyutu yeniliğe açıklık ve muhafazacı yaklaşım olarak belirlemiştir. Yeniliğe açıklık özyönelim ve uyarılma değerlerini kapsarken, muhafazacı yaklaşım geleneksellik, uyma ve güvenlik değerleri kapsamaktadır. Schwartz İkinci boyutu ise özaşkınlık ve özgenişletim olarak belirlemiştir. Evrensellik ve iyilikseverlik özaşkınlığın değerlerini oluştururken, başarı ve güç özgenişletimin değerlerini oluşturmaktadır.(Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000: 63).

Şekil 1. Schwartz değer kavramındaki değer tipleri ve ana değer grupları arasındaki ilişkilerle ilgili model

Kaynak:(Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000: 62).

3. DEĞERLER EĞİTİMİ

Değer eğitimi, kişilerin bilerek veya bilmeyerek tecrübe sonucu elde ettiği değerleri hayatına dahil etmesi, bu değerleri zihninde anlamlandırması ve kendince önem sırasına koymasısıdır (Koç, 2013; Özkan, 2017).

Yaman (2016: 18) ise değer eğitimi şöyle tanımlamaktadır: İnsanın benimsedeği değerler kişinin gelecekte davranışlarını, toplumdaki konumunu ve karakterini etkileyebileceği için bireylerin belli başlı değerleri edinebilmesi ve bu değerleri hayatının bir parçası haline getirebilmesine yardımcı olan değer kazandırma etkinlikleridir.

Değerler eğitimi, ülkelerin sahip oldukları kültürleri gelecek kuşaklara aktarması ve değerler eğitiminin sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra anneler, babalar ve eğitimciler çocuklara eğitim sürecinde değerlerin de aktarılması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu açılarıdan bakıldığında öğrencilere akademik bilgilerin yanında toplum içinde diğer bireylerle birlikte yaşamakla ilgili ve iyi bir birey olmakla ilgili eğitimler dikkat çekmektedir (İşcan, 2019).

Değerler eğitimi kişilerde sosyal, insani, kültürel ve etik değer gibi değerlerin farkındalığını ve kişilerin toplumlarda sorumluluk alabilen, olgun bireyler gibi davranabilmelerini sağlar. (Read, 2018)

Gerek ailede gerek eğitim dünyasında evrensel değerlerden mahrum bırakılan bireylerin ilerleyen zamanlarda toplum açısından olumsuz sonuçlara yol açacağını söylemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında kişilere akademik başarıyı kazandırmak odaklı değil, değerleri kazandırmak üzerine odaklanmak gerekir. (Deveci, 2015)

Günümüz dünyasında daha faydacı hale gelen bireylerin, sosyal, ahlaki ve demokratik olarak sorumluluklarını bilen kişiler olarak yetiştirilmesi daha önemli hale gelmektedir. 21. Yüzyılda önemli sorunlar haline gelen şiddet, terörizm, yoksulluk ve düzensiz göçler toplumların yapısını bozmakta ve demokrasileri baltalamaktadır. Bu yüzden insan haklarının savunulmasında, kendisini ve çevresini savunamayacak grupların korunmasında değerler eğitimi önemlidir ve değerler eğitime verilen önem gittikçe artmaktadır (Dönmez, 2023).

Değerlerin bireylerin kendisi ve içinde yaşadığı toplum için önem arz eden dört temel özelliği bulunmaktadır. Bunlar: (Tezcan, 2010: 267)

- 1) Değerler, grup üyelerinin yargılarından bağımsız, grup üyeleri tarafından üzerinde uzlaşılan ve paylaşılan unsurlardır.
- 2) Bireylerce çokca önemsenir ve gerekli oldukları düşünülür. Ayrıca toplumsal ihtiyaçların karşılanması için önemli görevleri bulunur.
- 3) Bireylerin duygularına ve inançlarına hitap ederler ve kişiler değerleri için kendi yararlarından vazgeçerler.
- 4) Değerler soyut birer unsur olup, diğer nesnelerden ayrılır.

Değerler bireyler için olduğu kadar toplum içinde önemli unsurlardır ve toplumların yapı taşlarını oluşturmaktadır. Toplum içerisindeki bireylerin birbirlerine kuvvetlice bağlanması sağlayıparasındaki etkileşimi pekiştirir. Bu yüzden değerleri yitirmek bireylerin birbirinden kopmasına dolayısıyla toplumsal bozulmalara neden olacaktır. Değer eğitimi teorik değerın pratiğe dökülmesi olayıdır, bu nedenle eğitim kurumları değer öğretimi ile değerleri işlevselleştirmektedir. Bütün bunlar dikkate alındığında değer eğitime verilen önemin arttığını görebiliriz.

Giderek önemi artan değer eğitiminin tarihsel sürecine baktığımızda ise tarihinin çok eskilere dayandığını söylemek mümkün. Eski çağlarda toplumların varlıklarını

sürdürmek adına çeşitli argümanlar geliştirdiğini görürüz. Bu argümanlar örf, adet, gelenek, görenek ve toplumsal normlar gibi değerlerdir (Aydın, 2019:24). Amerika Birleşik Devletlerinde 1920’li yıllarda yapılan karakter eğitimi çalışmalarında değer eğitimine yer verilmesi değer eğitime ilişkin ilk çalışmadır (Ulusoy ve Arslan, 2016: 7). Değer eğitime ilişkin çalışmaların yayınlanması 1970’li yılların sonunu bulmuştur ve bu çalışmalarda Rath, Rokeach, How, Harmin, Simon, Kirschenbaum, Kohlberg gibi bilim insanlarının payı büyüktür (Aydın, 2019: 24). 1980-1990 yılları arasında özdenetim, aile, sorumluluk ve vatan sevgisi gibi değerler göz önüne alınmış ve geleneksel yöntemlerle değerler eğitimi devam etmiştir (Kirschenbaum, 1995; akt. Akbaş, 2004, 64). Günümüze bakıldığında toplumların giderek olumsuz anlamda değişmesi değer eğitime olan ilgiyi arttırmıştır. İlginin artması eğitimcilerin ve diğer bilim insanlarının değer eğitiminin bakışını farklılaştırmıştır. Bu nedenle değer eğitimi daha kapsamlı ele alınıp ahlak eğitimi de içine alacak şekilde düzenlenmiş ve eğitim süreci haline getirilmiştir. (Tokdemir, 2007)

Değer eğitiminin kendi tarihimizdeki gelişimine baktığımızda II. Meşrutiyetin ilanından sonra öğretim programlarının amaçlarında ahlak ve karakter eğitiminin doğrudan veya dolaylı olarak yer aldığını görülmektedir (Keskin, 2010). Tarihimizde değer eğitimi ile ilgili başka bir gelişme 1943 yılında II. Milli Eğitim Şurasında “Okullarda ahlak terbiyesinin geliştirilmesi” adlı gündem maddesine yer verilmesinden sonra yaşanmıştır. Bu madde kabul edildikten sonra “Türk Ahlakının İlkeleri” adlı kitap hazırlanıp yurt bilgisi dersinde yardımcı kitap olarak okutulmuştur (Akagündüz, 2017). Günümüzde ise değerler eğitimi ilk defa 2005 yılında öğretim programlarında yer almıştır. 2017 yılında tanıtılıp 2018 yılında yürürlüğe giren öğretim programlarında ise değerler “kök değer” olarak yerini almış ve 10 tane kök değer (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik) şeklinde belirlenmiştir. (MEB, 2017)

3.1.DEĞER ÖĞRETİMİ YAKLAŞIMLARI

Değerler eğitiminde değerleri doğrudan öğrenciye aktarmayı ve öğrencilerin kendi değerlerine ulaşmalarını, değerlerini geliştirmeleri amaçlayan iki yaklaşım bulunmatadır (Kaymakcan ve Meydan, 2014). Bu iki başlık içerisinde literatürde en çok yer edinen dört yaklaşım ise: değerlerin doğrudan öğretimi (telkin) yaklaşımı, değer açıklama (değer belirginleştirme) yaklaşımı, değer analizi yaklaşımı ve ahlaki

muhakeme (ahlaki ikilem) yaklaşımıdır (Kaptan, 2019). Bu dört değer öğretim yaklaşımına ait bilgiler aşağıda verilmiştir.

3.1.1.Telkin Yaklaşımı (Değerlerin Doğrudan Öğretimi)

Değerlerin direk aktarımını içeren ve değer eğitiminde en fazla kullanılan yöntem değerlerin doğrudan öğretimi yani telkin yaklaşımıdır (Fidan, 2019). Bu yaklaşımda bireylere çevresindeki büyüklerce yapmaları ve yapmamaları gereken davranışlar nasihat yoluyla verilir ve nasihatlerin sorgulanmadan kabul edilmesi beklenir (Ulusoy, 2017). Tellkin yaklaşımında “Sen abisin abiler böyle yapmaz, büyüklere karşı böyle davranılmaz” gibi nasihatler bulunur. Bu yöntemin kullanılmasının temelinde kişilerin yaşamlarında yaşadığı olumsuz ve olumlu tecrübeler yatmaktadır. Öğretmen merkezli ve en eski değer öğretimi yaklaşımlarından olan telkin yaklaşımı eğitim öğretimde geleneksel yöntemlerle kullanılmıştır. Öğrencilerin kendilerine verilen doğru ve yararlı olduğu düşünülen değerleri sorgulamadan alması beklenen bu yöntemde, öğrencinin sorgulama ve araştırma becerilerini zayıflattığı konusunda eleştirilmektedir. Fakat buna rağmen toplumsal ve evrensel olarak kabul görmüş değerlerin aktarılması açısından önemli bir yaklaşım kabul edilmektedir. (Superka & Johnson, 1975)

Bu yöntemde takip edilmesi gereken aşamaları Superka ve Johnson (1975) şöyle sıralamıştır:

- Bireylere telkin yoluyla aktarılacak değerlerin belirlenmesi.
- Aktarılan değerlerin bireyler tarafından ne kadar edinildiğinin belirlenmesi.
- Davranışsal amaçların belirlenmesi.
- Yöntemin belirlenmesi.
- Belirlenen yönetim uygulanması.
- Ortaya çıkan sonuçların yorumlanması.

3.1.2.Değer Belirginleştirme (Değer Açıklama)

Öğrenci merkezli olan, öğrencilere çeşitli değer seçeneklerinin sunulduğu ve öğrencilerin kendi değerlerini seçmede özgür olduğu bir yaklaşımdır (Aydın , 2019). Bireyselliğin önem kazandığı 1960-1970 yıllarında ortaya çıkan bu yaklaşımda bireylere bütün değerlerin verilmediği, bireylerin kendi değerlerini açıklamalarına ve bu değerlerinin farkına varmalarına yardımcı olunan bir yöntemdir (Ekşi ve Katılmış,

2016: 77). Bu yaklaşım kişilerin süreç içerisinde sorumluluk, duygudaşlık gibi değerler kazanmasına yardımcı olur. Ayrıca eleştirel bakış açısı kazandırmamanın yanında saygı, sevgi ve hoşgörü gibi değerleri kazandırmada da etkilidir (Yel ve Aladağ, 2021).

Değer açıklama yaklaşımının sürecine baktığımızda öncelikle bir konu ortaya atılır. Konu sadece öğretmen tarafından değil aileler, öğrenciler veya başkaları tarafından da ortaya atılabilir. Olay konusu herhangi bir başlık (sevgi,saygı,arkadaşlık,din) olabilir. Konu belirlendikten sonra öğrencilerden belirlenen konu üzerinde düşünme, yazma, okuma gibi etkinlikler yapmasını istenir. Konu üzerinde yapılan etkinliklerden sonra öğretmen öğrencilerden kendi değerlerini ve bakış açılarını açıklamasını isteyerek tartışma ortamını başlatır. Tüm katılımcılar kendi değeri ile ilgili ayrıntılı açıklama yapar ve süreç sonlanır. Bu süreçte diğerlerinin görüşlerine saygı duyma en önemli noktadır. (Kirschenbaum, 2000'den akt. Tokdemir, 2007:41)

3.1.3.Değer Analizi Yaklaşımı

Bu yaklaşım Amerikan Sosyal Bilgiler Ulusal Kurulu'nun yaptığı çalışmalar neticesinde geliştirilmiştir (Bacanlı, 2006). Değer analizi yaklaşımında değer soruları üzerinde duygusal boyut olmadan, akılcı ve sistematik olarak değer sorularını test eder. Bu yaklaşımda bireyler sorularla ilgili yargılama yapıp alternatif sonuçlar üretir(Naylor & Diem, 1987:365). Bu yaklaşımda problem gerçek hayattaki bir problemde olabilir veya insan eliyle oluşturulan bir problemde olabilir. Örnek vermek gerekirse öğrencilerin oyunlarını neden oyun sahası dışında oynamalarına izin verilmediği veya başkalarının mallarını neden izinsiz alınmaması gibi konular bu yaklaşım ile analiz edilir ve bu analizler duygusal olarak değil mantık çerçevesinde yapılır (Akbaş, 2004).

Bu yaklaşım ile akılcı sınıf ortamları, bireysel veya grup olarak sosyal değerlerin çalışılması, kütüphane çalışmaları, alan çalışmaları gibi öğretim metdoları kullanılır. Bu sayede öğrenciler kendilerine sunulan değerleri öğrenirken kendi belirledikleri değerleri de öğrenirler. Bu öğrenmeler gerçekleşirken muhakame etme, akıl yürütme gibi bilişsel analiz süreçlerini kullanırlar (Aslan, 2011:14-15). Bu yaklaşımla öğrencilerin daha çok rasyonalist süreçleri kullanması ve bilimsel çalışmalar ışığında hareket etmesi sağlanır.(Ulusoy ve Dilmaç, 2016:74)

3.1.4.Ahlaki İkilem (Ahlaki Muhakeme)

Ahlaki İkilem yaklaşımı bilim insanı Kohlberg tarafından geliştirilen ve bireylerin değerleri belirlerken kendi değerlerini geliştirmelerine olanak veren bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda öncelikle öğrencilerin ahlaki muhakeme edebileceği bir örnek olay veya hikaye ortaya atılır. Sonra öğrenciler bu ikilem içerisinde kendi değerlerini oluşturacak şekilde karar verirler (Fidan, 2019). Bu yaklaşımda iki temel üzerinde durulur. Bunlardan birincisi öğrencilerin değer sistemi geliştirirken daha yüksek seviyede daha karmaşık bir değer geliştirmesine yardımcı olmak, ikincisi de öğrencilerin bireysel olarak geliştirdikleri değerleri nedenleri ile tartışmaya teşvik etmek (Superka & Johnson, 1975).

Kohlberg geliştirdiği bu kuramı gelenek öncesi, geleneksel ve gelenek sonrası olmak üzere üç düzeye ayırmıştır. Gelenek öncesi dönemin itaat ve ceza, saf çıkarıcılık, geleneksel dönemin kişiler arası uyum, kanun ve düzen, gelenek sonrası dönemin ise toplumsal sözleşme ve evrensel ahlak ilkeleri olmak üzere ikiye alt dönemden oluştuğu fikrini ortaya atmıştır. Bu yaklaşımda Kohlberg bireylerde ahlaki ikilemler oluşturup bireyin kendisinde var olan ahlaki düzeyleri belirlemeye çalışmıştır. (Akbaş, 2008)

4.COĞRAFYA ÖĞRETİM PROGRAMINDA DEĞERLER

Türk eğitim tarihine bakıldığında değerler eğitiminin yakın bir zamanda eğitime dahil edildiğini görürüz. Fakat bu durum değerler eğitiminin önemsenmediği anlamını taşımaz. Çünkü değerler eğitimi geçmişte informal olarak daha çok karakter ve ahlak eğitimi olarak eğitim sistemi içerisinde yer almaktaydı. O yüzden geçmişte de günümüzde de iyi insan yetiştirmek hep öncelik olmuştur. Direkt öğretim programlarında yer almasada şiirlerimizde, hikayelerimizde, kıssalarımızda değerlere hep yer verilmiştir (Kahramanoğlu, 2019). 21. yüzyıla baktığımızda ise Türkiye’de değerler eğitimi ile ilgili öğretim program değişiklikleri, sempozyumlar, MEB şuaraları, genelgeler, yönetmelikler gibi çok fazla çalışmanın yapıldığını görebiliriz. (Kahramanoğlu, 2019)

Coğrafya dersi ile bireyler yakın çevrelerinden başlayarak yaşadıkları ülke ve daha sonra da dünya ile ilgili coğrafi bilinç kazanırlar. Coğrafya sayesinde mekanı aktif ve doğru kullanan bireyler insan ve doğa arasındaki etkileşimi çok rahat ifade edebilirler. Coğrafya dersi ile vatanperver, milli unsurlara sahip çıkan, sorumluluk sahibi bireyler yetiştirmek mümkündür (Meydan, 2023). Bu bilgiler ışığında coğrafya

dersinin değer aktarımı konusunda önemli bir disiplin olduğunu söylemek mümkün. Değerler eğitiminin de eğitimin vazgeçilmez bir unsuru olduğunun tüm çevrelerce kabul edildiğinin bilinmesi artık üzerinde durulan konunun değerler eğitiminin öğrencilere nasıl verilmesi gerektiğı konusu olmuştur. (Gündüz, 2010). Bununla ilgili ilk resmi adım 2005 yılında Coğrafya Dersi Öğretim Programı içersinde değerler eğitiminin de yer almasıyla olmuştur.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 14.07.2005 tarihinde 198 sayılı kararı ile yürürlüğe soktuğı coğrafya dersi öğretim programında coğrafya dersi 9.sınıftan 12.sınıfa kadar okutulması planlanmıştır. Bu programda coğrafya dersinin 9.ve 10. sınıflarda zorunlu, 11. ve 12. sınıflarda genel liselerin fen alanlarıyla, Fen liselerinde seçmeli olarak okutulmasına karar verilmiştir.(Özşavli, 2007: 12)

2005 yılında yürürlüğe giren Coğrafya Dersi Öğretim Programı öğrenme alanı başlığı altında organize edilmiş yapılardan oluşmaktadır.Coğrafya Dersi Öğretim Programı içersinde öğrenme alanı olarak isimlendirilen bu yapılar coğrafya öğretiminde öngörülen bilgi, beceri, kavram, değerler ve tutumların sistematik bir şekilde ilişkilendirildiğı tema ve konu alanlarından oluşmuştur. 2005 Coğrafya Dersi Öğretim Programı, Coğrafi Beceriler ve Uygulamalar, Doğal sistemler, Beşerî sistemler, Mekânsal Bir Sentez: Türkiye, Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler, Çevre ve Toplum olmak üzere 6 öğrenme alanından oluşmaktadır (MEB, 2005: 35-36). Bu program ile birlikte değerler eğitimi merkeze alınmış, kavramlar, beceriler, tutum ve değerler öğrenme alanları içersinde verilmeye çalışılmıştır.

2005 Coğrafya Dersi Öğretim Programı'nın genel amaçları ise on üç madde olarak belirlenmiştir (CDÖP, 2005:11)

1. *“Coğrafyanın kavramsal ve kuramsal çerçevesini kavrayarak coğrafi bilgilerin oluşum sürecinde başvurulanan araştırma ve sunum tekniklerini kullanır.*
2. *İnsan-doğa ilişkisi çerçevesinde coğrafi sorgulama becerileri kazanır.*
3. *Evrene ait temel unsurları yaşamla ilişkilendirir.*
4. *Doğa ve insan sistemlerinin işleyiş ve değişimini kavrar.*
5. *Yakın çevresinden başlayarak ülkesine ve dünyaya ait mekânsal değerlere (doğa ve insanın ürettikleri ve biriktirdikleri) sahip çıkma bilinci geliştirir.*
6. *Ekosistemin işleyişine yönelik sorumluluk bilinci geliştirir.*

7. Doğa ve insan sistemlerinin ürettiği değerlerin uyumlu birlikteliği ve sürekliliği için mekânsal planlamanın önemini kavrayarak insan ve doğa kaynaklarının kullanımında “tasarruf bilinci” geliştirir.

8. Mekânsal süreçlerin yerel ve kültürel etkileşim içinde olabilirliğini irdeler.

9. Kalkınma süreçlerinin doğayla uyumlu kılınmasının önemini kavrar.

10. Doğal afetler ve çevre sorunlarını değerlendirerek korunma ve önlem alma yollarına yönelik uygulamalar geliştirir.

11. Ülkelerin oluşturdukları bölgesel ve küresel düzeyde etkin olan çevresel, kültürel, siyasi ve ekonomik örgütlerin coğrafi açıdan uluslararası ilişkilerdeki rolünü kavrar.

12. Bölgesel ve küresel ilişkiler açısından Türkiye’nin konum özelliklerini kavrayarak sahip olduğu potansiyellerle coğrafi bir birikim ve sentez ülkesi olduğunun bilincine varır.

13. Coğrafi değerlerin “vatan bilincinin” kazanılmasındaki önemini özümser.”

Coğrafya dersi genel amaçlarındaki ifadelerden çıkarılacak öğrenci profili şöyledir: Yaşadığı çevreyle uyum kurabilen, doğal ve beşeri değerlerin sürdürülebilirliğine önem veren, sorumluluk sahibi, tasarruf bilincine sahip, çevresine duyarlı ve vatani değerlerin bilincinde bireylerdir.

Eğitimin en önemli özelliklerinden birisi kültürel değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılmasıdır. Tarihsel zaman içerisinde üretilen maddi manevi bütün değerleri kapsayan kültürün çok fazla yönü vardır. Örneğin evrensel anlamda bilimsellik, doğa, insan, iyilik, doğruluk, adalet gibi değerleri kapsadığı gibi tarih, dil, gelenek, görenek gibi milletlere ait değerler de taşır (CDÖP, 2005:19). Değerleri, tutumları ve amaçları merkeze almayan bir coğrafya öğretim programı kuru bir bilgi aktarmaktan öteye gidemeyecektir (CDÖP, 2005:13). Bu nedenle eğitimin önemli bir parçası olan ve ortaöğretim düzeyinde okutulan coğrafya dersi değer aktarımında önemli görülme olup 2005 Coğrafya Dersi Öğretim Programında öğrenme alanları ile kazandırılması istenen on adet değer belirlenmiştir. Bu değerler: dayanışma, bilimsellik, barış, estetik, sorumluluk, duyarlılık, sevgi, saygı, hoşgörü, vatanseverliktir. (CDÖP, 2005:34)

Öğretim programlarımıza ilk defa 2005 yılında giren değerler o yılki Coğrafya Dersi Öğretim programında dayanışma, hoşgörü, bilimsellik, sevgi, saygı, duyarlılık, vatanseverlik, barış, estetik ve sorumluluk olacak şekilde 10 tane belirlenmiştir. Yine 2017 yılındaki Coğrafya Dersi Öğretim programında değerler 10 tane belirlenmiş ve 2018 yılındaki programda kök değerler ismini almıştır. Bu değerler ise: Saygı, adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, sabır ve yardımseverliktir.

Tablo 3.2005-2018 CDÖP Değerler Bakımından Karşılaştırılması

2005 Coğrafya Dersi Öğretim Programındaki Değerler	2017 Coğrafya Dersi Öğretim Programındaki Değerler
Dayanışma	Adalet
Hoşgörü	Dostluk
Bilimsellik	Özdenetim
Duyarlılık	Sabır
Barış	Yardımseverlik
Estetik	Saygı
Sorumluluk	Sevgi
Vatanseverlik	Sorumluluk
Sevgi	Vatanseverlik
Saygı	Dürüstlük

Kaynak:MEB Coğrafya Dersi Öğretim Programı 2005-2017

Tablo 3 incelendiğinde 2005 coğrafya dersi öğretim programında bulunan 10 adet değerden 6 tanesi 2017 yılındaki öğretim programında yer almamıştır. Bu değerler: dayanışma, bilimsellik, barış, estetik, duyarlılık, hoşgördür. Bu değerler yerine 2017 yılındaki programa dürüstlük, özdenetim, dostluk, yardımseverlik, sabır, adalet değerleri eklenmiştir. 2005 ve 2017 yılındaki programların her ikisinde de yer alan ortak değerler ise sorumluluk, sevgi, saygı, vatanseverliktir.

Coğrafya dersi öğretim programı 2017 yılında yenilenmiş ve değerler eğitimi program içerisinde kendisine daha fazla yer bulmuştur. Ayrıca program içerisindeki değerler de yenilenmiştir. Daha önceki coğrafya dersi öğretim programında yer alan değerler sadece öğretim programında yer almasına karşın yenilenmiş coğrafya dersi öğretim programında hem öğretim programında hem de yıllık plan içerisinde yer almıştır. Bu da değerleri daha işlevsel hale getirmiştir. (Aydın, 2019:55).

2017 Coğrafya Dersi Öğretim Programında yer bulan değerler on adet belirlenmiştir. Bu değerler şunlardır: Saygı, adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik. Daha önceki öğretim programında değerlere yalnızca öğretim programlarında yer verilmişken 2017 Coğrafya Öğretim Programında yıllık planlarda kazanımlar içerisinde yer vermeye başlanmıştır. 2017 Coğrafya Dersi Öğretim Programı küçük değişikliklerle 2018 yılında güncellenmiştir.

Aşağıdaki tabloda tüm sınıf seviyelerine göre 2017 Coğrafya Dersi Öğretim Programlarında hangi sınıf seviyesinde hangi kazanım ve hangi değer yer aldığı gösterilmiştir.

Tablo 4.2017 Coğrafya Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerler ve Kazanımlar

Değer	Sınıf Düzeyi	2017 CDÖP Kazanım
Adalet	12	12.3.11.Ülkeler arasında sorun oluşturan mekânsal unsurları günümüz çatışma alanlarıyla ilişkilendirir.
Dostluk	10	10.2.5. Tarihî metin, belge ve haritalardan yararlanarak dünyadaki göçlerin nedenleri ve sonuçları hakkında çıkarımlarda bulunur
Dürüstlük	12	12.2.11. Türkiye’deki ticaret merkezlerinin ticarete konu olan ürünlere ve akış yönlerine etkilerini açıklar.
Özdenetim	9	9.1.1. Doğa ve insan etkileşimini örneklerle açıklar.
	9	9.4.2. Doğal ortamda insan etkisiyle meydana gelen değişimleri sonuçları açısından değerlendirir.
	11	11.1.1. Biyoçeşitliliğin oluşumu ve azalmasında etkili olan faktörleri açıklar
	11	11.4.7. Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını geri dönüşüm stratejileri açısından değerlendirir.
	12	12.2.2. Şehirleşme, göç ve sanayileşme ilişkisini toplumsal etkileri açısından yorumlar.
Sabır	10	10.4.4. Afetlerden korunma yöntemlerini açıklar
Saygı	10	10.2.9. Türkiye’deki göçleri sebep ve sonuçları açısından değerlendirir.
	11	11.3.2. Farklı kültürel bölgelerin yeryüzünde yayılışına etki eden faktörleri açıklar
Sevgi	9	9.1.1. Doğa ve insan etkileşimini örneklerle açıklar.
	9	9.4.2. Doğal ortamda insan etkisiyle meydana gelen değişimleri sonuçları açısından değerlendirir.
	11	11.1.1. Biyoçeşitliliğin oluşumu ve azalmasında etkili olan faktörleri açıklar
	12	12.4.1. Doğal çevrenin sınırlılığını açıklar

Tablo 4.(Devam) 2017 Coğrafya Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerler ve Kazanımlar

Sorumluluk	10	10.1.11. Türkiye’deki su varlığını verimli kullanmanın ekonomik, sosyal ve kültürel etkilerini değerlendirir.
	10	10.1.14. Türkiye topraklarının kullanımını verimlilik açısından değerlendirir.
	10	10.4.4. Afetlerden korunma yöntemlerini açıklar
	11	11.1.1. Biyoçeşitliliğin oluşumu ve azalmasında etkili olan faktörleri açıklar.
	11	11.1.4. Su ekosisteminin unsurlarını ve işleyişini açıklar.
	11	11.4.3. Yenilenemeyen kaynakların kullanımını tükenebilirlik ve alternatif kaynaklar açısından analiz eder.
	12	12.1.2. Doğal sistemlerdeki değişimlerle ilgili geleceğe yönelik çıkarımlarda bulunur.
	12	12.4.2. Farklı gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerin çevre sorunlarının önlenmesine yönelik politika ve uygulamalarını karşılaştırır.
Vatanseverlik	9	9.2.4. Türkiye’deki yerleşim birimlerini fonksiyonel özellikleri açısından ayırt eder.
	10	10.1.14. Türkiye topraklarının kullanımını verimlilik açısından değerlendirir.
	10	10.1.17. Türkiye’deki doğal bitki topluluklarının dağılışını yetiştirme şartları açısından analiz eder
	11	11.1.4. Su ekosisteminin unsurlarını ve işleyişini açıklar.
	11	11.3.4. Türkiye’nin tarih boyunca medeniyetler merkezi olmasını konumu açısından değerlendirir.
	12	12.2.14. Türkiye’deki doğal ve kültürel sembollerin mekânla ilişkisini açıklar.
	12	12.3.3. Tarihsel süreçte Türkiye’nin jeopolitik konumunu değerlendirir
Yardımseverlik	10	10.2.9. Türkiye’deki göçleri sebep ve sonuçları açısından değerlendirir.

Kaynak:MEB Coğrafya Dersi Öğretim Programı 2017

Tablo 4 incelendiğinde 2017 Coğrafya Dersi Öğretim Programında değerlerin toplam 31 adet kazanımla ilişkilendirildiği görülmektedir. En fazla 8 kazanımla sorumluluk değeri ilişkilendirilmiştir. Vatanseverlik 7, Özdenetim 5, sevgi 4, Saygı 2, adalet,dostluk, dürüstlük, sabır, yardımseverlik değerlerinin ise 1’er kazanımla ilişkilendirildiğini görürüz. 2017 Coğrafya Dersi Öğretim Programında değerlerin bu şekilde kazanımlarla ilişkilendirilmesi değer eğitiminin daha işlevsel hale gelmesini sağlamıştır ve bu yönüyle de 2005 Coğrafya Dersi Öğretim Programından ayrılmaktadır.

2017 Coğrafya Dersi Öğretim Programı 2018 yılında küçük çaplı bir revizyon geçirmiştir. Yapılan bu küçük değişikliklere baktığımızda ise bazı kazanım ifedelerinin, sıralamalarının, açıklamalarının değiştiğini ve çok az da olsa yeni kazanım açıklamalarının programa eklendiğini görebiliriz (Şahin, 2019). 2018 yılında yapılan bu

küçük değişiklikler değer kazanım ilişkilendirmesinde de küçük değişikliğe neden olmuştur. Değişiklerde ilki, dostluk değerinin kazanım numarası 2017’de 10.2.5 iken 2018’de 10.2.8 olmuştur. Diğer bir değişiklik ise sabır değeri 2017 programında bir kazanımla ilişkilendirilmişken 2018 programında herhangi bir kazanımla ilişkilendirilmemiştir. Böylece değer kazanım ilişkilendirmesi 31’den 30’ a düşmüştür.

5.ARAŞTIRMAYA KONU OLAN KÖK DEĞERLER

5.1.ADALET

Adalet, hak ve hukuka uygunluk ya da hakkı gözetmektir (TDK, 2024). Cevizci (2019) Adaleti, “Bir toplulukta herkesin aynı muamele görmesi, hak ettiği ödül ya da cezayla karşılaşma hali” olarak tanımlanmaktadır. Adalet değeri değerler içerisinde konumu en yüksek olan değerdir. Adaletin tüm değerlerin toplamı olduğu varsayılır. (Hünler, 2004)

Zaman içinde gelişime açık çocuklara adaleti öğretmek aynı zamanda ideal bir toplum oluşturma adımıdır. Adaleti öğrenip adil olmayı, haklara saygılı olmayı ve doğru olanı yapmayı öğrenen çocuklar dünyayı daha yaşanabilir hale getirebilirler. (Dağ, 2021)

Adalet kavramı yukarıda da belirtildiği gibi değerler içerisinde konumu en yüksek olan değerdir. Bu yüzden bu değer öğretmeye kazandırılmasında belli başlı disiplinler değil tüm disiplinler özveriyle çalışmalıdır. Öğrencilere sınıf ortamındaki en küçük paylaşımda bile adaletin öğretilmesi toplumsal açıdan da önem arz etmektedir. Diğer disiplinlerde olduğu gibi coğrafya derslerinde de bu değer öğretimi öğretmenlerimize düşmektedir. Okul içerisinde coğrafya derslerinde öğrencilerin arkadaşlarına adil davranışlar sergilemesinin amaçlanması coğrafya derslerinde adalet değerinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 2017 müfredat yenilemesi sırasında Adalet değerine ait bazı tutum ve davranışlar: adil olma, eşit davranma ve paylaşma olarak belirlenmiştir. (MEB, 2017)

5.2.DOSTLUK

“Farsça kökenli olan dost kelimesi; sevilen, güvenilen, yakın arkadaş, gönüldeş, iyi anlaşılacak kimse, düşman karşıtı, iyi geçinen, aralarında iyi ilişki bulunan, bir şeye aşırı ilgi duyan, koruyan kimse, anlamlarına gelmektedir.” (TDK, 2024)

Dostluk ise paylaşma ve güven duymanın yanında ortak paydada buluşma anlamı da taşımaktadır. Dostluk bir bağlanma biçimidir ve insanın sosyal bir varlık olmasının gereğidir. Dostluk sevgi, saygı gibi değerlerle karşılıklı etkileşim halindedir. Ayrıca dostluk birçok insani erdemi geliştiren ve bu erdemlerle gelişen bir değerdir. (Poyraz, 2012)

Coğrafya dersi, birbirinden farklı milletin, düşüncenin, dinlerin, dillerin bir arada yaşayabileceğine somut örnekler içeren bir ders olması nedeniyle diğer değerlerde olduğu gibi dostluk değeri için önemlidir. Coğrafya bu değerlerin yaşatılması ve aktarılması açısından önemli bir derstir. (Çiftçi, 2017)

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 2017 müfredat yenilemesi sırasında dostluk değerine ait bazı tutum ve davranışlar: diğerkâmlık, güven duyma, anlayışlı olma, dayanışma, sadık olma, vefalı olma, yardımlaşma olarak belirlenmiştir. (MEB, 2017)

5.3.DÜRÜSTLÜK

Dürüstlük en sade anlamı ile yalandan uzak durmaktır (TDK, 2024). Dürüstlük kendi duygu ve düşüncelerimizi olumsuzda olsa kendimize ve başkasına yalan katmadan aktarmaktır. Dürüstlük doğru söylemeyi gerektirdiği gibi sahtekârlık, hırsızlık gibi olumsuz davranışlardan uzak durmayı gerektirir(Wowra, 2018'den akt.Köksal, 2021:30).

İnsan sosyal bir varlıktır ve yaşamı için diğer insanlara ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden diğer insanlarla ilişkilerini iyi yürütebilmesi için dürüstlük önemlidir. Coğrafya dersi de diğer dersler gibi dürüstlük değerinin öğrencilere aktarılmasında payı olan bir derstir.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 2017 müfredat yenilemesi sırasında dürüstlük değerine ait bazı tutum ve davranışlar: açık ve anlaşılır olma, doğru sözlü olma, düzgün ve istikrarlı olma, güvenilir olma, sözünde durma olarak belirlenmiştir (MEB, 2017)

5.4.ÖZDENETİM

Özdenetim bireyin duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını yönetebilme kabiliyetidir. Özdenetim kişinin kendini kontrol edebilmesi anlamına gelmesinin

yanında dünyaya uyum sağlama için kendini geliştirme ve değiştirme çabası olarak da ifade edilebilir. (Dağ, 2021)

Coğrafya ders müfredatında öğrencilere kazandırılması istenen coğrafi beceriler: coğrafi gözlem, arazide çalışma, coğrafi sorgulama, zamanı algılama, değişim ve sürekliliği algılama, harita becerileri, tablo yorumlama ve kanıt kullanmadır. Bu becerilerin öğrencilere kazandırılması aynı zamanda özdenetimi yüksek bireyler yetiştirmek anlamına da gelmektedir. Bu yüzden özdenetim değerinin öğrencilere kazandırılması için coğrafya dersi önem arz etmektedir diyebiliriz.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 2017 müfredat yenilemesi sırasında Özdenetim değerine ait bazı tutum ve davranışlar: davranışlarını kontrol etme, davranışlarının sorumluluğunu üstlenme, özgüven sahibi olma, gerektiğinde özür dileme olarak belirlenmiştir (MEB, 2017)

5.5.SABIR

Sabır, insanların başlarına gelen sıkıntı, acı karşısında sakiliğini koruyup beklemesidir. Sabır, bir olayın gerçekleşmesi için gereken zamanda sakin kalma sürecidir. Sabır hem duyuşsal hem davranışsal özellikleri olan bir değerdir. Sakinlik sabrın duyuşsal boyutunu, beklemek davranışsal boyutunu oluşturur. (Schnitker, 2012)

Sabır, öğrencilerde isteklerini erteleyip etkili dinlemelerini ve duygularını kontrol edebilme davranışlarını geliştirir. Coğrafya dersi kapsamında da sabır eğitimi yapılarak öğrencilerin davranışlarını kontrol etmelerine yardımcı olmaktadır (Aydın H. , 2019).

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 2017 müfredat yenilemesi sırasında sabır değerine ait bazı tutum ve davranışlar: azimli olma, tahammül etme, beklemeyi bilme, dirençli ve dayanıklı olma, sebatkâr olma olarak belirlenmiştir (MEB, 2017).

5.6.SAYGI

Saygı, kişinin karşısındakini düşündüğünü yine karşısındakine hissettirmesidir. İnsanların dili, dini, ırkı, cinsiyeti ne olursa olsun bu özelliklerini ayırmadan, insanları farklılıkları ile kabul etmektir. Saygı değeri insanlar arasında olumlu bağlar geliştiren ve insanlar arasındaki en güçlü iletişim yollarından biridir. Saygı, karşındakine verdiği değeri karşı taraftan geri görmektir. (PERESE, 2013)

Saygı kelimesi saymak eyleminden gelmektedir. Bir varlığı bir nesneyi saymak sadece onun varlığını kabul etmek değil onun gelişimine de katkı sunmayı gerektirir. Örneğin “doğaya saygı” sadece doğanın varlığını kabul etmek anlamına gelmez, doğanın gelişimine katkıda bulunmayı da içerir. (Dönmez, 2023)

Doğal çevre ile insan arasındaki etkileşimleri inceleyen coğrafya dersinde saygı değeri önem arz etmektedir. Bu yüzden coğrafya derslerinde hem doğal çevreye hem de insana saygı değeri rahatlıkla aktarılabilir.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 2017 müfredat yenilemesi sırasında saygı değerine ait bazı tutum ve davranışlar: alçakgönüllü olma, başkalarına kendine davranılmasını istediği şekilde davranma, diğer insanların kişiliklerine değer verme, muhatabının konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme, olarak belirlenmiştir (MEB, 2017)

5.7.SEVGİ

“Sevgi, sözlükte insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu olarak ifade edilmiştir.” (TDK, 2024)

Sevgi diğer tüm değerleri kapsayacak kadar evrensel bir değerdir. Evrensel olan bu değerde bencillik ve bireysellik yoktur, karşılıklı anlayış söz konusudur. Sevgi; aşk, tutku ve nefret gibi içinde bulunulan biçim ve niteliğe göre isimler alan, bir ucunda sevilenin diğer ucunda sevenin olduğu değerdir (Düzgün, 2011).

Sevgi değeri birçok değerlerin gelişmesine neden olan bir değerdir. Örneğin doğayı seven birisi aynı zamanda doğaya saygı duyup doğa için sorumluluklar alabilmektedir. Birçok farklı anlamda kullanılabilen sevgi değerinin, coğrafya dersinde gerek içerik gerek amaçları bakımından öğrencilere aktarılması beklenen bir değerdir (Çiftçi, 2017).

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 2017 müfredat yenilemesi sırasında sevgi değerine ait bazı tutum ve davranışlar: aile birliğine önem verme, fedakârlık yapma, güven duyma, merhametli olma, vefalı olma, olarak belirlenmiştir (MEB, 2017).

5.8.SORUMLULUK

Sorumluluk, bireyin kendine ait duygu düşünce davranışlarının sonuçlarını üstlenmesidir (Dönmez, 2023). Yine başka bir tanımda sorumluluk, bireyin kendisine ve çevresine karşı yerine getirmesi gereken davranışlar olarak ifade edilmiştir. (Balcı, 2008)

Coğrafya dersi öğretim programına (2018) baktığımızda öğrencilere kazandırılması gereken amaçlardan bazıları şunlardır: Ekosistemin işleyişine yönelik sorumluluk bilinci kazanması, doğa ve insanın uyumlu birlikteliği ve sürekliliği için mekânsal planlamanın önemini kavraması, doğal ve beşerî kaynakların kullanımında “tasarruf bilinci” geliştirmesidir. Bu amaçlara bakıldığında sorumluluk bilincinin öğrencilere aktarılmasında coğrafya disiplininin önemli bir noktada yer aldığı görülmektedir.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 2017 müfredat yenilemesi sırasında sorumluluk değerine ait bazı tutum ve davranışlar: kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma; sözünde durma, tutarlı ve güvenilir olma, davranışlarının sonuçlarını üstlenme olarak belirlenmiştir (MEB, 2017)

5.9.YARDIMSEVERLİK

Yardımseverlik, bir eylem olarak yardım etme davranışından sonra yardımı yapan ve yardımı alan arasındaki mutluluk olarak ifade edilebilir. (Dönmez, 2023) Başka bir tanımda yardımseverlik şöyle tanımlanmıştır: Bireyin sahip olduğu imkânları başkalarının menfaati için kullanabilmesi, ihtiyacı olan kişilere herhangi bir karşılık beklemeden maddi ve manevi anlamda yardımcı olmasıdır. (Ekşi vd., 2006)

Coğrafya dersi yardımseverliğin bir değer haline getirilmesinde örnek çalışmaların ortaya konabileceği bir derstir. Örnek olarak; deprem, sel, heyelan gibi doğal afetlerin sonrasında can ve mal kayıpları yaşanmaktadır. Bu afetler sonucunda sadece maddi unsurlar değil manevi unsurlarda zarar görmektedir. Maddi ve manevi zarar gören unsurlar dayanışma içinde aşılabilmekte ve bu da yardımseverlikle mümkün olmaktadır. Bu tip doğal afetlerde yardımlaşmanın anlatıldığı coğrafya dersinde, öğrencilerde yardımseverlik değerinin yaşam biçimi haline getirilmesi kaçınılmazdır.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 2017 müfredat yenilemesi sırasında yardımseverlik değerine ait bazı tutum ve davranışlar cömert olma, iş birliği yapma, merhametli olma, misafirperver olma, paylaşma olarak belirlenmiştir (MEB, 2017).

5.10.VATANSEVERLİK

Vatansever; milletinin, ülkesinin özelliklerini tanıyan, milletinin ve vatanının tarihini, kültürünü ve değerlerini bilen ve bunlara sahip çıkan kişi olarak tanımlanırken,

vatanseverlik milletin ve vatanın bölünmez olduğuna bilinçli olarak inanmak olarak tanımlanır. (Karagözoğlu, 2018)

Tüm branşlarda oluğu gibi coğrafya dersi için de vatanseverlik değeri önemlidir. Milli değerlerin oluşması için millete ihtiyacın olduğu, milletin var olabilmesi içinse bir yurdun varlığına ihtiyaç olduğu düşünüldüğünde, vatanın coğrafyanın kendisi olduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden vatan sevgisinin gelişmesindeki esas kaynağın coğrafya öğretimi olduğu söylenebilir. (Aksoy, 2003). Yine coğrafya öğretim programındaki (2018) amaçlardan biri de coğrafi bilgilere sahip olmanın vatan bilincinin kazanılmasındaki öneminin kavranmasıdır. Bu açılarından bakıldığında coğrafya dersi ile vatanseverlik değerinin öğrencilere çok iyi aktarılabilceğini söylemek mümkün

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 2017 müfredat yenilemesi sırasında vatanseverlik değerine ait bazı tutum ve davranışlar çalışkan olma, dayanışma, kurallara ve kanunlara uyma, sadık olma, tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma, toplumu önemseme olarak belirlenmiştir (MEB, 2017)

6. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Slater (1996)'ın yaptığı çalışmasında Coğrafya eğitimi ile birçok değer verilebileceğini belirtmiştir. Özellikle katılımcılık, İnsan haklarına saygı, sürdürülebilir gelişime inanç gibi değerlerin coğrafya eğitimi ile daha da geliştirilebilecek değerler olduğunu belirtmiştir.

Yörü (2007) “Vatan Sevgisi ve Yurttaşlık Bilinci Oluşturmada Lise Coğrafya Derslerinin Yerinin Değerlendirilmesi” adlı yüksek lisans tez çalışmasında vatan sevgisi ve yurttaşlık bilinci geliştirmede lise coğrafya derslerinin yerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. 30 soruluk anket çalışmasına 135 öğretmen katılmıştır. Çalışmanın sonunda vatan sevgisi ve yurttaşlık değerlerinin öğrencilere aktarılmasında coğrafya dersinin öneminin büyüklüğüne değinilmiştir.

Planinc (2008) çalışmasında değerlerin değişen şartlara bağlı güncellenmesi gerektiği ve bu konuda okulların rolünün büyük olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca coğrafya eğitiminde uzay, sürdürülebilir kalkınma ve sosyal farkındalık değerlerinin birlikte ele alınarak verilmesi gerektiğinden bahsetmiştir.

Hernando (2008) yaptığı çalışmada son yıllarda coğrafya eğitiminde değerlerin öneminin arttığı ve buna bağlı olarak da çalışmaların arttığından bahsetmiştir.

Artvinli (2011) “Ortaöğretim Coğrafya Eğitiminde Değerler ve Ders Kitaplarına Yansıması” adlı çalışmada 9.sınıf coğrafya ders kitabındaki tutum ve değerler karşılaştırılmış ve sonuç olarak Coğrafya öğretim programında yer alan bazı değerlerin coğrafya kitabında olmadığı görülmüştür. Öneri olarak 9. Sınıf coğrafya kitabının değerler baz alınarak yeniden incelenmesi tavsiye edilmiştir.

Çiftçi (2014) “Coğrafya Müfredatındaki Değerlerin Eğitimi Üzerine Bir Model Çalışması” adlı doktora tezinde Coğrafya dersi öğretim programında yer alan değerler eğitiminin mevcut durumunun öğretmenlerin görüş ve önerilerine göre saptanarak; yine öğretmen görüş ve önerileri doğrultusunda, Coğrafya ‘da değer eğitimiyle ilgili modern yaklaşımlar çerçevesinde bir model geliştirilmesi amaçlanmıştır. Sonuç olarak Coğrafya öğretmenlerine göre coğrafya öğretim programında değerler eğitimi daha fazla yer almalıdır. Ayrıca öğretmenlere göre değerlerin zamanla değişebileceği göz önüne alınıp değerlerin güncellenmesinin yapılması gerekmektedir.

Çiftçi (2014) “Coğrafya Öğretmenlerinin Değer Eğitiminin Mevcut Durumuyla ilgili Görüş ve Düşünceleri” adlı bu makalede; 380 coğrafya öğretmenin görüşleri anket yoluyla toplanmıştır. Çalışmanın sonucunda coğrafya öğretim programında değerlerin daha fazla yer alması gerektiği ve değerlerin zamanla güncellenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Karasu Avcı (2016) “Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminde Coğrafya Disiplininin Rolü” adlı makale çalışmasında Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde coğrafya disiplininin rolü hakkında Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin görüşlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Nitel yöntemlerden mülakat yoluyla veriler toplanmış ve doğal çevreye duyarlılık, kültürel mirasa duyarlılık, sorumluluk ve vatanseverlik değerlerinin coğrafya dersi ile kazandırılmasının etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Çiftçi (2017) “Coğrafya ‘da Değer Eğitimi” adlı kitap çalışması bazı coğrafya konuları ile değerleri ilişkilendirip farkındalık oluşturarak coğrafi bilinç kazandırmak için hazırlanmıştır.

Katılmış ve Balcı (2017) “Coğrafya Öğretmeni Adaylarının Değerler Eğitimine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi” adlı makalede; Coğrafya öğretmeni adaylarının değerler eğitimine ilişkin düşüncelerini saptamak amaçlanmıştır. Çalışma nitel fenomenolojik desende yürütülmüş, uzman görüşü de alınarak geliştirilen yarı

yapılandırılmış görüşme formu ile görüşme tekniği uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda coğrafya öğretmeni yetiştirme amacı taşıyan lisans programlarında değer eğitimi öğretmen adaylarına kazandırmada istenilen düzeyde olmadığı sonucuna varılmıştır.

Değirmenci (2018) “Coğrafya Dersi Öğretim Programında Değerler” isimli makalede 2017 yılında yenilenen coğrafya dersi öğretim programını değerler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme tekniğinin kullanıldığı çalışmada belirlenen değerlere her sınıf seviyesinde yer verildiği görülmüş fakat 10.ve 11.sınıflarda değerlere ilişkin kazanımlarının yoğunluk kazandığı, 9. Sınıflarda ise yoğunluğun daha az olduğu tespit edilmiştir.

Aydın (2019) “Coğrafya Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi ve Coğrafya Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri” adlı yüksek lisans çalışmasında, 2005 ve 2017 coğrafya öğretim programlarına göre hazırlanmış coğrafya ders kitaplarında yer alan etkinliklerin, hangi değer eğitimi yaklaşımlarını kullandığını tespit etmek ve coğrafya öğretmenlerinin değer eğitimi konusunda görüşlerini, değer kazandırmada kullandıkları yöntem ve teknikleri ve değer eğitiminde karşılaşılan sorunları ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve yarı yapılandırılmış görüşme kullanılmıştır. Çalışmada 2005 yılındaki coğrafya dersi öğretim programı ile hazırlanmış kitaplarda etkinliklerin sorumluluk ve duyarlılık değerini kazandırmaya yönelik olduğu, 2017 yılındaki coğrafya dersi öğretim programı ile hazırlanmış ders kitaplardaki etkinliklerin sorumluluk ve özdenetim değerlerini kazandırmaya yönelik olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca coğrafya öğretmenlerinin değer kazandırmada en fazla değer telkini yaklaşımını kullanıldığı sonuçlardan biridir.

Sarıbaş ve Akça (2020) “Ortaöğretim Coğrafya Dersi (9., 10., 11. VE 12. Sınıflar) Öğretim programında Vatanseverlik Değeri ve Bu Değere İlişkin öğrenci Metaforları” adlı makale çalışmasında coğrafya öğretim programında vatanseverlik değerinin yerini belirleyebilmek amacıyla doküman analizi ile ortaöğretim öğrencilerinin vatanseverlik değerine ilişkin sahip oldukları zihinsel algıları ortaya çıkarabilmek amacıyla bir metafor çalışması yapılmış. Sonuç olarak ise öğrencilerin vatanseverlik kavramını daha iyi zihinsel canlandırmaları için daha fazla metafora ihtiyaç olduğu ve metaforların coğrafya eğitiminin her safhasında kullanılarak öğrencilerin zihinsel imgelerinin zenginleştirilmesinin önemli olduğunu savunulmuştur.

Türker vd. (2023) “Coğrafya Ders Kitaplarında Kök Değerler” adlı makalede coğrafya ders kitapları öğretim programında yer verilen ve kazanımlarla ilişkilendirilen kök değerler açısından incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme tekniğinin kullanıldığı çalışmada, kitaplarda en çok vatanseverlik ve sorumluluk değerinin tekrarladığı, en az ise dürüstlük, adalet ve sabır değerlerinin olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın sonucunda daha fazla kazanımın kök değerle ilişkilendirilmesi ve ders kitaplarının hazırlığı aşamasında kök değerlere daha fazla önem verilmesi önerilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

1.ARAŞTIRMANIN MODELİ

Ortaöğretim coğrafya ders kitaplarını kök değerler açısından inceleyen bu çalışma nitel bir çalışma özelliği taşımaktadır. “Nitel araştırmalar, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalardır” (Yıldırım ve Şimşek, 2018). İncelenmesi amaçlanan ortaöğretim coğrafya ders kitapları birer doküman olduğundan çalışmada doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Doküman inceleme yönteminde dokümanları düzenli bir biçimde incelemek ve bu incelemeye bağlı olarak anlam çıkarma işlemleri vardır. Dokümanlar görsel ve yazınsal temalardan oluşup araştırmacının bir etkisi yoktur (Kıral, 2020). Coğrafya ders kitaplarındaki kök değerlere yer verilme durumuna ilişkin yaptığımız bu çalışmada topladığımız veriler nitel araştırmalarda kullanılan veri analiz yöntemlerinden betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Betimsel analizde elde edilen veriler daha önceden belirlenen başlıklara göre özetlenip yorumlanır, bulguları doğru yansıtmak ve bulguların geçerliliği arttırmak için doğrudan alıntılara yer vermek gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu çalışmada da kullanılacak olan belgeler; 2018 yılı coğrafya dersi öğretim programına göre hazırlanmış, dijital hali Eğitim ve Bilişim Ağında (EBA) yer alan, MEB yayınevine ait, 9, 10, 11 ve 12. sınıf düzeylerinin her birinden birer adet olmak üzere toplam dört adet coğrafya ders kitabı oluşturmaktadır. Araştırmaya sadece ders kitapları dâhil edilmiş olup, coğrafya etkinlik kitapları ve seçmeli coğrafya kitapları vb. dâhil edilmemiştir.

2.ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Çalışmanın evrenini her yıl MEB tarafından hazırlanması ve basılması uygun görülen Türkiye’de okutulan coğrafya ders kitapları oluşturmaktadır.

Örneklem ise 2018 yılı coğrafya dersi öğretim programına göre hazırlanmış, 2022-2023 Eğitim Öğretim yılında MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından ders kitabı olarak okutulmasına karar verilmiş, dijital hali Eğitim ve Bilişim Ağında (EBA) yer alan ve MEB yayınevine ait olan 4 adet (9, 10, 11 ve 12.sınıftan 1’er adet) ders kitapları oluşturmaktadır.

Çalışmada kullanılan coğrafya ders kitaplarına ait bilgiler tabloda özetlenmektedir.

Tablo 5.Çalışmada Kullanılan Coğrafya Kitapları

Sınıf	Yazar	Yayınevi	Basım Yılı	Sayfa Sayısı	Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının Tarih ve Sayısı
9.sınıf	MEHMET BARANAYDIN YUSUF AYDIN GÜLTEN TEKBAŞ	Gün Yayıncılık	2022	231	18.04.2019/8
10.Sınıf	Hüseyin Samet ARABACI	Yıldırım Yayınları	2022	272	18.04.2019/8
11.Sınıf	MEHMET BARANAYDIN YUSUF AYDIN GÜLTEN TEKBAŞ	Gün Yayıncılık	2022	288	28.05.2018/78
12.Sınıf	Cem ERDEBİL Raşit DÜZGÜN Ramazan BIÇAKLI Zübeyde GÜZEL Emine BOZBIYIK	Devlet Kitapları	2021	232	28.05.2018/78

Çalışmada kullandığımız kitaplara baktığımızda (Tablo 5) 9. ve 11. sınıfların aynı yazarlar tarafından yazıldığını, 10.ve 12. sınıfların farklı yazarlar tarafından yazıldığını görebiliriz. Yine kitapların basım yılına baktığımızda 12. Sınıfların 2021, diğerlerinin 2022 yılı olduğunu görürüz. Ayrıca kitapların izin yılı sayılarına baktığımızda 9. ve 10.sınıf kitabı Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 18.04.2019 tarihli ve 8 sayılı kurul kararı ile 2019 - 2020 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edildiğini, 11.ve 12. Sınıf kitaplarının Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 28.05.2018 tarihli ve 78 sayılı kurul kararı ile 2018 - 2019 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edildiğini görebiliriz.

3.VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ

3.1. VERİ TOPLAMA ARACI

Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizinde genellikle ölçekler kullanılmaktadır. Eğitimde deneysel çalışmanın yapılmasının mümkün olmadığı durumlarda geliştirilen ölçekler kullanılabilir. Geliştirilen ölçeklerin de ölçülmek istenen hedefle uyumlu olması gerekmektedir (Yurdagül, 2005). Ders kitaplarının değerler açısından incelendiği çalışmalarda genellikle 2018 öğretim programlarında yer

alan 10 adet kök değerin (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) ölçüt olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu yüzden öğretim programlarında belirtilen kök değerlerin ders kitaplarına yansımalarının bakıldığı bu çalışmada, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 18 Temmuz 2017 yaptığı “Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine” adlı metinde yer alan “Yenilenen Müfredatlarda Değerler ve Değerlerle İlişkili Tutum ve Davranışlar” başlıklı verilen tablo kullanılmıştır (Tablo 6.). Bu tabloda kök değerler ve bu kök değerlere ilişkin bazı tutum ve davranışlar ayrıntılı paylaşıldığından ders kitaplarını incelemek için bu tablonun kullanılmasının uygun olduğu düşünülmüştür. Ayrıca tablonun Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanması resmi bir nitelik kazandırdığından tutarlılık ve güvenilirlik açısından da uygun olduğuna karar verilmiştir. Çalışmada kullandığımız 10 adet kök değeri ve bu değerleri ilişkin tutum ve davranışları gösteren tablo aşağıda verilmiştir (Tablo 6).

Tablo 6.Yenilen müfredatlarda Değerler ve Değerlerle İlişkin Tutum ve Davranışlar

Değerler	Değerler İlişkin Tutum ve Davranışlar
Adalet	Adil olma, eşit davranma, eşit paylaşma...
Dostluk	Diğerkâmlık, güven duyma, anlayışlı olma, dayanışma, sadık olma, vefalı olma, yardımlaşma...
Dürüstlük	Açık ve anlaşılır olma, doğru sözlü olma, güvenilir olma, sözünde durma...
Özdenetim	Davranışlarını kontrol etme, davranışlarının sorumluluğunu üstlenme, özgüven sahibi olma, gerektiğinde özür dileme...
Sabır	Azimli olma, tahammül etme, beklemeyi bilme, dirençli ve dayanıklı olma, sebatkar olma...
Saygı	Alçakgönüllü olma, başkalarına kendine davranılmasını istediği şekilde davranma, diğer insanların kişiliklerine değer verme, muhatabının konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme...
Sevgi	Aile birliğine önem verme, fedakârlık yapma, güven duyma, merhametli olma, vefalı olma...
Sorumluluk	Kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma; sözünde durma, tutarlı ve güvenilir olma, davranışlarının sonuçlarını üstlenme...
Vatanseverlik	Çalışkan olma, dayanışma, kurallara ve kanunlara uyma, sadık olma, tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma, toplumu önemseme, katılımcı olma...
Yardımseverlik	Cömert olma, iş birliği yapma, merhametli olma, misafirperver olma, paylaşma, dayanışma içinde bulunma, destek sunma

Kaynak: TTKB, 2017

Bu çalışmada 2022-2023 Eğitim Öğretim yılında okutulan ve EBA’da erişimi bulunan her sınıf düzeyinden 1 adet olmak üzere 4 adet coğrafya ders kitabı 2018 öğretim programlarında yer alan kök değer açısından incelenmiştir. Ders kitapları incelenirken kitaplardaki metinler dikkate alınmıştır. Kitaplardaki metinler incelenirken çalışmanın güvenilirliğini arttırmak için ikinci bir araştırmacıya yer verilmiştir. Bu araştırmacı Milli Eğitim Bakanlığında Uzman Öğretmen unvanı ile bir coğrafya öğretmeni ve aynı zamanda coğrafya bölümünde tezli yüksek lisans yapmaktadır. İki

araştırmacı kitaplardaki metinleri birbirinden bağımsız bir şekilde tabloda belirtilen değerlere ilişkin tutum ve davranışlar baz alınarak ayrıntılı incelemişlerdir. İnceledikleri metinlerde değer içerdiğini düşündükleri verileri topladıktan sonra üzerinde tartışmışlardır. Fikir birliğine varılamayan metinler için alanyazından yararlanıp ortak bir karar verilmiştir. Üzerinde her iki araştırmacının hemfikir olduğu metinler araştırma kapsamına alınmış, fikir birliğine varılamayanlar araştırmaya dahil edilmeyip veri toplama işlemi tamamlanmıştır.

3.2. VERİLERİN ANALİZİ

Bu çalışmada verileri analiz etmek için betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analizde veriler toplandıktan sonra belirli temalara göre gruplandırılır. Gruplanan verileri okuyucuya daha etkili aktarmak için doğrudan alıntılara yer verilir. Böylece araştırmacı verileri düzenleyip yorumlayarak okuyucuya aktarır(Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Betimsel analizde olduğu gibi bu çalışmada da veriler için bir çerçeve oluşturulmuş daha sonra belirlenmiş ölçütlere göre işlenmiş ve en sonunda işlenen veriler tanımlanıp yorumlanmıştır.

Çalışmada ölçüt olarak MEB (2017) “*Yenilenen Müfredatlarda Değerler ve Değerlere ilişkin Tutum ve Davranışlar*” tablosu kullanılmıştır. İlgili tablodaki tutum ve davranışlar coğrafya ders kitaplarındaki metinler içerisinde aranmıştır. Değeri doğrudan ve örtük olarak aktaran cümleler seçilmiştir. Kitaplarda metinler analiz edilirken etkinlikler, ünite başındaki hazırlık çalışması soruları, değerlendirme soruları, uyarı açıklamaları dikkate alınmış ve analiz edilmiştir. Görsel öğeler bir metinle desteklenmişse analize alınmış aksi takdirde analize tabi tutulmamıştır.

Bu çalışmada yazar ve ikinci bir araştırmacı metinleri birbirinden bağımsız şekilde incelemiş ve yazar değer barındıran 472 ifade bulurken ikinci araştırmacı değer barındıran 469 ifade bulmuştur. Aynı şekilde asıl araştırmacı içerisinde değer barındıran 78 görsel tespit etmişken, ikinci araştırmacının tespit ettiği görsel sayısı 75 olarak gerçekleşmiştir. Araştırmacı ve diğer araştırmacının değerlere ilişkin bulduğu sayıların birbirine yakın olması yüksek uyumluluk için önemlidir. Bu uyumluluğun doğruluğunu kanıtlamak için Cohen kappa katsayısı formülü kullanılmıştır. Kappa testi iki veya daha fazla araştırmacı arasındaki uyumun güvenilirliğini ölçen bir yöntemdir. “Cohen’in kappa testinin” araştırmacılar arasındaki uyumun şans eseri olabileceğini hesap kattığı için,

araştırmacılar arasında yüzde orantı olarak bulunan değerden daha yüksek düzeyde uyumun olduğu kabul edilir. Kappa katsayısı hesaplanırken Pr(a) ve Pr(e) olmak üzere iki olasılık hesaplanır. Pr(a) araştırmacılar arasındaki uyumu oranı iken Pr(e) ise bu uyumun şansa bağlı ortaya çıkma olasılığıdır. (Kılıç, 2015).

Cohen kappa katsayısı için kullanılan formül aşağıda gösterilmiştir.

$$\kappa = \frac{\text{Pr (a)} - \text{Pr (e)}}{1 - \text{Pr (e)}}$$

Bu formül sonucunda kappa değeri (-)1 ile (+) 1 arasında değer alabilir ve değerlerin yorumlanması şu şekildedir. (Kılıç, 2015)

- $\kappa = +1$ İki araştırmacının sonuçlarının hepsi birbiri ile uyumludur.
- $\kappa = 0$ İki araştırmacı arasındaki uyum sadece şansa bağlıdır.
- $\kappa = -1$ İki araştırmacının sonuçlarının hiç biri uyumlu değildir.

Elde edilen κ değerlerini daha ayrıntılı yorumlamak için Landis ve Koch aşağıdaki tabloyu hazırlamışlardır.

Tablo 7. Cohen Kappa Katsayısı ve Yorumları

κ Değeri	İlgili Yorum
< 0	Uyumun şans faktörüne bağlı oluşabilecek uyumdan daha kötü olması
0.01 — 0.20	Önemsiz seviyede uyum olması
0.21 — 0.40	Zayıf bir uyum düzeyinin olması
0.41 — 0.60	Orta bir uyum düzeyinin olması
0.61 — 0.80	İyi bir uyum düzeyinin olması
0.81 — 1.00	Çok iyi bir uyum düzeyinin olması

Kaynak: (Landis & Koch, 1977)

Bu bilgiler ışığında çalışma için yapılan Kappa analizi aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 8. Kappa Analizi

Kappa Analizi	I.Araştırmacı/Metinler	II.Araştırmacı/Görseller	Toplam
Asıl Araştırmacı/Metinler	469	3	472 (%86)
Asıl Araştırmacı/Görseller	3	75	78 (%14)
Toplam	472 (%86)	78 (%14)	550 (%100)

Tablodaki veriler ışığında bu çalışmada Pr(a) değeri 0,98 olarak, Pr(e) değeri ise 0,74 olarak bulunmuştur. Tüm veriler formüle uygulandığında ise ilgili araştırmacılar arasındaki uyumun 0,92 çıktığı görülmektedir. 0,92'lik bir uyum ise Landis ve Koch'un hazırladığı tabloya göre araştırmacılar arasında çok iyi bir uyum düzeyi olduğunu göstermektedir. Bu da çalışmanın güvenilirliğini arttırmaktadır.

3.3. GEÇERLİLİK VE GÜVENİRLİK

Bilimsel araştırmalardan en çok beklenen şey yapılan çalışma sonuçlarının inandırıcı olmasıdır. Bu yüzden bilimsel çalışmalarda en çok kullanılan kıstaslar, geçerlik ve güvenilirliktir. Bilimsel çalışmalarda bilgilerin doğru olması için alınan tedbirler çalışmanın geçerliği için gerekliken, çalışma sürecinin tamamı ve elde edilen bulguların başka araştırmacılar tarafından açık ve detaylı bir şekilde incelenebilir olması çalışmanın güvenilirliği açısından önemlidir (Yıldırım ve Şimşek 2016; 285). Nitel araştırmanın geçerlik ve güvenilirlik açısından temel ilkeleri inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve teyit edilebilirliktir (Yıldırım ve Şimşek, 2016:277).

3.3.1. İnandırıcılık

Bir araştırmanın geçerliği ve güvenilirliğinin sağlanmasındaki unsurlardan biri de inandırıcılıktır (Başkale, 2016) . Nitel araştırmalarda geçerli bir çalışma için, çalışmanın güvenilir olmasını, inandırıcı olmasını ve bulguların gerçek olup olmadığını kontrol eden ölçüte inanırılık denmektedir. (Baltacı, 2019)

Biz de bu çalışmada inanırılığı arttırmak için çalışmayı danışman öğretim üyesi gözetiminde ilerlettik. Yine bu çalışmadaki verilerin analizi için MEB'de uzman unvanı ile çalışan coğrafya öğretmeninden yararlanılmıştır. Ders kitapları seçiminde de her sınıf düzeyinden 1'er kitap seçilip MEB tarafından belirlenen değerlere ilişkin tutum ve davranışlar ölçeği kullanılmıştır. Veri analizi ile elde ettiğimiz bilgileri doğrudan alıntı yaparak çalışmanın inanırılığını arttırdık.

3.3.2. Tutarlılık

Bilimsel araştırmalarda çalışmanın güvenilirliğini sağlamak adına tekrar edildiğinde aynı sonuçları vermesi gerekir. Ancak ele aldığı olay ve olguların her zaman değişim içinde olduğu nitel araştırmalarda tekrar edilebilmesi pek mümkün değildir. Bu yüzden nitel çalışmalarda tutarlılık ön plana çıkmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 283).

Bu çalışmada tutarlığın yüksek olması adına veriler toplanırken MEB tarafından açıklanan “Yenilenen müfredatlarda Değerler ve Değerlere ilişkin Tutum ve Davranışlar” adlı doküman kullanılmıştır. Tutarlılık adına verilerin analizi birbirinden bağımsız (tezin yazarı ve ikinci araştırmacı) 2 araştırmacı tarafından yapılmış ve araştırmacıların aralarındaki uyum Kappa katsayısı ile hesaplanıp yüksek bulunmuştur. Yine tutarlılığı sağlamak adına incelenen ders kitaplarından doğrudan alıntılar okuyucular ile buluşturulmuştur.

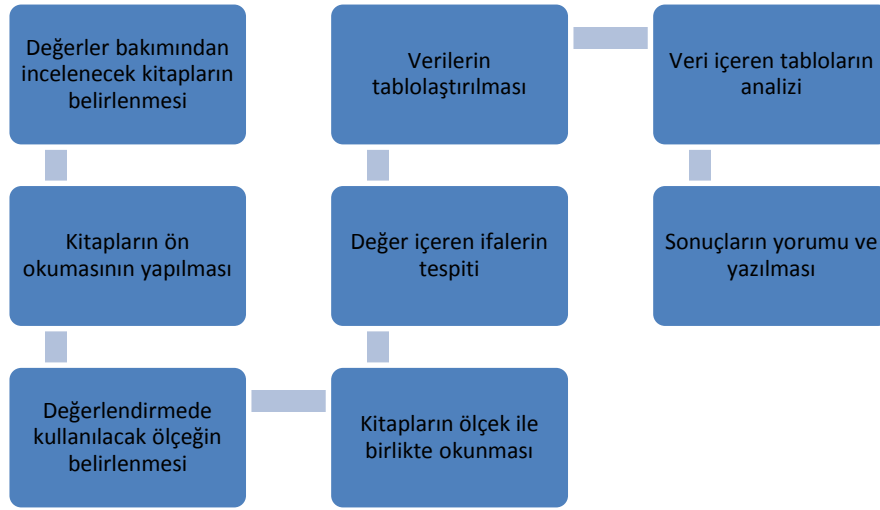
3.3.3. Teyit Edilebilirlik

Bir araştırmanın güvenilir olması için subjektif yorumlardan uzak durmak ve daha çok objektif bir bakış açısı ile çalışmak gerekir. Nitel araştırmalarda öznel yorumlardan uzak durmak pek mümkün olmamaktadır. Bu yüzden nitel araştırmalarda teyit edilebilirlik ön plana çıkmaktadır. O yüzden bu tip çalışmalarda sonuçların verileri sürekli teyit etmesi beklenir(Yıldım ve Şimşek, 2016, s. 283).

Bu çalışmada incelenen ders kitaplarının EBA platformu üzerinden ulaşılabilirliği olması ve kitapların iki bağımsız araştırmacı tarafından ayrı ayrı analiz edilmesi ve aralarındaki uyumun yüksek olması teyit edilebilirliğini artıran durumlardır. Teyit edilebilirliğini arttıran bir diğer durumda ders kitaplarından yapılan doğrudan alıntılardır.

Coğrafya ders kitaplarını incelediğimiz çalışmada izlenen süreç aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 9. Ders kitaplarının incelenmesi ve veri analiz aşamaları

3.3.4. Aktarılabilirlik

Aktarılabilirlik ölçütü nitel araştırmalarda bir araştırma sonucunda elde edilen bulguların benzer araştırmalara uyarlanabilmesidir.(Arastamanvd., 2018) Bunu elde etmek için 2 yöntem vardır: ayrıntılı betimleme ve amaçlı örnekleme(Yıldırım ve Şimşek, 2016). Ayrıntılı betimlemede verilerin yorum katılmadan ve ayrıntılı sunulması vardır. Amaçlı örnekleme yönteminde ise çalışılan durumun değişkenlik gösteren özelliklerini ortaya koymak vardır(Yıldırım ve Şimşek, 2016: 282).

Çalışmada geçerliliği arttırmak adına ayrıntılı betimleme yöntemi kullanılmış, veriler ayrıntılı ve yorum katılmadan doğrudan okuyucuya aktarılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

1.ARAŞTIRMANIN BULGULARI

1.1. 9. SINIF COĞRAFYA DERS KİTABINDA YER VERİLEN KÖK DEĞERLERE İLŞİKİN BULGULAR

Bu başlıkta altında “9. Sınıf coğrafya ders kitaplarındaki kök değerlerin ünitelere göre dağılımı nasıldır?”alt problemi ile“9.sınıf coğrafya ders kitabındaki metinlerde kök değerler ne ölçüde yer almaktadır?”1. alt problemlerine ait bulgular yer almaktadır.

Toplam 4 üniteden oluşan 9.sınıf coğrafya ders kitabı 231 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın içerisinde bulunan 4 ünite ise: doğal sistemler, beşeri sistemler, küresel ortam: bölgeler ve ülkeler, çevre, toplumdur. Kitabın incelenmesinde içeriğe ait tüm metinler ile “Etkinlikler”, “Okuma Metinleri”, “Bunları biliyor musunuz” ve “Hazırlık Çalışmaları” başlıklarındaki metinler taranmıştır. Bu alanların ve başlıkların dışında kalan “Kitap Kapağı”, “İstiklal Marşı”, “Gençliğe Hitabe”, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Büyük Resmi”, “İçindekiler”, “Organizasyon Şeması”, “Güvenlik Sembolleri”, “Kitabın Tanıtımı”, “Kısaltmalar”, “Örnek Sorular”, “Cevap Anahtarı”, “Sözlük”, “Kaynakça”, “Dizin ve Görsel Kaynakça” başlıkları taramaya dâhil edilmemiştir. Önce elde edilen bulguların ünitelere dağılımı gösterilmiş daha sonra ünitelerdeki değer ifadeleri barındıran metinler doğrudan alıntı şeklinde verilmiştir.

1.1.1.9. Sınıf Coğrafya Ders Kitabındaki Değerlerin Ünitelere Göre Dağılımı

9.sınıf coğrafya ders kitabındaki ilgili metinler tarandıktan sonra değer ifadelerinin hangi ünite ne kadar yer aldığını gösteren bulgulara aşağıda yer verilmiştir. Değer ifadesi barındıran metinlere ise doğrudan alıntı şeklinde diğer başlıklarda yer verilmiştir.

Tablo 10. 9.sınıf ders kitabındaki değerlerin ünitelere göre dağılımı

Değerler	Üniteler (f)				Toplam
	Doğal Sistemler	Beşeri Sistemler	Küresel Ortam Bölgeler ve Ülkeler	Çevre ve Toplum	
Adalet	-	1	-	-	1
Dostluk	-	1	-	-	1
Dürüstlük	-	-	-	1	1
Öz denetim	4	-	-	2	6
Sabır	-	-	-	-	0
Saygı	-	-	-	3	3
Sevgi	2	1	-	2	5
Sorumluluk	10	1	1	18	30
Vatanseverlik	8	9	-	1	18
Yardımseverlik	1	2	-	-	3
Toplam	25	15	1	27	68

Tablo 10 incelendiğinde 9. sınıf coğrafya ders kitabında 68 adet kök değer ifadesi bulunmuştur. Bunların ünitelere dağılımı ise doğal sistemler ünitesinde 25 adet, beşeri sistemler ünitesinde 15 adet, küresel ortam: bölgeler ve ülkeler ünitesinde 1 adet, çevre ve toplum ünitesinde 27 adet şeklindedir. Kitabın geneline baktığımızda adalet, dostluk, dürüstlük değerlerine 1 kez, saygı ve yardımseverlik değerlerine 3 kez, sevgi değerine 5 kez, özdenetim değerine 6 kez, sorumluluk değerine 30 kez, vatanseverlik değerine 18 kez değinildiğini, kitabın hiç bir ünitesinde değinilmeyen tek değer ise sabır değeri olduğunu görebiliriz.

Değerlerin üniteler içerisindeki dağılımına baktığımızda doğal sistemler ünitesinde özdenetim, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik değerlerinin bulunduğunu fakat adalet, dostluk, dürüstlük, sabır, saygı değerlerinin bulunmadığı görülmektedir. Doğal sistemler ünitesinde en çok (10 kez) sorumluluk değerine değinildiğini görmek mümkün. Kitabın 2. ünitesi olan beşeri sistemler ünitesinde adalet, dostluk, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik olmak üzere 6 değer çeşidine rastlanılmış, dürüstlük, özdenetim, sabır, saygı değerlerine ise hiç değinilmemiştir. Beşeri sistemler ünitesinde en çok (9 kez) vatanseverlik değerine yer verilmiştir. Kitabın 3. ünitesi olan küresel ortam: bölgeler ve ülkeler ünitesinde sadece sorumluluk değerine ait 1 adet değer ifadesi bulunmuştur. Bunun dışında herhangi bir değer çeşidine rastlanılmamıştır. Kitabın 4. ve son ünitesi olan çevre ve toplum ünitesinde dürüstlük, özdenetim, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik değer

çeşitlerine rastlanılmış, adalet, dostluk, sabır ve yardımseverlik değerlerine rastlanılmamıştır. Çevre ve toplum ünitesinde en çok (18 kez) sorumluluk değerine değinilmiştir.

1.1.2.Doğal Sistemler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular

Bu başlık altında 9.sınıf coğrafya ders kitabının 1. Ünitesi olan “*Doğal Sistemler*” ünitesindeki metinlerde değer ifadeleri doğrudan alıntı şeklinde verilmiştir. Değer ifadeleri verilirken sayfa numaraları ile birlikte verilmiştir. Öğretim programındaki ifadelere göre tespit edilen ve sayfa numarasına göre verilen değer ifadeleri şunlardır:

Sayfa 14’te “*Bazı yerlerde doğal bitki örtüsü insanlar tarafından yok edilerek tarım veya yerleşme alanına dönüştürülmektedir. Denizler arasında açılan kanallar, sulara yaşayan farklı canlı türlerinin etkileşimine neden olurken aynı zamanda kara canlılarının göç yollarını da etkilemektedir. Yapılan barajlar, belirli bir bölgedeki yaşam alanlarının sular altında kalmasına neden olmaktadır. İnsanlar su, toprak ve hava kirliliğine neden olarak canlıların yaşam alanını sınırlandırmakta ve kullanılmaz hâle getirmektedir. Bu durum aynı zamanda yaşam ortamımızı tehdit ettiğinden doğaya zarar vermeden ondan yararlanma yollarını bulmalıyız*” ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde “*kendisine, çevresine, ailesine, vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığı ile “*sorumluluk*” değerine değinilmiştir.

Sayfa 15’te etkinlik başlığı altında yer alan metinde “*Emekli olunca kahvehane köşelerinde oturmak çok yanlış. Gelin, dağlara benim yaptığım gibi tohum ekin, fidan dikin. Bunun mutluluğu gerçekten çok büyük. Yetişkin bir çam ağacı 40 kişiye yetecek oksijen veriyor, hem erozyonu engelliyor, dağlarımız yeşilleniyor*” ifadesinde kendisine, çevresine, ailesine, vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığı ile “*sorumluluk*” değerine değinilmiştir.

Sayfa 15’te etkinlikte yer alan “*Bu ülke bizim, yeşillendirmemiz gerek. İfadesinde “çalışkan ve üretken olma” alt boyutu ile “vatanseverlik” değerine değinilmiştir.*

Sayfa 15’te yer alan etkinlikte “*Yüce Peygamberimiz kıyametin kopma anında bile ağaç dikmeyi söylemiş. Ağaç dikmek hem sevap hem faydalı bir uğraş. İnsanı manen çok rahatlatıyor, bir eseriniz doğada kalıyor.*” İfadesi yer almaktadır. Bu ifadede doğaya karşı merhametli olmaktan bahsedilmekte bu da “*merhametli olma*” alt başlığı ile “*sevgi*” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 15'te yer alan etkinlikte *“Şimdiye kadar kurduğu doğa yürüyüşü gruplarıyla 60 binden fazla insanı doğayla buluşturduğunu belirten Mustafa Göçer, bu yürüyüşlerde tohum ektiklerini, dönüşte de çöp topladıklarını ifade ederek “40 senedir dağlara tohum ekiyorum, senede 20 binden fazla tohumu toprakla buluşturuyorum. Bazen tek başıma, bazen bir çobanla ekimi gerçekleştiriyorum. Şimdiye kadar ferdi olarak 1 milyon tohumu toprakla buluşturdum. Bunun yanında 50 binden fazla da fidan diktim.”* İfadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde doğaya karşı merhametli olmadan bahsedildiğinden *“merhametli olma”* alt başlığı ile *“sevgi”* değeri ile *“kendisine, çevresine, ailesine, vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığı ile *“sorumluluk”* değerine değinildiğini söyleyebiliriz.

Sayfa 15'te yer alan etkinlikte *“Kayseri'deki bazı özel okullarda doğa dersi başlattığını aktaran Mustafa Göçer, öğrencilere doğa sevgisinin aşılmasının ülkenin geleceği için çok önemli olduğunu vurguladı.”* ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde *“kendisine, çevresine, ailesine, vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığı ile *“sorumluluk”* ve *“toplumu önemseme”* alt başlığı ile *“vatanseverlik”* değerine değinilmiştir.

Sayfa 15'te yer alan öz değerlendirme formunda *“İnsanın doğadan yararlanma şekillerini öğrendim.”*İfadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde *“davranışlarını kontrol etme”* alt başlığı ile *“özdenetim”* değerine değinilmiştir.

Sayfa 15'te yer alan öz değerlendirme formunda *“Doğaya karşı duyarsız olmanın ortaya çıkaracağı olumsuz sonuçları öğrendim, Doğaya karşı duyarlı olmanın neden gerekli olduğunu öğrendim.”*İfadesi yer almaktadır. Burada *“davranışlarının sonuçlarını üstlenme”* alt başlığı ile *“sorumluluk”* değeri vurgulanmıştır.

Sayfa 20'de yer alan etkinlikte *“İnsanın doğayı kirletmesi sonucu içme suyu kaynakları azalmakta ve canlılar zarar görmektedir.”* İfadeleri yer almaktadır. Burada insanın davranışlarının olumsuz sonuçlarından bahsetmesi *“davranışlarının sorumluluğunu üstlenme”* alt başlığı ile *“özdenetim”* değeri vurgulanmıştır.

Sayfa 25'te yer alan Bunları biliyor musunuz başlığı altındaki metinde *“Coğrafya öğrenimi için devlet tarafından Fransa'ya gönderilen Besim Darkot, Ali Tanoğlu, Ahmet Ardel ve Cemal Arif Alagöz öğrenimlerini tamamladıktan sonra dönmüşler ve İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nün başında bulunan İbrahim Hakkı Akyol ile birlikte Türkiye'de çağdaş coğrafyanın kurucuları olarak yeni bir anlayış ve görüşle çalışmaya başlamışlardır.”* ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde

ülkesi için geri dönen bilim insanlarından bahsetmesi “*sadık olma*” ve “*çalışkan üretken olma*” alt başlıkları ile “*vatanseverlik*” değeri vurgulanmış, ayrıca devletin yardımını unutmayıp ülkeleri için çalışmaları “*kendisine, çevresine, ailesine, vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığı ile “*sorumluluk*” değerini barındırmaktadır.

Sayfa 26’da “*Coğrafya sayesinde doğal kaynakların bir kısmının zamanla tükenebileceğini (Resim 1) ve bunların sınırlı olduğunu kavrar, çevrenin korunması gerekliliğini öğreniriz.* Metni yer almaktadır. Bu metindeki ifadelerde “*kendisine, çevresine, ailesine, vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığı ile “*sorumluluk*” değeri, “*davranışlarını kontrol etme alt başlığı ile “özdenetim” değeri vurgulanmıştır.*

Resim 1.Madenlerin sınırlılığını coğrafya sayesinde öğreniriz.

Sayfa 51’de bulunan metinde “*Türkiye, hem karadan hem de denizden Avrupa ülkeleri olan Yunanistan ve Bulgaristan’a komşudur. Ülkemizin, bir Kafkas ülkesi olan Gürcistan’la hem karadan hem de denizden, Azerbaycan ve Ermenistan’la karadan sınırları bulunmaktadır. Orta Doğu ülkeleri olan İran ve Irak yalnızca kara komşularımızdır; Suriye ise hem karadan hem de denizden komşumuzdur. Bu ülkelerde yaşanan olaylar, ülkemizi önemli ölçüde etkilemektedir. Örneğin 2012’de Suriye’de başlayan iç karışıklıklar, Türkiye’yi doğrudan etkilemiştir. Bu ülkedeki savaştan kaçanlar ülkemize sığınmaktadırlar.*” ifadeleri Türkiye’nin yardıma ihtiyacı olanlara destek verdiğini bildirmektedir. Bu da “*destek sunma*” alt başlığı ile “*yardımseverlik*” değerini işaret etmektedir.

Sayfa 64'te bulunan okuma metninde “*Osmanlılarda haritacılığın Piri Reis’le başladığı kabul edilir. İlk olarak Akdeniz için portulan (portolan) harita çizerek Akdeniz kıyılarını ayrıntılı bir şekilde göstermişti. Daha sonra da ünlü haritasını çizerek padişah I. Selim’e sunmuştu (1517). Piri Reis’in haritaları, gerekli bilgilerle birlikte Kitab-ı Bahriye’de toplanmıştı. Hint Okyanusu’ndaki gezi ve savaşlarını haritalarla birlikte Mir’atül-Memalik’te toplayan Seydi Ali Reis bu alana ait önemli bilgiler vermiştir ve eseri Almanca, Fransızca ve İngilizceye çevrilmişti.*” ifadeleri yer bulmuştur. Bu ifadelerde tarihsel mirasa sahip çıkmadan bahsedildiğinden “*tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma*” alt başlığı ile “*vatanseverlik*” vurgulanmıştır.

Sayfa 86’da bulunan okuma metninde “*Çeşitli yöntemlerle yapılan incelemeler, geçmiş dönemlerde çok büyük boyutlu iklim değişikliklerinin meydana gelmiş olduğunu göstermektedir. Bu değişimlerin birçoğu astronomik ve jeofiziksel olaylarla izah edilebilmekte ve doğal nedenlere dayanmaktadır. Son yıllarda sıkça gündeme gelen günümüze ait iklim değişiminin ise insan aktivitelerinden kaynaklandığına dair belirtiler mevcuttur. İfadeleri yer almaktadır Bu ifadelerde insanın çevresine karşı sorumluluğu olduğu belirtilmektedir. Bu da “kendisine, çevresine, ailesine, vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığı ile “sorumluluk” değerine değinildiğini gösterir.*

Sayfa 86’da Bunları biliyor musunuz başlığı altında “*Bugün çevremizde, atmosferdeki değişim ve olaylardan dolayı bizleri etkileyen daha ciddi ve önemli hava olayları vardır. Gezegenimizdeki atmosferin davranışları ve etkisi gibi zor ve karmaşık konulara çözüm bulunmalıdır.*” ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadeler incelendiğinde dünyamızın atmosferi ile ilgili karmaşık sorunlara çözüm bulunması gerektiği belirtilmiştir. Bu da “*özgüven sahibi olma*” alt başlığı ile “*özdenetim*” değerini ile “*kendisine, çevresine, ailesine, vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığı ile “*sorumluluk*” değerinin vurgulandığını gösterir.

Sayfa 132’de bulunan metinde “*föhn rüzgârına Konya çevresinde bakır sattıran rüzgâr denilmektedir*” ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde rüzgar isminin Türkçe bir deyimle anılması Türkçeye sahip çıkma anlamı taşımaktadır. Bu da “*sadık olma*” alt başlığı ile “*vatanseverlik*” değerini ifade etmektedir.

Sayfa 133’te bulunan metinde “*Lodos, havadaki nem miktarını artırmaktadır. Bu nedenle lodosla birlikte çoğunlukla yağış gerçekleşir Bu özelliğinden dolayı halk arasında “Lodosun gözü yaşlıdır.” deyimini kullanılır.*” Burada halkımıza ait bir unsurun kullanılması “*sadık olma*” alt başlığı ile “*vatanseverlik*” değerini ifade etmektedir.

Sayfa 134'te bulunan metinde “İç Anadolu’da konveksiyonel yağışlara “kırkikindi yağışları” denir” denilmektedir. Buradaki ifadede yabancı bir kavramın Türkçe olarak anılması “sadık olma” alt başlığı ile “vatanseverlik” değerini ifade etmektedir.

Sayfa 137’te yer alan metinde “Sanayileşmiş şehirlerde meydana gelen sisler, fabrika bacalarından ve araçların egzozlarından çıkan kirli hava ile birleşince insan sağlığı açısından tehlike oluşturmaktadır.” İfadesi yer almaktadır. Bu ifadelerde insanların davranışlarının sonuçlarının çevreye zarar verdiği belirtilmektedir. Bu da “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” alt başlığı ile “sorumluluk” değerini ifade etmektedir.

1.1.3.Beşeri Sistemler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular

Bu başlık altında 9.sınıf coğrafya ders kitabının 2. Ünitesi olan “Beşeri Sistemler” ünitesindeki metinlerdeki değer ifadeleri doğrudan alıntı şeklinde verilmiştir. Değer ifadeleri verilirken sayfa numaraları ile birlikte verilmiştir. Öğretim programındaki ifadelere göre tespit edilen ve sayfa numarasına göre verilen değer ifadeleri şunlardır:

Sayfa 146’da bulunan metinde “Tarımla birlikte hayvanları evcilleştiren insanlar, çeşitli malzemelerden evler yapmış (Resim 2), dış saldırılara karşı korunmak için bu evleri birbirine yakın alanlara kurmuşlardır.”ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde insanların birbirlerine destek olmalarından bahsedilmiş o yüzden “dayanışma içinde bulunma” alt başlığı içinde “yardımseverlik” değerini vurgulamaktadır.

Resim 2.Neolitik Döneme Ait Yerleşmelerden Biri

Sayfa 150’de bulunan metinde “*Günümüzde ise savaşlar ve ülke içindeki karışıklıklar, bazı yerleşim birimlerinin terk edilmesine neden olmaktadır*” ifadeleri bulunmaktadır. Burada insanların başlattığı savaşların sonuçlarına değinilmiştir, dolayısıyla “*davranışlarının sonuçlarını üstlenme*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine değinilmiştir.

Sayfa 157’de bulunan bir paragrafta “*Türkiye, doğal ve beşerî koşullar yönünden farklı özellikteki yerlerden oluşmaktadır. Ülkemizde yerleşmeye çok elverişli alanlar bulunduğu gibi elverişli olmayan yerler de bulunmaktadır. Ancak Türkiye, genel olarak yeryüzünde yerleşmeye elverişli ender alanlardandır.*” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerden Türkiye’nin yerleşme açısından elverişli olduğu bilgisinin verilmesi Türkiye’nin değerini arttırmaktadır. Bu da “*tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 158’de bulunan bir paragrafta “*Ülkemiz, iklim bakımından tarihin her döneminde insanların yaşamasına elverişli koşullara sahip olmuştur. Bu nedenle Türkiye’nin pek çok yerinde birçok uygarlığa ait yerleşme yeri kalıntılarına rastlanmaktadır.*” İfadelerine yer verilmiştir. Bu ifadelerde Türkiye’nin topraklarının birçok uygarlığa ev sahipliği yaptığı belirtilmiştir. Dolayısıyla Türkiye’ye sahip çıkma anlamı taşıdığından “*tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine değinilmiştir.

Sayfa 158’de bulunan bir metinde “*Şanlıurfa ilinin sınırları içinde bulunan Göbeklitepe’deki (Resim 3) yapılar, Anadolu’da insanların günümüzden 10.000 - 12.000 yıl önce yaşadıklarını kanıtlamaktadır. Dünya miras listesinde yer alan ve Konya yakınlarında bulunan Çatalhöyük, tarım ve ilk yerleşmelerin kurulduğu alanlardandır. Bu antik yerleşim biriminde MÖ 7.400 yıllarına ait kalıntılara rastlanmaktadır. Çorum yakınlarında yer alan Alacahöyük’te ise MÖ 1.450 - 1.200 tarihlerine ve Hititlere ait yerleşme yerleri kalıntıları bulunmaktadır. Bunların yanı sıra Diyarbakır ili sınırları içinde Çayönü, Burdur ilinde yer alan Hacılar, Şanlıurfa’daki Nevala Çöri Anadolu’daki ilk yerleşmelerden bazılarıdır*” ifadeleri bulunmaktadır. Burada Türkiye’de bulunan ilk yerleşmelerden bahsedilmiş ve Türkiye’nin önemine değinilmiştir. Bu ifadelerden “*tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine ulaşılabilir.

Resim 3.Göbeklitepe’deki kalıntılardan bir görünüm.

Sayfa 160’da bulunan uzunca bir paragrafta *“Tarih öncesi devirler ve sonrasında sürekli olarak yerleşim ve ticaret merkezleri olan Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinin bulunduğu Yukarı Mezopotamya insanlığın kültürel gelişimine ve önemli uygarlıklara sahne olmuştur. Tarihindeki birçok değeri günümüze taşıyan bölge, Paleolitik ve Mezolitik dönemlere ait izler barındırmakta, Neolitik Dönem yerleşimleri başta olmak üzere eski çağ kalıntıları ile insanlık kültürünün gelişiminde büyük önem taşımaktadır. İnsanoğlunun tek tanrılı dinlerden önceki çok tanrılı döneme ait ilk tapınağı, MÖ 5.000 yılına tarihlenen Malta Adası’ndaki tapınak olarak biliniyordu. Göbeklitepe yerleşiminin tespiti ile bu bilgiler geçerliliğini yitirmiş ve insanoğlunun ilk tapınağının günümüzden 12.000 yıl öncesine tarihlenen “Göbeklitepe Tapınağı” olduğu bilimsel verilerle kanıtlanmıştır. Göbeklitepe insanların tapındıkları boğa, arslan, kurt, domuz, turna kuşu, ördek ve yılan başta olmak üzere çeşitli hayvan kabartmalarının yer aldığı “T” biçimli taş steller 2000-2001 kazılarında ortaya çıkartılmıştır.”* İfadeleri bulunmaktadır. Buradaki bilgilerden tarihsel açıdan Türkiye’nin önemli olduğu bilgisine ulaşılabilir. Bu da *“tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine değinildiği gösterir.

Sayfa 165’te bulunan okuma metninde *“Ülkemizin üzerinde bulunduğu topraklar, yeryüzünde yerleşmelerin ilk kurulduğu sahalar arasında yer almaktadır. Bu nedenle Anadolu toprakları çeşitli kültür ve medeniyetlerin kurulup gelişmesine beşiklik etmiştir.”* İfadeleri Türkiye’nin öneminden bahsetmiştir. O yüzden *“tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerinin vurgulandığını söyleyebiliriz.

Sayfa 165'te bulunan bir okuma metninde “*Osmanlıların yerleşme coğrafyası bakımından Türkiye topraklarında yaptıkları belki de en önemli reform, nüfusun yerleşik düzene geçirilmesi çalışmalarıdır.*” İfadelerinin bulunduğu görürüz. Bu ifadelerden “*toplumu önemseme*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine ulaşabiliriz.

Sayfa 165'te bulunan aynı okuma metninde “*Nitekim Osmanlılar döneminde ele geçirilen topraklar has, zeamet ve timar şeklinde (dirlik sistemi) savaşta yararlılık gösteren kimselere verilmiştir.*” ifadeleri yer almaktadır. Burada toprakların dağıtılmasının adalet içinde olması ve paylaşılması sebebiyle “*adil olma, eşit davranma ve paylaşma*” alt başlıklarıyla “*adalet*” değerinin vurgulandığını gösterir.

Sayfa 165'te bulunan aynı okuma metninde “*Temelleri Selçuklular döneminde atılan hemen her kentte imar faaliyetleri sürmüş, yol, köprü, cami gibi yapılar şehirlere kazandırılmıştır.*” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerden “*toplumu önemseme*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine değinilmiştir.

Sayfa 167'de bulunan bir metinde “*Cumhuriyetle yönetilen ülkemiz; komşularıyla 2.949 km kara, 7.816 km deniz ve toplam 10.765 km sınıra sahiptir. Ayrıca 8.333 km uzunluğunda kıyıları bulunan ülkemiz bölünmez bir bütünlüğe sahiptir.*” denilmektedir. Burada vatana sahip çıkma mesajı verildiğinden “*tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerinin vurgulandığını söyleyebiliriz.

Sayfa 168'te bulunan etkinlikte

“Memleketim

Soframdadır eksiksiz

Bölištüğümüz somunun buğdayıyla Konya

Örtüsüyle Denizli, tabağıyla Kütahya

Aydınlanır yüzlerimiz içtikçe

Demli bir bardak çayını Rize'nin

Ağzımız tatlanır Aydın'dan bir incirle

Memleketim, bir bütündür benim

Çarşambayı sel alsayahut Edirne'yi

Keder taşar evimizin bacasından

Bir kuzusu kaybolursa bir çobanın Muş'ta

Ağlar annem kuytusunda gecenin

Kars'ın soğuşunu Adana'dan duyarım

Ege'nin güneşi gülümsetir yüzümü

Evime konuktur bu ülkedeki her can

Coşkuyu, gururu, acıyı birlikte kucaklarız

Geniştir yüreğimiz, memleket kadar.” şiirine yer verilmiştir.

Bu şiirde “dayanışma” alt başlığıyla “vatanseverlik, “paylaşma, dayanışma içinde bulunma, destek sunma, misafirperver olma” alt başlıklarıyla “yardımseverlik”, “diğerkâmlık” alt başlığıyla “dostluk”, “diğerkâm olma” alt başlığıyla “sevgi” değerine değinilmiştir.

1.1.4.Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular

Bu başlık altında 9.sınıf coğrafya ders kitabının 3. Ünitesi olan “Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler” ünitesindeki metinlerdeki değer ifadeleri doğrudan alıntı şeklinde verilmiştir. Değer ifadeleri verilirken sayfa numaraları ile birlikte verilmiştir. Bu ünite sadece bir tane değer ifadesi barındıran metin bulunmuştur ve sayfa numarasına göre verilen değer ifadesi şudur:

Sayfa 184'te yer alan bir metinde “Örneğin bir orman alanının yok edilmesiyle orman bölge sınırları değişmektedir. Aynı şekilde bir bozkır alanının tarıma veya yerleşmeye açılması da bu bölge sınırının değişmesine neden olur.”ifadesi bulunmaktadır. Bu ifadelerde insanların olumsuz davranışlarının sonuçlarından bahsetmektedir. Bu da “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” alt başlığıyla “sorumluluk” değer alanına girmektedir.

1.1.5. Çevre ve Toplum Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular

Bu başlık altında 9.sınıf coğrafya ders kitabının 4. Ünitesi olan “Çevre ve Toplum” ünitesindeki metinlerdeki değer ifadeleri doğrudan alıntı şeklinde verilmiştir. Değer ifadeleri verilirken sayfa numaraları ile birlikte verilmiştir. Öğretim programındaki ifadelere göre tespit edilen ve sayfa numarasına göre verilen değer ifadeleri şunlardır.

Sayfa 192’de bulunan bir notta “*Genel Ağ’dan bulacağınız görsellerin telif haklarını ihlal etmemesine özen gösteriniz.*” İfadeleri bulunmaktadır. Buradaki ifadelerde telif haklarına riayet edilmesinin istenmesi “*güvenilir olma*” alt başlığı ile “*dürüstlük*” değerini içermektedir.

Sayfa 193’de bulunan metinde “*İnsanlar, tarımı keşfettikten sonra elverişli alanlarda tarım yapmışlardır (Resim 4). Zamanla daha çok verim elde etmek için su kanalları yaparak tarım alanlarını sulamaya başlamışlardır. Hayvanları evcilleştirdikten sonra bunları beslemek için uygun bitki örtüsünün bulunduğu alanlardan yararlanmışlardır. Öte yandan bu hayvanların çoğalmasını sağlamışlardır.*” İfadeleri bulunmaktadır. İfadeler bir resim ile desteklenmiş ve resim için “*İnsanlar tarımla birlikte doğal bitki örtüsüne zarar vermiştir*” ifadesi yer almıştır. Resim için bahsedilen ifadede “*davranışlarının sonuçlarını üstlenme*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine vurgu yapılmıştır.

Resim 4.İnsanlar tarımla birlikte doğal bitki örtüsüne zarar vermiştir.

Sayfa 193’teki metnin devamında “*Günümüzde kullanılan birçok madde, çeşitli ham maddelerin fabrikalardan birçok işlemde geçirilmesi sonucu elde edilmektedir. Bu ham maddeler ise topraktan, sudan, bitkisel ve hayvansal maddelerden, yer kabuğunun çeşitli derinliklerinden elde edilmektedir. Sanayileşmeye bağlı olarak sınırlı olan bu kaynakları tüketme miktarı da artmaktadır.*” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde insanlar tarafından sınırlı olan kaynaklarının hızla tüketildiğinden bahsetmektedir. Bu da “*davranışlarının sonuçlarını üstlenme*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 194'te bulunan metinde *“İnsanların gereksinimleri arttıkça doğadan yararlanma düzeyleri de artmaktadır. Bu durum doğal kaynakların hızla tükenmesine, çevrenin kirlenmesine, bazı bitki ve hayvan türlerinin yok olmasına neden olmaktadır.”* ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde insanların kontrolsüz davranışları sonucu olumsuz etkilenen çevre ve canlılar bulunduğundan bahsedilmiştir Burada *“davranışlarını kontrol etme”* alt başlığıyla *“özdenetim”* değerine değinildiğini görürüz.

Sayfa 194'te bulunan bunları biliyor musunuz başlığı altında *“Orman, canlı yaşamın sağlık sigortası olarak kabul ediliyor. Ormanı “Doğanın Anayasası” olarak tanımlayan orman mühendisleri vardır. Bilim insanlarının belirttiklerine göre 20 metre uzunluğundaki bir ağaç, her gün ortalama 50 ile 74 kişinin tükettiği oksijeni üretiyor. Ağaçların cinslerine göre oksijen üretimleri de farklıdır. Örneğin yetişkin bir kayın ağacı yılda 4,6 ton oksijen üretiyor ve aynı zamanda 6,3 ton karbondioksidi emerek havayı temizliyor. Bu ağacın yoğun olarak yetiştirildiği yerlerde doğan çocuklarda “Çocuk felci hastalığı” görülüyor. Araştırmacıların yaptıkları bilimsel hesaplamalara göre 50 yaşındaki bir ağacın faydalarının maddi değeri aşağıdaki gibidir: • Hava kirliliğini önleme: 64.750 dolar. • Nemi dengeleme: 32.530 dolar. • Oksijen üretimi: 32.240 dolar. • Toprağı geliştirme: 32.240 dolar. • Protein üretimi: 2.250 dolar. • Doğayı koruma: 32.240 dolar. • Toplam: 196.250 dolar”* bilgileri yer almaktadır. Bu bilgilere baktığımızda doğanın hiç bir maddi karşılıkla ölçülemeyeceğine değinildiğinden doğaya karşı saygılı olmalıyız anlamı çıkmaktadır. Bu nedenler *“muhabatın konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme”* alt başlığıyla *“saygı”* değerine vurgu yapıldığını görürüz.

Sayfa 196'dan başlayıp 197'de devam eden paragrafta *“Ulaşımı kolaylaştırmak için hayata geçirilen projelerden biri Karadeniz Sahil Yolu'dur. Samsun'dan Sarp'a kadar uzanan bu yol, 6 ilin sınırlarından geçmektedir. Bu yolun yapımı sırasında bazı yerlerde deniz doldurulmuş, çok sayıda köprü ve tünel yapılmıştır. Doğadan yararlanma örneklerinden biri de Maltepe Sahil Parkı'dır. Miting ve konser alanları, spor tesisleri, yürüyüş ve koşu alanları gibi birçok alanda hizmet veren bu park, deniz doldurularak yapılmıştır. Maltepe Sahil Parkı, kapladığı alanın genişliği, verdiği hizmetlerin çeşitliliği ve denizin doldurulmasıyla yapılması yönünden dünyanın ilkleri arasında yer almaktadır. Türkiye'de doğal çevreyi kullanma biçimlerinin örneklerinden biri de Avrasya Tüneli'dir. Bu tünel İstanbul Boğazı'nda deniz tabanında inşa*

edilmiştir. Otomobiller ve minibüslere hizmet veren bu tünelin uzunluğu 5,4 km'lik kısmı deniz tabanında olmak üzere toplam 14,6 km'dir. 2016 yılında hizmete girmiş olan Osmangazi Köprüsü, İzmit Körfezi'nin iki yakasını birleştiren bir köprüdür. Bu köprü sayesinde bazı merkezler arasındaki seyahat süresi kısalmıştır. 2015 yılında hizmete başlamış olan Ordu-Giresun Havalimanı Türkiye'nin önemli projelerindendir. Bu havalimanı deniz doldurularak yapılmıştır. Bu özelliğiyle dünyada ilk sıralarda yer almaktadır. İstanbul Boğazı'nda deniz tabanına inşa edilmiş tünellerden biri de Marmaray'dır. Bu tünel, İstanbul Boğazı'nın iki yakasını raylı sistemle birbirine bağlamaktadır." ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerden halkın düşünüldüğü ve halk için yapılan çalışmalardan bahsetmektedir. O yüzden "“çalışkan ve üretken olma ile toplumu önemse” alt başlıklarıyla “vatanseverlik” değerine vurgu yapılmıştır diyebiliriz.

Sayfa 197'de geçen metinde “İnsanlar ısınmak amacıyla ve üretim için çeşitli yakıtlar kullanarak havayı kirletmektedirler. Böylece insanlar, yapısını değiştirerek atmosfere olumsuz etkiye bulunmaktadırlar. Bu etki, Sanayi Devrimi'nden sonra ileri boyutlara ulaşmıştır.” İfadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde insanların çevreyi kirlettiği ve çevreye karşı sorumluluğunu yerine getirmediğinden bahsetmektedir. O yüzden bu paragrafta “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değilmiştir.

Sayfa 197'deki metnin devamında “Atmosferdeki gazların oranlarındaki değişme, canlılık olaylarını doğrudan etkiler. Örneğin Delhi (Hindistan), Karaçi (Pakistan) ve Ahmedabad (Hindistan) fosil yakıtların aşırı kullanımından dolayı havası çok kirli olan şehirlerdir. Buralarda hava kirliliğinden dolayı ciddi sağlık sorunları yaşanmaktadır.” İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde insanların davranışlarının sonucu olarak sağlık sorunları ortaya çıkması üzerinde durulmaktadır. O yüzden “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değinildiğini görmek mümkün.

Sayfa 198'deki paragrafta “Hava kirlenmesi (Resim 5); özellikle sanayi tesislerinin bacalarına filtre takılmaması, havayı çok kirleten petrol ve kömür gibi fosil yakıtların tüketiminin artması, araçların egzoz gazları ve termik santrallerin havayı kirlenmesiyle gerçekleşir. Havayı kirleten atıklar, katı ve gaz maddelerdir. Havadaki oranı artan zehirli gazlar, insanların ve diğer canlıların zehirlenmesine yol açarken ozon tabakasının seyrelmesi güneşin zararlı ışınlarının yeryüzüne ulaşarak cilt kanserlerinin artmasına neden olmaktadır. Sera etkisi ise yerkürenin ısınması,

buzulların erimesi ve iklimlerin değişmesinin sebebidir.”ifadeleri yer almaktadır. İfadelere baktığımızda insanoğlunun çevreyi kirlettiği ve sonuçlarının yine çevre açısından olumsuz sonuçlar doğurduğu bilgisi verilmektedir. Bu açılardan bakıldığında “davranışlarının sonuçlarını üstlenme ve kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”” alt başlıklarıyla “sorumluluk” değerine değinilmiştir.

Resim 5.Hava kirliliği, canlılara büyük zararlar vermektedir.

Sayfa 198’de bulunan okuma metninde *“Dünyada son 30 yıldır hava kirliliği düzeyleri düzenli olarak izlenmesine ve bu kirlilikle mücadele edilmesine rağmen, özellikle büyük metropollerde kirlilik düzeyleri hâlen güvenli kabul edilen sınırların üzerinde seyretmektedir. 1980’li yıllara kadar dünyada 1,3 milyar kişinin hava kalite standartlarının üstünde kirlilik içeren şehirlerde yaşadığı saptanmıştır. Hava kirliliği, dünya genelinde özellikle endüstriyel tesislerden, konutlarda ısınma amaçlı yakıt tüketiminden ve motorlu taşıt egzozlarından kaynaklanmaktadır. Dünyada hava kirlletici emisyonlarda 2030 yılına kadar beş katlık bir artış beklenmektedir. Özellikle gelişmekte olan bölgelerde hızlı kentleşme ve enerji tüketiminin artışı ile birlikte kirlilik de artmaktadır.”* İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma””* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine vurgu yapılmıştır.

Sayfa 199’da yer alan bir metinde *“İnsanların litosfere etkisi çeşitli şekillerde olabilmektedir. Yer kabuğunda bulunan çeşitli madenleri çıkaran insanlar, yeryüzünde farklı büyüklükte çukurluklar oluşturmaktadırlar (Resim 6). İnsanların toprağı sürerek tarıma açmaları, yanlış arazi kullanımına bağlı olarak erozyonun artmasına neden olmaları litosfere etkide bulunmaktadır. İnsanlar tünel, köprü ve viyadük yapmak için yer kabuğunda çukurluklar açarak, litosfere müdahale etmektedirler. İnsanlar,*

yanlış arazi kullanımına bağlı olarak heyelana, böylece yeryüzünün değişmesine neden olabilmektedirler.” İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde insan davranışlarının çevre için olumsuz sonuçlarından bahsetmektedir. Bu açıdan “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapılmıştır.

Resim 6.İnsanlar maden çıkarırken litosferin yapısını değiştirmektedirler.

Sayfa 199’da devam eden metinde *“İnsanlar barajlar kurarak, kanallar açarak, çeşitli su kaynaklarını aşırı derecede tüketerek suyun bu döngüsüne müdahalede bulunmaktadırlar. Ayrıca suları kirleterek doğada kullanılabilir suyu azaltmaktadırlar. Sanayi atıklarının sulara karışması (Resim 7), gübre ve kimyasal ilaçların tarımda bilinçsizce kullanılması, çöplerin rastgele doğal ortama bırakılması, su kirlenmesine yol açan nedenlerden bazılarıdır. Örneğin Bangladeş’te çeşitli atıkların suya katılması sonucu su kirliliği ileri bir boyuta ulaşmıştır. Çad, Mali, Nijer ve Senegal’de de benzer bir durum yaşanmaktadır.”* İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde çevreye karşı sorumluluktan bahsettiği için *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine değinildiğini görebiliriz.

Resim 7.Atıkların suya bırakılması suyu kirlettiği gibi sudaki canlılara da zarar vermektedir.

Sayfa 199’da yer alan uzunca bir metinde “İnsan etkisiyle zarar gören ortamlardan biri de biyosferdir. İnsanın biyosfere etkisi ticari amaçla bazı canlı türlerini yok etmesi ve doğal ortamı bozarak canlıların yaşam ortamına zarar vermek şeklindedir. İnsanlar bazı hayvanları, deri, kürk, tüy, diş, boynuz vb. ilgi çekici organları için öldürerek birçok türü yok olma sınırına getirmişlerdir. Örneğin Dünya Doğayı Koruma Birliği’nin raporuna göre birçok tür tamamen yok olmuş, 17 bine yakın tür ise yok olmak üzeredir. Yok olmak üzere olan türlerden bazıları kutup ayısı, gri balina, siyah çizgili albatros, kısa gagalı yunus, Akdeniz foku, kelaynaklar ve deniz kaplumbağasıdır. Aşırı ve bilinçsiz avlanma sonucu (Resim 8), öldürülenlerin yanı sıra, birçok hayvan da ev hayvanı ticareti veya laboratuvar deneyleri için yakalanmaktadır. Hayvan ticareti yasal olmamasına rağmen hâlâ sürmektedir. İnsanın doğal bitki örtüsüne müdahalesi de yoğundur. Çeşitli amaçlarla ormanlarda aşırı derecede ağaç kesilmesi, orman yangınlarına neden olunması, insanın biyosfere etkilerindendir. Ayrıca orman yangınları ya da ağaçların plansız kesilmesi, birçok canlı türünü barındıran bitki örtüsünü ve üzerin de yaşayan canlı türlerini yok etmektedir (Resim 9). Örneğin dünyadaki karaların %31’ini ormanlar kaplar. Ağaçlandırma çalışmalarına rağmen ormanlar her yıl azalmaya devam etmektedir.” İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde insanın doğaya saygı duyması, çevresine karşı sorumlu olması ve doğal miras olan doğaya sahip çıkması gibi durumlardan bahsedildiğinden, “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapıldığı görülmektedir.

Resim 8.Aşırı avlanma bazı türleri yok olma noktasına getirmiştir.

Resim 9.Ormanların yok edilmesi, doğal çevreye büyük zararlar vermektedir.

Sayfa 201’de bulunan bir metinde “Besinlerimizin kaynağı olan bitkiler; suyu, toprağı ve havayı kullanarak yaşar. Bu ortamların kirlenmesi, bitkilere zarar vermekte, bitkiye geçen zararlı maddeler ise besin zinciri yoluyla diğer canlılara geçmektedir. Bazı arazilerin tarıma açılmasıyla o zamana kadar o topraklarda yaşayan bitki ve hayvan türlerinin yaşama ortamı yok edilmektedir. Ayrıca tarım alanında kullanılan bazı ilaçlarla o çevredeki birçok canlı türü yok olmaktadır. Hızlı nüfus artışına bağlı olarak yerleşim birimlerinin sayısı artmakta, mevcut yerleşim birimlerinin alanı genişlemektedir. Böylece doğanın görünümü değişmekte, birçok canlının yaşam alanı yok edilmektedir. Sanayi kuruluşlarından sulara bulaşan kimyasal atıklar birçok balık (Resim 10) ve kuş türüne zarar vermektedir”.ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapıldığı görülmektedir.

Resim 10.İnsanın çevreye etkisi bazen telafisi zor sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

Sayfa 201’de yer alan bunları biliyor musun başlığı altında “Çöl çekirgelerine karşı uçakla yapılan yoğun zirai ilaç tespit edilmiştir. Diklorodifeniltrikloreten (DDT) uygulaması ile Türkiye, Suriye ve Fas’taki kelaynak popülasyonuna en büyük darbe vurulmuştur. Bu ilaçlama ile 700 çiftten fazla kelaynak ölmüştür. Kurtulanlar ise ilacın etkisinden dolayı birkaç sene yumurta verememiş, çıkan yavrular ise yumurtadan sağlıklı çıkmıştır. Avcılar tarafından avlanması, kelaynakların beslendiği bozkırların ve geleneksel tarım yapılan arazilerin yok olması, Birecik ve Karkamış barajlarının yapımı için nehir yatağının kazılması sebebiyle beslenme alanlarının yok olması, yiyeceklerinin azalması, barajların nem ve yağışa neden olması, dolayısıyla kurak alanları tercih eden kelaynakların sayılarının azalmasına neden olmuş olabilir. İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde insanın doğaya saygı duyması, çevresine sorumlu olması gibi durumlardan bahsedildiğinden, “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapıldığı görülmektedir.

Sayfa 202’de yer alan bir metinde “İnsanın çevre üzerinde yaptığı en büyük tahribat, yaşadığı ortamı hızla yaşanılmaz hâle getirmesidir. Bunu da çevre kirliliğiyle gerçekleştirmektedir. Su, toprak ve hava canlıların doğal yaşam alanıdır. Bu ortamlar kirlenince bundan öncelikle canlılar zarar görmektedir.” İfadeleri bulunmaktadır. Burada doğal miras olan çevreden bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 202’deki metnin devamında “İnsanların hem kendi gelecekleri hem de yeryüzündeki diğer canlıların geleceği için doğaya karşı duyarlı olmalıdırlar” ifadesi

“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapmaktadır.

Sayfa 203’teki etkinlikte “Hızla artan nüfus ve buna bağlı talep çeşitliliğinin doğal kaynaklar üzerinde oluşturduğu baskılar, plansız ve sağlıklı büyüme ve ortaya çıkardığı çevre sorunları, insanoğlunu, bu kaynakların tahrip edilmeden gelecek kuşakların ihtiyaçlarını da karşılayabilmesini sağlayacak yönetim arayışlarına itmiştir. Bugün doğal ve kültürel kaynakları korumak üzere çeşitli koruma yöntem ve sistemleri geliştirme çabaları artarak sürmektedir. Bu çabaların en gelişmiş, hiç şüphe yok ki uluslararası düzeyde kabul görmüş olan korunan alan sistemleridir.” İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde çevre için çalışılması ise “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine, gelecek kuşakların düşünülmesi ise “diğerkâm olma” alt başlığıyla “sevgi” değerine vurgu yapmaktadır.

Sayfa 203’teki etkinlikte “Günümüzde küreselleşme, kimi ekonomik tartışmada haklı olumsuz yargılarla karşılanırsa da ülkelerin sahip olduğu doğal ve kültürel varlıkların korunmasına, ortak dünya geleceğinin ortak hedefi olmasına yardımcı olduğu da yadsınmamalıdır. Biyoçeşitliliğin korunması konusundaki uluslararası kabul, en yüksek noktada bulunmaktadır ve buna ait uluslararası anlaşmalar hemen tüm ülkeler tarafından imzalanmaktadır. Bunun altında canlı doğal sistemlerin öneminin ve değerinin toplumlarca anlaşılması yatmaktadır ve bu konuda hazırlanmış uluslararası stratejilerin çoğu hâlen geçerliliğini korumaktadır.” İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değilmiştir.

Sayfa 203’teki etkinliğin devamında “Doğal kaynakların akılcı kullanımında, ekolojik olmayan yatırımların özellikle uzun vadede ekonomik olmadığı biliniyor yatmaktadır. Doğanın korunması bir kültürel yansımadır. Eğer geleneksel öğretisi, belli bir zaman derinliğinde doğaya saygıyı ve korumayı önceliyorsa o toplumda koruma kültürü de oluşmuş demektir. Eğer doğaya bakışımız doğa öncelikli değil de en iyimser söylemle sadece insan merkezli ise durumun kötüye gitmesi kaçınılmaz olacaktır.” İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde doğayı incelemekle “diğer kam olma” alt başlığıyla “sevgi” değerine, doğanın korunmasından bahsedilmesi ise “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerini ile “muhabatın konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme” alt boyutuyla “saygı” değerine vurgu yapmaktadır.

Sayfa 204'te yer alan diyalogda “-Bence doğa insanı yönlendirmekte ve onu, çevresini değiştirmek zorunda bırakmaktadır. Bu nedenle insanı, doğayı değiştirdiği için suçlayamayız

Yanlış düşünüyorsun. İnsan doğayla uyumlu ve onun bir parçası gibi yaşayabilir. İnsanın doğayı yaşanmaz bir hâle getirmesi tamamen kendi suçudur. İnsan yalnızca kendinin değil diğer canlılarında yaşam ortamını yok etmektedir.

İnsan, doğayı değiştirmeden nasıl yaşayabilir? Ulaşım için tüneller, köprüler, viyadükler yapmasın mı? Beslenmek için doğadaki bitkileri yok edip onun yerine ihtiyaç duyduğu bitkileri yetiştirmesin mi? Barınmak için ağaç kesip, taş çıkartıp evler yapmasın mı?

Bunları, doğaya büyük zararlar vermeden de yapabilir. Peki havayı, suyu, toprağı ve besinleri kirletmesine ne diyeceksin? Böyle devam ederse bunun sonu nereye varır?” metni yer almaktadır. Bu metni incelediğimizde insanın doğayı değiştirdiğini söylemesi “davranışlarını kontrol etme” alt başlığı ile “özdenetim” değerine, doğayı olumsuz şekilde değiştirmesini söylemesi “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine, doğaya saygı duyması gerektiğini söylemesi ise “muhatapın konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme” alt boyutuyla “saygı” değerine vurgu yapmaktadır.

Sayfa 206'da yer alan ölçme değerlendirme başlığı altındaki metinde “Doğaya salınan kirleticiler biçim ve içerik değiştirebilir, etrafta dolaşabilir, doğada birikebilir, besin zincirine girebilir ve insan sağlığını etkileyebilir. Örneğin gaz olarak atmosfere salınan cıva rüzgarla taşınabilir ve daha sonra suya karışabilir. Suyu girdikten sonra suyla birlikte hayvanlar tarafından yutulur ve yiyecek zincirine girebilir. Bazı kirleticilerin ortadan kaybolması yüzlerce yıl sürebilir. Ayrıca kirliliğin sağlığımızı etkileme kapsamının ne kadar geniş olduğu, maruz kaldığımız kirletici madde miktarına ve ne kadar ve nasıl maruz kaldığımıza bağlıdır. Hava kirliliği seviyesinin yüksek olduğu ve içme suyunun kirlendiği bir şehirde yaşamak, ortalama yaşam süresini önemli ölçüde azaltabilir.” İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değilmiştir.

1.2.10. SINIF COĞRAFYA DERS KİTABINDA YER VERİLEN KÖK DEĞERLERE İLŞİKİN BULGULAR

Bu başlıkta altında “10. Sınıf coğrafya ders kitaplarındaki kök değerlerin ünitelere göre dağılımı nasıldır?” alt problemi ile “10.sınıf coğrafya ders kitabındaki metinlerde kök değerler ne ölçüde yer almaktadır?” 2. alt problemlerine ait bulgular yer almaktadır.

Toplam 4 üniteden oluşan 10.sınıf coğrafya ders kitabı 272 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın içerisinde bulunan 4 ünite ise: doğal sistemler, beşeri sistemler, küresel ortam: bölgeler ve ülkeler, çevre toplumdur. Kitabın incelenmesinde içeriğe ait tüm metinler ile “Etkinlikler”, “Okuma Metinleri”, “Bunları biliyor musunuz” ve “Hazırlık Çalışmaları” başlıklarındaki metinler taranmıştır. Bu alanların ve başlıkların dışında kalan “Kitap Kapağı”, “İstiklal Marşı”, “Gençliğe Hitabe”, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Büyük Resmi”, “İçindekiler”, “Organizasyon Şeması”, “Güvenlik Sembolleri”, “Kitabın Tanıtımı”, “Kısaltmalar”, “Örnek Sorular”, “Cevap Anahtarı”, “Sözlük”, “Kaynakça”, “Dizin ve Görsel Kaynakça” başlıkları taramaya dâhil edilmemiştir. Önce elde edilen bulguların ünitelere dağılımı gösterilmiş daha sonra ünitelerdeki değer ifadeleri barındıran metinler doğrudan alıntı şeklinde verilmiştir.

1.2.1.10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabındaki Değerlerin Ünitelere Göre Dağılımı

10.sınıf coğrafya ders kitabındaki ilgili metinler tarandıktan sonra değer ifadelerinin hangi ünite ne kadar yer aldığını gösteren bulgulara aşağıda yer verilmiştir. Değer ifadesi barındıran metinlere ise doğrudan alıntı şeklinde diğer başlıklarda verilmiştir.

Tablo 11. 10.sınıf ders kitabındaki değerlerin ünitelere göre dağılımı

Değerler	Üniteler (f)				Toplam
	Doğal Sistemler	Beşeri Sistemler	Küresel Ortam Bölgeler ve Ülkeler	Çevre ve Toplum	
Adalet	-	2	-	-	2
Dostluk	-	1	-	-	1
Dürüstlük	-	-	-	-	0
Öz denetim	5	-	-	14	19
Sabır	-	-	-	2	2
Saygı	2	-	-	-	2

Tablo 11.(Devam) 10.sınıf ders kitabındaki değerlerin ünitelere göre dağılımı

Sevgi	6	-	-	-	6
Sorumluluk	17	1	-	14	32
Vatanseverlik	19	1	-	10	30
Yardımseverlik	-	6	-	-	6
Toplam	49	11	0	40	100

Tablo 11 incelendiğinde 10. sınıf coğrafya ders kitabında 100 adet kök değer ifadesi bulunmuştur. Bunların ünitelere dağılımı ise doğal sistemler ünitesinde 49 adet, beşeri sistemler ünitesinde 11 adet, küresel ortam: bölgeler ve ülkeler ünitesinde 0 adet, çevre ve toplum ünitesinde 40 adet şeklindedir. Kitabın geneline baktığımızda dostluk değerine 1 kez, adalet, sabır, saygı değerlerine 2 kez , yardımseverlik ve sevgi değerlerine 6 kez, özdenetim değerine 19 kez, sorumluluk değerine 32 kez, vatanseverlik değerine 30 kez değinildiğini, kitabın hiç bir ünitesinde değinilmeyen tek değer ise dürüstlük değeri olduğunu görebiliriz.

Değerlerin üniteler içerisindeki dağılımına baktığımızda doğal sistemler ünitesinde özdenetim, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, değerlerinin bulunduğunu fakat adalet, dostluk, dürüstlük, sabır, yardımseverlik değerlerinin bulunmadığı görülmektedir. Doğal sistemler ünitesinde en çok (19 kez) vatanseverlik değerine değinildiğini görmek mümkün. Kitabın 2. ünitesi olan beşeri sistemler ünitesinde adalet, dostluk, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik olmak üzere 5 değer çeşidine rastlanılmış, dürüstlük, özdenetim, sabır, saygı, sevgi değerlerine ise hiç değinilmemiştir. Beşeri sistemler ünitesinde en çok (6 kez) yardımseverlik değerine yer verilmiştir. Kitabın 3. ünitesi olan küresel ortam: bölgeler ve ülkeler ünitesinde herhangi bir değer ifadesine rastlanılmamıştır. Kitabın 4. ve son ünitesi olan çevre ve toplum ünitesinde özdenetim, sabır, sorumluluk, vatanseverlik değer çeşitlerine rastlanılmış, adalet, dostluk, dürüstlük, sabır, sevgi ve yardımseverlik değerlerine rastlanılmamıştır. Çevre ve toplum ünitesinde en çok (14 kez) özdenetim ve sorumluluk değerlerine değinilmiştir.

1.2.2.Doğal Sistemler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular

Bu başlık altında 10.sınıf coğrafya ders kitabının 1. Ünitesi olan “*Doğal Sistemler*” ünitesindeki metinlerdeki değer ifadeleri doğrudan alıntı şeklinde verilmiştir. Değer ifadeleri verilirken sayfa numaraları ile birlikte verilmiştir. Öğretim programındaki ifadelere göre tespit edilen ve sayfa numarasına göre verilen değer ifadeleri şunlardır:

Sayfa 32’de bulunan metinde *“Nüfusumuzun yarısından fazlası deprem bakımından tehlikeli alanlarda yaşamaktadır. Büyük şehirlerimizin bazıları da bu riskli bölgelerde yer almaktadır. Depremden dolayı can ve mal kaybı yaşanmaması için depreme dayanıklı yapılar yapılmalı ve insanlar depreme karşı bilinçlendirilmelidir.”* ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadeleri irdelediğimizde halk için çalışmalardan bahsetmektedir. Bu da *“toplumu önemseme”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine girmektedir.

Sayfa 34’de bulunan metinde *“Toprak erozyonunda ise insanların etkinlikleri ön plana çıkmaktadır. Bu etkinliklerin başlıcaları şunlardır: - Bitki örtüsünün tahrip edilmesi - Hayvanların meralarda aşırı ve erken otlatılması - Tarlaların eğim yönünde sürülmesi - Tarlaların nadasa bırakılması - Anız yakılması”* ifadeleri yer almaktadır. Burada insanların davranışlarını kontrol etmesi istendiğinden *“davranışlarının kontrol etme”* alt başlığıyla *“özdenetim”* değerine değinilmiştir.

Sayfa 54’te yer alan bir paragrafta *“İnsanların yol, inşaat yapımı vb. amaçlarla yamaçlarda kazı yapması yamaçta dengenin bozulmasına ve kaya düşmesine yol açabilmektedir”.* İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadeler *“davranışlarının sonuçlarını üstlenme”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine işaret etmektedir.

Sayfa 59’da yer alan bir metinde *“Silifke yakınlarındaki Cennet ve Cehennem Obrukları (Resim 11), turistik öneme sahiptir.”* Bilgileri yer almaktadır. Buradaki Türkiye’deki doğal mirasın öneminden bahsetmektedir o yüzden *“tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Resim 11.Cennet ve Cehennem Obruqları

Sayfa 60’da bulunan paragrafta “Ülkemizde çok sayıda karstik mağara bulunmaktadır. Bunlardan bazıları turizm amacıyla ziyarete açılmıştır. Karain (Antalya), Damlataş (Antalya) (Resim 12), Dim (Antalya), İnsuyu (Burdur), Narlıkuyu, (Mersin), Mencilis (Karabük) ve Yarımburgaz (İstanbul) bu mağaraların bazılarıdır. Bu mağaralarda yer alan ve karstik biriktirme şekillerinden olan sarkıtlar, dikitler ve sütunlar turistlerin ilgisini çeken doğal varlıklardır.” Bilgileri yer almaktadır. Bu bilgiler Türkiye’deki doğal mirasın öneminden bahsetmektedir o yüzden “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Resim 12.Karstik mağaralardan biri

Sayfa 60’da bulunan kısa bilgide “Ülkemizdeki en büyük buzul ise Buzul Dağı üzerinde yer alan Reşat İzbirakBuzulu’dur.” denilmektedir. Bu bilgiye baktığımızda

önemli bilim insanımızın isminin yaşatılması “diğer insanların kişiliklerine değer verme” alt başlığıyla “saygı” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 61’de bulunan bir metinde “Rüzgâr erozyonunu azaltmak için ağaçlandırma çalışmaları yapılmış, setler çekilmiş ve çeşitli bitkiler yetiştirilmiştir. Bu çalışmalar sayesinde rüzgâr erozyonu önemli ölçüde önlenmiştir.” İfadeleri bulunmaktadır. Bunları incelediğimizde “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değinildiğini görürüz.

Sayfa 62’de bulunan bir metinde “Dalga ve akıntılarının biriktirmesiyle oluşan kıyı okları, ülkemizde rastlanan kıyı şekillerindendir. Bu tür şekillerin tanınmış ve turistik değeri olanları Marmaris’teki Kızkumu ile Fethiye Ölüdeniz’deki kıyı okudur.” Bilgisi verilmektedir. Türkiye için doğal açıdan önemli oluşumlardan bahsettiği için “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine vurgu yapılmıştır.

Sayfa 63’te bulunan bir paragrafta “Ülkemizde görülen kıyı şekillerinden bir diğeri dalga biriktirmesiyle oluşan kumsallardır. Plaj olarak da adlandırılan bu yerler, ülkemizde geniş yer kaplamakta ve deniz turizmi açısından önem taşımaktadır. Mersin, Antalya, Muğla, Aydın ve İzmir (Resim 13) kıyıları bu tür kumsalların geniş yer kapladığı alanların başlıcalarıdır.” bilgileri yer almaktadır. Bu bilgiler Türkiye’deki doğal mirasın öneminden bahsetmektedir o yüzden “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Resim 13.Kumsal, Çeşme (İzmir)

Sayfa 63’te yer alan basından başlığı altında “Antalya’nın Kaş ilçesi Kalkan beldesi yakınlarında bulunan bu plaj, adını yakınlardaki antik kentten almış. Dünyanın en uzun on birinci kumsalı olarak kabul edilen plajın uzunluğu 18 kilometre. Kumsalın genişliği ise 500 metreye ulaşıyor. Sığ bir denize sahip olan plaj, hiç durmadan esen rüzgârı nedeniyle rüzgâr sörfü için çok elverişli. Patara kumsalı, deniz

kaplumbağalarının yumurtlama alanı olduğu için koruma altında bulunuyor. Geniş kumsalı ve yer yer oluşan kum tepelerinden dolayı eski Yeşilçam filmlerinin çöl sahneleri genellikle Patara'da çekilirdi. Bu güzel kumsal, Dünyanın çeşitli ülkelerinden Türkiye'ye gelen turistlerin ülkemizde tercih ettiği alanlardan biri olarak kabul ediliyor.” Bilgileri bulunmaktadır. Bu bilgiler Türkiye'nin doğal güzelliklerinden bahsetmektedir. O yüzden *“tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Sayfa 66'da bulunan başka bir metinde *“Engebeli alanların fazla, bitki örtüsünün cılız olması ile yanlış arazi kullanımı ülkemizde erozyonun şiddetli olmasının başlıca nedenleridir.”* İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadeler insan davranışlarının sonuçlarının olumsuzluğundan bahsettiği için *“davranışlarının sonuçlarını üstlenme”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine vurgu yapılmıştır.

Sayfa 66'da bulunan başka bir metinde *“Ülkemizde erozyonu önlemek için eğimli yamaçlar ağaçlandırılmakta (Resim 14) ve yamaçlara teraslar yapılmaktadır.”* Bilgileri bulunmaktadır. Bu bilgilere bakıldığında çevreyi korumak üzerine yapılan çalışmalardan bahsettiği için *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine işaret etmektedir.

Resim 14.Erozyonu önleme çalışmalarından biri yamaçların ağaçlandırılmasıdır.

Sayfa 68'de bulunan bir paragrafta *“...bu dağın üzerinde yer alan Reşat İzbirak Buzulu, ülkemizdeki buzul kütlelerinin en büyüğüdür.”* Buradaki bilgiye baktığımızda önemli bilim insanımızın isminin yaşatılması *“diğer insanların kişiliklerine değer verme”* alt başlığıyla *“saygı”* değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 99'da bulunan bunları biliyor musunuz başlığı altında *“Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2030 yılı için nüfusumuzun 100 milyon olacağını öngörmüştür. Bu*

durumda 2030 yılı için kişi başına düşen kullanılabilir su miktarının 1.120 m³/yıl civarında olacağı söylenebilir. Mevcut büyüme hızı, su tüketim alışkanlıklarının değişmesi gibi faktörlerin etkisi ile su kaynakları üzerine olabilecek baskıları tahmin etmek mümkündür. Ayrıca bütün bu tahminler mevcut kaynakların 20 yıl sonrasına hiç tahrip edilmeden aktarılması durumunda söz konusu olabilecektir. Bu sebeple Türkiye'nin gelecek nesillere sağlıklı ve yeterli su bırakabilmesi için kaynakların çok iyi korunup akılcı kullanılması gerekmektedir.” Bilgileri bulunmaktadır. Bu bilgiler incelendiğinde su gibi değerli bir unsurun korunmasından bahsedilmiştir. Bu yönüyle “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine ve suyun gelecek nesillere aktarılmasından bahsetmesi ise “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapılmıştır.

Sayfa 100’de bulunan uzunca bir metinde “Tuz Gölü, 1.500 kilometrekarelik yüz ölçümüyle bir zamanlar Türkiye’nin ikinci büyük gölüydü ama son yıllarda su kaybettiği için artık sıralamadaki yeri tartışmalı. Deniz seviyesinden 905 metre yükseklikte. Konya, Aksaray ve Ankara il sınırlarında yer alıyor. Türkiye’nin en sığ gölü; derinliği ortalama 40 santimetre. Peçenek, Melendiz, İnsuyu, Karasu ve Kırkdalik Çayları gölün ana beslenme kaynakları. Ancak son yıllarda yaz aylarında bu dereler kuruduğu için gölde buharlaşma, beslenmeden fazla oluyor ve gölün kapladığı alan her yıl biraz daha küçülüyor. Bu durum, gölü beslenme alanı olarak kullanan flamingo başta olmak üzere birçok kuş türünü tehdit ediyor. Oysa burası flamingoların Türkiye’deki en önemli kuluçka alanı. Kuluçka dönemlerinde gölde her biri 5-6 bin yuvadan oluşan dev kuluçka kolonileri gözlemleniyor. Flamingonun dışında angıt, kılıçgaga, ince gagalı martı, turna ve boz kaz da Tuz Gölü’nün sakinleri arasında. Göl, aynı zamanda bozkır kartalının ülkemizde bilinen iki üreme alanından biri. Tuz Gölü kenarındaki su birikintileri, meralar ve ekili alanlar sayesinde yüz binlerce kuş; bu havzada rahatlıkla beslenebiliyor. Gölün çevresindeki benzersiz tuzcul bozkır habitatları 39 endemik bitki türüne ev sahipliği yapıyor. Bu türlerden 4 tanesinin dünyada bilinen tek yaşam alanı Tuz Gölü.” Bilgileri yer almaktadır. Bu bilgilerde Türkiye’nin doğal güzelliklerinden bahsetmesi “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine, çevremize karşı sorumlu olmamızdan bahsetmesi ise “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değinildiğini göstermektedir.

Sayfa 100’de bulunan okuma metninde “Devlet Su İşleri (DSİ), Konya’nın atık sularını bir tahliye kanalıyla Tuz Gölü’ne aktarıyor, bu nedenle göldeki su seviyesi yer yer yükselse de kirlilik artıyor. Tuz Gölü Havzası’nda 6 bini ruhsatlı 16 bin kuyunun bulunması da gölün küçülmesine yol açıyor. Buna ek olarak Konya Ovası’nda çok su tüketen şeker pancarı, yonca, mısır, ayçiçeği gibi bitkilerin yetiştirilmesi de su tüketimini arttırıyor. Bu hızla giderse gelecek 10 yılda Tuz Gölü tamamen kuruyup yok olabilir. Yağışların son zamanlarda iyi gitmesine rağmen Tuz Gölü’nün seviyesinde fazla bir değişiklik olmadı, bu durum endişeleri de arttırdı.” Bilgileri yer almaktadır. Bu bilgiler incelendiğinde “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değinildiğini görebiliriz.

Sayfa 100’ yer alan okuma metninin devamında “Kurumayı önlemenin ya da geciktirmenin tek yolu ise suyun büyük bir çoğunluğunu boşa harcayan vahşi sulama yönteminden vazgeçilmesi ve damla sulamanın kullanılması. Bu basit tedbir bile Tuz Gölü’nün ömrünü uzatmaya yetebilir.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde davranışlarımızı kontrol etmemiz gerektiğinden bahsedilmiştir. Bu nedenle “davranışlarını kontrol etme” alt başlığıyla “özdenetim” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 101’de bulunan bir metinde “İstanbul, Balıkesir, İzmir, Aydın, Muğla, Antalya ve Mersin kıyıları yat limanlarının bulunduğu yerlerdir. Bu limanlarımızın daha verimli kullanılması durumunda ülkemizin gelirinin artması beklenmektedir.” Bilgileri bulunmaktadır. Burada limanların daha etkin hale getirilmesi gerektiğinden bahsetmesi “çalışkan ve üretken” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 101’de yer alan metnin devamında “Kıyılarımızda kirliliğin azaltılması ve usulsüz avlanmanın önüne geçilmesi durumunda denizlerimizden elde edilecek balık miktarı, böylece bu alanda elde edilecek gelir ve istihdam artacaktır. Bu durum, aynı zamanda ülkemizdeki balık tüketim miktarını da arttıracaktır.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde davranışlarımızı kontrol etmemiz gerektiğinden bahsedilmiştir. Bu nedenle “davranışlarını kontrol etme” alt başlığıyla “özdenetim” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 102’de yer alan bir paragrafta “Denizlerimiz aynı zamanda tuz elde edilebilecek alanlardır. Çamaltı (İzmir) (Resim 15) ve Ayvalık (Balıkesir) tuzlaları, ülkemizde tuz elde edilen yerlerdir. Bu tuzlalar, daha verimli hâle getirilebileceği gibi

kıyılarımızda yeni tuzlalar da oluşturulabilir. Böylece kimya sanayimizin tuz ihtiyacının önemli bir kısmı denizlerimizden karşılanabilir.” bilgileri yer almaktadır. Bu bilgileri incelediğimizde Türkiye’nin kaynaklarından daha fazla yararlanma olasılığından bahsettiği için “*çalışkan ve üretken olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değeri vurgulanmıştır.

Resim 15. İzmir Çamaltı Tuzlası’ndan bir görünüm

Sayfa 102’de yer alan metnin devamında “*Denizlerimizin diğer bir özelliği önemli bir enerji kaynağı olmasıdır. Günümüzde birçok ülkede dalga enerjisi elektrik enerjisine dönüştürülmektedir. Ülkemizde de elektrik enerjisi ihtiyacının bir kısmı, çevreye fazla zarar vermeden denizlerimizden elde edilebilir*” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde Türkiye’nin kaynaklarından daha fazla yararlanma olasılığından bahsetmesi “*çalışkan ve üretken olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine, çevreye fazla vermemek gerektiğinden bahsetmesi çevreye karşı “*merhametli*” olma alt başlığıyla “*sevgi*” değerine vurgu yapmaktadır.

Sayfa 103’te yer alan basından köşesinde “*Tarımsal sulamada bizi zorlayan konulardan biri olan vahşi ya da bir diğer adıyla salma sulamadır. Bildiğiniz gibi salma sulama yönteminde kaynağından tarla başına kadar getirilen su, serbest bir şekilde araziye salınır. Su, arazide yükseklik farkı ile ilerlediğinden belirli noktalarda göllenmesi ve yüksek yerlere ise suyun iletilememesi problemi görülür. Bu tip sulamada tuzluluk ve drenaj probleminin görülmesi de kuvvetle muhtemeldir. Bu tip sulama hem ciddi anlamda su kaybına neden olmakta hem de özellikle toprak kalitesini olumsuz etkileyerek tarımsal verimde düşüğe sebep olmaktadır. Bunun tam tersine, modern yöntemler diyebileceğimiz basınçlı sulama teknikleri ki en başta yağmurlama ve damla sulama geliyor, sulama sistemlerinin etkinliğinin artırılmasında hayati bir önem taşıyor. Basınçlı sulama sistemlerinin toprak kaybının önlenmesi, toprağın korunması,*

verimlilik ve su tasarrufu açısından bilinen faydalarının yanında, üründe kalite ve standardizasyonu sağlama gibi önemli bir işlevi de bulunuyor. Yarı kurak iklim bölgesinde bulunan ülkemizde iklim değişikliğinin de etkisiyle içme ve kullanma, sulama ve sanayi suyu ihtiyacımız da giderek artmaktadır. Bu şartlarda, kaynaktan aldığımız suyun, kullanıcıya ulaşıncaya kadar geçen süreçte maalesef yarısından fazlasını kaybediyoruz.” ifadeleri bulunmaktadır. Buradan şu sonucu ulaşabiliriz: Paragrafta insanların değerli olan suyu kontrollü kullanmasından bahsetmesi ve çevreye karşı sorumlu olduğumuzun vurgulanması “davranışlarının sonuçlarını üstlenme”, “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlıklarıyla “sorumluluk” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 104’te bulunan bir metinde “Birçok doğal kaynak gibi sularımız da sınırlı kaynaklardır. Bu sulardan çeşitli amaçlarla yararlanılmaktadır ve bu suların önemli bir kısmı aynı zamanda pek çok canlı türü için bir yaşam alanıdır. Diğer bir ifadeyle her bir su kaynağı aynı zamanda bir ekosistemdir. Bu nedenle su kaynaklarından yararlanılırken diğer canlılar da düşünülmelidir.” Bilgileri yer almaktadır. Bu bilgilerde diğer canlıların da düşünülmesinin istenmesi “merhametli olma” ve “diğerkâm olma” alt başlıklarıyla “sevgi” değerine değinildiğini göstermektedir.

Sayfa 104’te yer alan metni devamında “Suların sınırsız olmadığı bilincinde olarak suların sürdürülebilir kullanımına özen gösterilmelidir. Su tasarrufunda bulunmak, suları kirletmemek bu konuda herkesin bireysel olarak üzerine düşen sorumluluklardandır.” bilgileri yer almaktadır. Burada su konusunda sorumluluklarımızdan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 105’te bulunan etkinlikte “Küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliklerinin görülmeye başlandığı günümüz dünyasında yer altı ve yer üstü tüm su kaynaklarının her zamankinden daha fazla korunmasına duyarlılık gösterilmesi ve sorumluluk duygusuyla su konusuna hassasiyetle yaklaşılmasını zorunlu kılmaktadır.” İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde “davranışlarını kontrol etme” alt başlığıyla “özdenetim” ve “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değeri vurgulanmıştır.

Sayfa 105'teki etkinliğin ikinci paragrafında *“Gelecek nesillerden ödünç aldığımız dünyamızdaki tüm doğal kaynakların olduğu gibi su kaynaklarının da korunması ve tasarruflu tüketimi, tek bir bireyden tüm insanlığa kadar geniş bir yelpazede hepimize önemli bir sorumluluk yüklemektedir. Birey, aile ve toplum olarak abıhayatımız olan suyu israfa kaçmadan kullanmaya duyarlılık göstermeli, su kaynaklarını kirletmemeli, çocuklarımızın sağlıklı içme ve kullanma suyuna sahip olabilmelerinin bizlerin sorumluluğunda olduğu bilinciyle hareket etmeli ve bu bilincin toplumun tüm kesimlerine yaygınlaştırılması noktasında gereken çabayı göstermeliyiz”* bilgileri yer almaktadır. Burada sorumluklarımızdan bahsetmesi *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine, suyun israf edilmeden kullanılmasının istenmesi *“davranışlarını kontrol etme”* alt başlığıyla *“özdenetim”* değerine ve gelecek nesilleri düşünmemiz gerektiğinden bahsetmesi ise *“diğerkâm olma”* alt başlığıyla *“sevgi”* değerine işaret etmektedir.

Sayfa 105'te yer alan etkinliğin devamında *“Gelecek nesillere temiz, sağlıklı ve yeterli su kaynaklarına sahip, yaşanılabilir bir dünya bırakılması adına su kaynaklarının korunmasına, bilinçli tüketilmesine ve geliştirilmesine dönük politika ve projelerin yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde el birliği ile hayata geçirilmesi gerekmektedir. Devletimiz bu gerçekten hareketle su kaynaklarımızın en etkin şekilde değerlendirilmesi ve bu kaynakların çeşitlendirilmesi noktasında önemli projeleri hayata geçirmeye devam etmektedir.”* Bilgileri yer almaktadır. Bunları irdelediğimizde gelecek nesillerin düşülmesi *“diğerkam olma”* alt başlığıyla *“sevgi”* değerine, devletimizin suyun korunması için çalışmasından bahsetmesi *“toplumu önemseme”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine işaret etmektedir.

Sayfa 106'da yer alan okuma metnini ikinci paragrafında *“Bir litre arıtılmamış atık su, sekiz litre temiz suyu kirletmekte ve kullanılamaz duruma getirmektedir. Bununla birlikte kirlenmiş sudan arıtma sonucu temiz su eldesi büyük maliyetler gerektirmektedir. Su kirliliğinin bir başka etkisi sucul ortamda bulunan faunanın zarar görmesine neden olmasıdır. Ülkemizde yüzün üzerindeki tatlı su balığı türü bu nedenle tehdit altındadır.”* İfadeleri bulunmaktadır. Burada çevreye sorumluluğumuzdan bahsetmesi *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* ve *“davranışlarının sonuçlarını üstlenme”* alt başlıklarıyla *“sorumluluk”* değerine işaret etmektedir.

Sayfa 106’da yer alan okuma metninin devamında “*Mevcut kaynaklarımızın rasyonel bir şekilde kullanılması hâlinde başta yetiştiricilik olmak üzere elde edilecek üretim, artan nüfusumuzun protein ihtiyacının karşılanması, yeni istihdam imkânlarının yaratılması ve ihracatımızın desteklenmesi açısından büyük katkılar sağlayacaktır.*” ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadeleri incelediğimizde “*davranışlarını kontrol etme*” alt başlığıyla “*özdenetim*” ve “*toplumu önemseme*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine değinildiğini görürüz.

Sayfa 119’da bulunan metinde “*Ülkemizin potansiyeli iyi değerlendirildiği zaman orman alanlarımız daha da genişleyebilir ve orman ürünlerinden daha çok yararlanabiliriz.*” bilgileri yer almaktadır. Burada Türkiye’nin doğal güzelliklerinin iyi değerlendirilmesinden bahsedildiği için “*çalışkan ve üretken olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Sayfa 121’de bulunan metinde “*Ülkemizin mera potansiyeli daha verimli değerlendirilirse hayvancılık alanında daha çok gelir elde edilebilir.*” ifadesi bulunmaktadır. Burada Türkiye’nin sahip olduğu doğal güzelliklerinin, iyi değerlendirilmesinden bahsedildiği için “*çalışkan ve üretken olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Sayfa 121’de bulunan metnin devamında “*Gelecek kuşaklara yaşanabilir bir ortam bırakmak için erozyonun önlenmesi gerekir. Bu konuda insanlara düşen bireysel sorumlulukların başında bitki örtüsünü korumak ve ağaçlandırma çalışmalarına katılmak gelir.*” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerden gelecek kuşakların düşünülmesini içeren metin “*diğerkâm olma*” alt başlığıyla “*sevgi*” değerine işaret ederken, çevreyi korumak ana düşüncesini içeren metin “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 122’de bulunan etkinlikte “*Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB) Genel Başkanı 5 Aralık Dünya Toprak Günü vesilesiyle yaptığı açıklamada : “Başta toprak olmak üzere doğal kaynakların bilinçsizce kullanımının ve bunun sonucunda meydana gelen kayıpların ürkütücü boyutlara ulaştığını, sınırlı ve sonlu olan toprak kaynaklarındaki kayıpların ve bu kayıplara karşı zamanında önlem alınmamasının ülkemize pahalıya mal olacağını bildirdi.*” ifadeleri bulunmakta. Bu ifadelerde topraklarının korunması için faaliyetlerimizi değiştirmemiz gerektiğinden bahsetmesi “*davranışlarının sonuçlarını üstlenmesi*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine, doğal

bir miras olan toprağı korumamız gerektiğinden bahsetmesi “*tarihsel ve doğıal mirasa duyarlı olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 122’de bulunan etkinliğin devamında “*Atalarımızın bize bıraktığı mirası iyi kullanamadık. Onlar, yerleşim yerlerini verimsiz yamaçlara kurmuşlar. Verimli arazileri de tarım için kullanmışlar. Bizden daha bilinçli ve akıllı hareket eden atalarımızdan kalan güzel mirası hor kullanarak heba ettik. Verimli tarım arazilerini yapılaşmaya açarsak gelecek nesilleri bu topraklar besleyemez hâle gelir.*” İfadeleri bulunmakta. Burada gelecek nesillerin düşünülmesi “*diğerkâm olma*” alt başlığıyla “sevgi” değerine, verimli topraklarımızın öneminden bahsetmesi de “*tarihsel ve doğıal mirasa duyarlı olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 125’te bulunan metinde “*İnsanlar, meralarda hayvanları aşırı otlatarak bitkilere zarar verebilmektedirler. Ayrıca tarımsal faaliyetlerde bulunmak, yerleşim birimi kurmak ve yol yapmak için doğıal bitki örtüsü tahrip edilmektedir. Bunların yanı sıra insanlar, ağaçlandırma yaparak orman örtüsünün genişlemesine katkıda bulunabilmektedir.*” ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” ve “*davranışlarının sonuçlarını üstlenme*” alt başlıklarıyla “*sorumluluk*” değerine değinilmiştir.

Sayfa 129’da bulunan metinde “*Türkiye, bitki türleri bakımından çok zengindir. Ülkemiz endemik türler bakımından oldukça zengindir.*” ifadeleri bulunmaktadır. Burada Türkiye’nin doğıal zenginliklerinden bahsetmesi “*tarihsel ve doğıal mirasa duyarlı olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine işaret ettiğini göstermektedir.

Sayfa 129’da yer alan metnin devamında “*Endemik bitkiler, tahrip edildikleri zaman bir daha yetiştirme imkânı olmayan bitki türleridir. Bu nedenle ülkemizin ve insanlığın doğıal değerleri olan bu bitkilerin korunması insani görevimizdir.*” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde Türkiye’nin zenginliklerinden bahsetmesi “*tarihsel ve doğıal mirasa duyarlı olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine, çevreye karşı görevlerimizden bahsetmesi “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 133’te bulunan etkinlikte “*Türkiye’nin çarpıcı biyolojik çeşitliliğinin oluşmasında iklim ve topografya çok önemli bir rol oynamıştır. Ülkemiz 11.000’den fazla bitki, 162 memeli, 460 kuş, 716 balık ve 141 sürüngen türünden oluşan çok zengin bir fauna ve floraya sahiptir. 3.000’den fazla bitki türü sadece Türkiye’ye özgüdür.*

Türkiye'nin yüz ölçümü dünya yüz ölçümünün %0,1'ine tekabül etmesine karşın dünyadaki bitkilerin %2,4'ü, balık ve memelilerin ise %2,9'u Türkiye'de bulunmaktadır. Avrupa'da 12.000 bitki ve 500 kuş türü olduğu gerçeği düşünülürse Türkiye'nin biyolojik çeşitliliğinin büyüklüğü ve önemi daha açık ortaya çıkacaktır. Ayrıca milyonlarca göçmen kuşun kullandığı ve Batı Palearktık-Afrika arasında bulunan üç ana göç yolundan ikisi Türkiye'den geçmektedir.” Bilgileri yer almaktadır. Burada Türkiye'nin zenginliklerinden bahsetmesi “*tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 133'te bulunan etkinliğin devamında “*Türkiye'nin temsil ettiği biyoçeşitlilik bölgedeki doğal ve hassas dengenin bir göstergesidir. Son zamanlarda yaşanan hızlı endüstriyel gelişim, tarımın mekanizasyonu ve hızlı nüfus artışı ekosistemlerin doğal dengesi ve sürdürülebilir yönetimi için gerçek anlamda birer tehlike hâlini almıştır. Son yüzyıldaki hızlı nüfus artışı, daha fazla besin tüketimine ve dolayısıyla daha fazla tarım alanına talep oluşmasına neden olmuştur. Yabanıl alanların tarım arazisine dönüştürülmesi, endüstrileşme, mekanik tarım, tarım ilaç ve gübrelerinin aşırı kullanımı ve aşırı avlanma yaban hayatı habitatlarını son derece olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle yaban hayatı habitatlarında yaşanan bozulma, tehlikeli seviyelere ulaşmış ve bunun sonucunda birçok bitki ve hayvan türü yok olmuş veya yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.*” Bilgileri yer almaktadır. Bu bilgiler incelendiğinde çevreye karşı sorumluluğumuzdan bahsetmesi “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” ve “*davranışlarının sonuçlarını üstlenme*” alt başlıklarıyla “*sorumluluk*” değerine değinildiğini göstermektedir.

1.2.3.Beşeri Sistemler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular

Bu başlık altında 10.sınıf coğrafya ders kitabının 2. Ünitesi olan “*Beşeri Sistemler*” ünitesindeki metinlerdeki değer ifadeleri doğrudan alıntı şeklinde verilmiştir. Değer ifadeleri verilirken sayfa numaraları ile birlikte verilmiştir. Öğretim programındaki ifadelere göre tespit edilen ve sayfa numarasına göre verilen değer ifadeleri şunlardır:

Sayfa 159'da bulunan metinde “*Kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıklar cinsiyeti ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet ise doğuştan itibaren toplumun kadın ve erkeklere yüklemiş olduğu rollerdir. Bu anlamda “toplumsal cinsiyet adaleti ve eşitliği” kavramı önem taşımaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar*

geçen sürede toplumsal cinsiyet eşitliğine önem verilmiş, kadınların toplumdaki rolünü güçlendirmeyi hedefleyen devlet politikaları yaygınlaştırılmıştır. Bunun için başta Anayasa’da olmak üzere Türk Ceza Kanunu’nda, Türk Medeni Kanunu’nda ve İş Kanunu’nda birçok düzenleme yapılmıştır. Türkiye’de kadınlar siyaset, eğitim, istihdam ve sosyal yaşamda erkeklerle eşit haklara sahiptir.” İfadeleri yer almaktadır. Bu metinde kadın erkek eşitliğinden bahsedilmesi “adil olma” ve “eşit davranma” alt boyutlarıyla “adalet” değerine vurgu yapılmıştır.

Sayfa 159’da bulunan etkinlikte “Türkiye, Birleşmiş Milletler tarafından 10 Aralık 1948 yılında yayımlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ni ilk onaylayan ülkeler arasındadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 26. maddesi, insanın eğitim hakkını hüküm altına almıştır. Ayrıca 1976 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile herkese eğitim hakkı, cinsiyet eşitliği ve zorunlu ilköğretimi sağlama; 1979 tarihli Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ile eğitimde cinsiyet eşitliğini ve herkese zorunlu temel eğitim hakkını sağlama yükümlülüklerini kabul etmiştir. Bu belgelerde kadına ilişkin eğitimle ilgili düzenlemelerde pozitif ayrımcılık özellikle vurgulanmaktadır. Türkiye’ye bakıldığında eğitim hakkının, başta Anayasa olmak üzere, Millî Eğitim Temel Kanunu ile İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nda vurgulandığı görülmektedir. İlkokulun her yurttaş için zorunlu olduğu, 1876 Anayasası’ndan beri benimsenen bütün anayasalarda da yer almıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 42. maddesine göre “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz ve ilköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır.” Bilgileri yer almaktadır. Burada cinsiyet eşitliğinden bahsedilmesi “adil olma” ve “eşit davranma” alt boyutlarıyla “adalet” değerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 164’de bulunan metinde “...Örneğin 1991’de başlayan Körfez Savaşı’ndan sonra yarım milyon Iraklı Türkiye’ye, 2011’de başlayan Suriye’deki iç savaştan dolayı çok sayıda Suriyeli göçmen (Resim 16) ülkemize sığınmıştır. Bu sığınma belirli aralıklarla gerçekleşen göç dalgaları şeklinde gerçekleşmiştir. 2021 yılında ülkemize sığınan Suriyeli göçmenlerin sayısı 3,7 milyonu aşmıştır.” bilgileri yer almaktadır. Burada savaştan kaçanlara Türkiye’nin sahip çıkması durumundan bahsedilmiştir. Bu da “misafirperver olma” alt başlığıyla “yardımseverlik” değerine işaret etmektedir.

Resim 16.Suriyeli göçmenler

Sayfa 167’de bulunan etkinliğin ikinci paragrafında “Keçiören Göçmen Hizmetleri Merkezi, ilçede ikamet eden yabancı uyrukluların sağlık, eğitim, sosyal yardım, sosyal hizmet ve istihdam gibi çeşitli kamu hizmetlerine erişimini kolaylaştıracak. Ayrıca göçmenlere danışmanlık hizmeti verilirken birçok projenin de hayata geçirilmesi sağlanacak.” Bilgisi yer almaktadır. Burada yabancı uyruklular için yapılan yardımlardan bahsetmesi “dayanışma içinde bulunma” alt başlığıyla “yardımseverlik” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 167’de yer alan etkinliğin devamında “İlçemizde de gerek savaş koşulları gerekse başka nedenlerle farklı ülkelerden gelen yaklaşık 6 bin göçmen bulunuyor. Göçmenlerin topluma entegre olma süreçlerini hızlandırmak, kültürel farklılık ve dil çeşitliliği nedeniyle oluşan iletişim engellerini aşmak, toplumsal uyum sürecinde karar alma mekanizmalarına katılımlarını artırmak amacıyla bugün bir adım atıyoruz. Açacağımız Göçmen Hizmetleri Merkezi ile göçmenlere yönelik ayrımcılığın önüne geçmeyi; sağlık, eğitim, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, istihdam gibi çeşitli kamu hizmetlerine erişimlerini kolaylaştırmayı hedefliyoruz. Merkezde hukuki destek birimi, sağlık danışma birimi, eğitim danışma birimi, iş ve mesleki danışma birimi, sosyal yardımlaşma ve dayanışma müdürlüğü iletişim masası, psiko-sosyal destek ve proje birimi, göçmen meclisi ve dayanışma lokali bulunacak. Çocuklara yönelik eğitim ve sosyal destek birimleri de yer alacak. İlçede yer alan kamu kurum ve kuruluşlarından birer temsilcinin yer aldığı Koordinasyon Kurulu ise göçmen sorunlarına yönelik toplantılar yaparak raporlar hazırlayacak. Zaten şu an da göçmenlere yönelik Türkçe dil kursları vermeye başladık.” bilgileri yer almaktadır. Buradaki bilgilerde

yardımlaşma ve dayanışmadan bahsedilmiştir. Bu nedenle “*destek sunma*” alt başlığıyla “*yardımseverlik*” değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Sayfa 167’de yer alan etkinliğin son paragrafında “*Avrupa Komisyonu İnsani Yardım ve Sivil Koruma Ofisi temsilcisi “Türkiye zor zamanlardan geçiyor. Bunun en önemli nedenlerinden biri Suriye’de devam eden çatışmalardır. Bu savaş altıncı yılını dolduruyor. Türkiye 3 milyon mülteciye ev sahipliği yapıyor. Mültecilere Türk halkı ve hükümeti şimdiye kadar eşi görülmemiş bir cömertlikle yardım ediyor. Göçmenlik Hizmeti Merkezi açıldığı için mutluyuz. İnsanların birçok hizmete erişimini sağlayacak bu merkez büyük önem taşıyor.” ifadelerini kullandı. Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Örgütü Misyon Şefi de “Uluslararası Göç Örgütü 3 milyon mülteci barındıran Türkiye’yi destekliyor. Mülteciler ve göçmenler ilk temasını belediyeyle kuruyor. Belediye göçmenlerin, mültecilerin barış içinde yaşayıp şehre uyumunu kolaylaştıracaktır. Türk hükümetine ve halkına teşekkür ediyorum.” diye konuştu.” ifadeleri yer almaktadır. Burada “*destek sunma*” ve “*cömert olma*” alt başlıklarıyla “*yardımseverlik*” değerine değinilmiştir diyebiliriz.*

Sayfa 171’deki metinde “*Konumundan dolayı ülkemize birçok ülkeden göçler gerçekleşmektedir. Örneğin 1980’den sonra Afganistan’dan ve Bulgaristan’dan çok sayıda insan ülkemize göç etmiştir. 1990’da meydana gelen Körfez Savaşı’ndan sonra da Irak’tan çok sayıda insan ülkemize sığınmıştır. 2011’de Suriye’de başlayan iç savaştan dolayı üç milyondan fazla kişi ülkemize gelmiştir (Resim 17). Bu göçlerle gelen insanların önemli bir kısmı savaş mağdurudur. Zor zamanlar geçiren bu göçmenlere yardımcı olunmalı, saygılı davranılmalı ve misafirperverlik gösterilmelidir.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde göçmelere yardımcı olunmalı ana düşüncesi ön plandadır. Bu nedenle “*misafirperver olma, destek sunma, merhametli olma*” alt başlıklarıyla “*yardımseverlik*” değeri vurgulanmıştır.*

Resim 17.Suriye’den ülkemize gelen göçmenler

Sayfa 172’deki etkinlikte “GÖRMEZDEN GELMEYİN Sınır komşumuz Suriye’deki iç savaş ve şiddet ortamı yüzünden 11 milyon Suriyeli evlerini terk etmek zorunda kaldı. 3 milyondan fazla Suriyeli de ülkemize sığındı. Kamplarda kalan Suriyeli misafirlerimizin her türlü ihtiyacı devletimizin ilgili kurumlarının ve Türk Kızılay’ının desteği ile karşılanıyor. Ancak kamp dışındaki yaklaşık 3 milyon Suriyelinin barınma, beslenme, eğitim, psikososyal destek gibi temel insani ihtiyaçları bulunuyor. Yardımsever halkımız, 5 yıldır şehirlerinde yaşayan komşu ve kardeş Suriye halkı için elinden gelen yardımı yapıyor ama şimdi daha fazlası gerekiyor. Varlığını bağışlarla sürdüren Türk Kızılay’ının sahip olduğu insani yardım gücünü artıralım. Onlara bir battaniye, kap kap yemek, bir çift ayakkabı ve dost şefkati sunulmasının yolunu birlikte açalım. Artık soğuk yüzünden hiçbir çocuk üşümesin, hiçbir anne çocuklarını aç yatırmassın... Gelin, bu zorlu şartlarda onlar için bir kez daha harekete geçelim. Yaralarını birlikte saralım. Suriyeliler yardımlarınızı bekliyor. Siz de insani yardım çalışmalarına maddi bağışta bulunarak Kızılay’ın çalışmalarına destek olabilirsiniz.” İfadeleri bulunmaktadır. Burada dayanışma, dostluk, yardımlaşma gibi unsurlardan bahsetmektedir. Bu nedenle “dayanışma, yardımlaşma” alt başlıklarıyla “dostluk” değerine “cömert olma, paylaşma, dayanışma içinde bulunma” alt başlıklarıyla “yardımseverlik” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 173’teki metinde “Göç alan yerde yerleşme açısından yaşanan başlıca sorun plansız kentleşme ve kaçak yapılaşmadır. Büyük kentlere göç edenlerin büyük bir kısmını, alt gelir grubundakiler oluşturmaktadır. Bu insanlar, barınma sorunlarını devlet arazisi üzerine kaçak yapılar yaparak çözmeye çalışmaktadırlar. Gecekondu (Resim 18) olarak tanımlanan bu yapılar, dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de önemli çevre sorunlarından. Başta Ankara, İstanbul ve İzmir olmak

üzere büyük kentlerimizde yaşanan gecekondulaşma; alt yapının, sosyal tesislerin ve eğitim kurumlarının yetersizliği gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Büyük kentlere gerçekleşen göçler, nüfusun kısa sürede aşırı derecede artmasına ve konut yetersizliğine neden olmaktadır. Şehirlerin hızlı büyümesine bağlı olarak bazı sanayi merkezlerinin şehir içinde kalması, göç ve plansız kentleşmenin ortaya çıkardığı çevre sorunlarındandır. Örneğin Ankara Şeker Fabrikası, kurulduğu 1962 yılında şehrin dışında iken günümüzde şehrin içinde kalmıştır. Bu durum fabrikaya yakın yerleşim yerleri için hava kirliliği gibi çevre sorunlarına neden olmaktadır.”ifadeleri bulunmaktadır. Burada davranışlarımızın sonuçlarından sorumlu olduğumuzdan bahsettiği için “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” ve “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlıklarıyla “sorumluluk” değerine değinilmiştir.

Resim 18.Gecekondulardan bir görünüm

Sayfa 179’da bulunan okuma metninde “İstanbul Teknik Üniversitesi rektörü, gazetelerin eğitim muhabirleri ile yaptığı sohbet toplantısında gelişen teknolojiyle birlikte günümüz mesleklerinin dönüşüm geçireceğini anlattı. Gençlerin gelecekte bu alanlara yönelmesinin ülke kalkınmasına katkı sağlayacağını belirten rektör, söz konusu mesleklerin maddi getirisinin de iyi olacağına dikkati çekti.” İfadeleri yer almaktadır. Burada çalışkanlıktan bahsedildiği için “çalışkan ve üretken olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değeri vurgulanmıştır.

1.2.4.Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular

Bu başlık altında 10.sınıf coğrafya ders kitabının 3. Ünitesi olan “Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler” ünitesindeki metinler taranmış ve herhangi bir değer ifadesine rastlanılmamıştır.

1.2.5.Çevre ve Toplum Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular

Bu başlık altında 10.sınıf coğrafya ders kitabının 4. Ünitesi olan “Çevre ve Toplum” ünitesindeki metinlerdeki değer ifadeleri doğrudan alıntı şeklinde verilmiştir. Değer ifadeleri verilirken sayfa numaraları ile birlikte verilmiştir. Öğretim programındaki ifadelere göre tespit edilen ve sayfa numarasına göre verilen değer ifadeleri şunlardır:

Sayfa 202’deki metinde “*Su baskınlarına neden olan etmenlerden biri plansız kentleşmedir. Yeryüzünün meskenler, beton ve asfaltla kaplanması suların yer altına sızmasını engellemektedir. Alt yapının yetersiz olması durumunda yağışlarla yüzeyde biriken sular, su baskınlarına neden olabilmektedir.*”ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde insanların davranışlarının sonuçlarından bahsettiği için “*davranışlarının sonuçlarını üstlenme*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Sayfa 204’te bulunan metinde “*Orman yangınlarının bir kısmı dikkatsizlik sonucu gerçekleşmektedir. Orman alanlarında ya da yakınlarında anız yakılması, söndürmeden bırakılan piknik ateşleri, sönmemiş sigaraların ve kibritlerin ormanlık alanlara atılması orman yangınlarına neden olabilmektedir. Arı kovanlarının tütsülenmesinde kullanılan ateş, orman alanında çöplerin yakılması, kireç ve kömür ocaklarının yakılması, elektrik trafolarında meydana gelen kazalar, elektrik tellerinin kopması, orman alanına cam parçalarının atılması vb. olaylar da orman yangınlarının nedenlerindendir.*”ifadeleri bulunmaktadır. Burada insan davranışları sonucunda doğa olumsuz etkilendiği için insanların davranışlarını kontrol etmesinden bahsedilmiştir. Bu yüzden “*davranışlarını kontrol etme*”, “*davranışlarının sorumluluğunu üstlenme*” alt başlıklarıyla “*özenetim*” değerine değinilmiştir.

Sayfa 204’te bulunan metnin devamında “*Orman yangınlarının bir kısmı tarım ve yerleşim alanı açmak için insanlar tarafından kasıtlı olarak çıkarılmaktadır.*” Bilgisi yer almaktadır. Burada “*davranışlarının sorumluluğunu üstlenme*” alt başlığıyla “*özenetim*” değerine değinilmiştir.

Sayfa 205’teki metinde “*Erozyon ve orman yangınlarının yanı sıra maden kazaları, terör saldırıları ve savaşlar da insanlardan kaynaklanan afetlerdir. Savaşlarda kullanılan biyolojik, kimyasal ve nükleer silahlar, insanların yanı sıra ekolojik sisteme de önemli zararlar vermektedir.*”ifadeleri bulunmaktadır. Burada

“davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlığıyla “özdenetim” değerine değinilmiştir.

Sayfa 205’teki okuma metninde “Erozyonla ilgili veriler incelendiğinde dünyamızın ciddi erozyon tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu açıkça görülmektedir. Dünyada en çok erozyon Türkiye’nin de içinde bulunduğu Asya kıtasında görülmektedir. Gerekli tedbirler alınmadığı takdirde erozyonun şiddetinin gittikçe artacağı ve buna bağlı olarak dünyamızın hızla çölleşeceği ve kırsal fakirliğin giderek artacağı sonucu çıkmaktadır. Gerekli çalışmalar yapılmadığı takdirde erozyon ve çölleşmeden mağdur olan insan sayısının bir milyarı aşacağı kuşkusuzdur.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde çevreye sorumluluğumuzdan bahsetmektedir. Bu nedenle “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değinildiğini söylemek mümkün.

Sayfa 211’deki metinde “Su baskınları, çanak şeklindeki yerlerde ve akarsu yatağının fazla derin olmadığı alanlarda daha etkili olmaktadır. Dere yataklarının çeşitli materyallerle doldurulması su baskınlarına neden olabilmektedir. Taşkın alanlarına yerleşim birimi kurulması ise su baskınlarında can ve mal kayıplarının artmasına neden olmaktadır.” ifadeleri bulunmaktadır. Burada “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlığıyla “özdenetim” değerine değinilmiştir.

Sayfa 224’teki metinde “Toprak kalınlığının az olduğu yerlerde bir süre sonra toprak örtüsünün yok olacağı göz önünde bulundurulursa erozyonu önlemenin ülkemiz açısından ne kadar önemli olduğu anlaşılır.” İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde çevreye karşı sorumluluğumuzdan bahsettiği için “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değinildiğini söylemek mümkün.

Sayfa 225’teki metinde “Türkiye; içinde bulunduğu coğrafi konum, iklim, topoğrafya, jeolojik yapı ve toprak şartları sebebi ile erozyona karşı oldukça hassastır. İnsanların tabiata olan yanlış müdahaleleri ve aşırı kullanımı ise erozyonu daha da artırmaktadır. Neticede erozyon yoluyla taşınan topraklarla birlikte organik madde taşınmakta, toprakların verimliliği azalmakta, taşınan tortullar ile birlikte barajların ekonomik ömürleri beklenenden daha erken dolmakta, meydana gelen sel ve taşkınlar can ve mal kayıplarına sebep olmaktadır.” İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde çevreye karşı sorumluluğumuzdan bahsettiği için “kendisine, ailesine, çevresine ve

vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değinildiğini söylemek mümkün.

Sayfa 225’teki okuma metninin devamında “Erozyona bağlı olarak toprağın verimsizleşmesi neticesinde zirai ve hayvancılık üretiminde önemli azalmalar meydana gelmekte, bu da kırsal alanlardan şehirlere göçü artırmaktadır. Bu durum önemli sosyoekonomik meselelere yol açmakta, milli ekonomimize önemli zararlar vermektedir.” ifadeleri bulunmaktadır. Burada doğal mirasımız olan toprağımıza sahip çıkma ana düşüncesi olduğundan “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine işaret edilmiştir.

Sayfa 227’den başlayıp sayfa 228’de devam eden uzunca paragrafta “Deprem sırasında daha az zarar görmek için yapılması gerekenlerden biri de meskenlerin içindeki kitaplık, vitrin ve gardırop gibi eşyaların duvarlara monte edilmesidir. İçinde radyo, pilli fener, pil, düdük, ilk yardım çantası, yiyecek ve içecek gibi maddelerin bulunduğu deprem çantasının hazırlanması da depremden önce yapılması gerekenlerden biridir. Deprem sırasında bir meskenin içinde bulunuluyorsa panik olunmamalıdır. Sağlamlığına emin olunan koltuk, kanep, içi dolu sandık gibi koruma sağlayabilecek bir eşyanın yanına çömelerek hayat üçgeni oluşturulmalıdır. Baş, iki el arasına alınarak veya koruyucu (yastık, kitap vb.) bir malzeme ile korunmalıdır. Sarsıntı sırasında güvenli bir yer bulunup diz üstü çökmeli, baş ve ense korunacak şekilde kapanmalı, düşmemek için tutunulmalıdır. Deprem sırasında balkona çıkılmamalı, pencere kenarlarından uzak durulmalı, merdivenler ve asansör kullanılmamalıdır.” bilgileri yer almaktadır. Burada deprem sırasında yapılacak davranışlardan bahsettiği için “davranışlarını kontrol etme” alt başlığıyla “özdenetim” değerine değinilmiştir.

Sayfa 228’de metinde “Deprem sırasında dışarıda bulunuluyorsa binalardan uzak durulmalıdır. Elektrik direklerinden ve tellerinden uzak bir alanda, oturarak sarsıntının bitmesi beklenmelidir. Köprü, üst geçit ve tünellerden uzak durulmalıdır. Enkaz altında kalınmışsa sakın olunmalı, hareket edilebiliyorsa bir çıkış yolu aranmalıdır. Böyle bir olanak yoksa bağırarak ya da düdükle ses duyurulmalıdır. Depremden sonra deprem çantası (Resim 19) da alınarak bulunulan bina terk edilmeli; binalardan uzak, açık bir alana çıkılmalıdır. Aile bireyleriyle irtibat kurulup onlarla buluşulmalıdır.” İfadeleri bulunmaktadır. Burada deprem sırasındaki yapacaklarımızdan bahsetmesi “davranışlarını kontrol etme” alt başlığıyla “özdenetim”

değerine, aile ile irtibat kurmamızı belirtmesi ise “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değinildiğini gösterir.

Resim 19. Deprem çantasında bulunması gereken malzemeler

Sayfa 228’deki metinde “Yetkililer izin vermedikçe binalara girilmemelidir. Binalara girilmesinde sakınca yoksa su, gaz ve elektrik tesisatı kontrol edilmelidir. Bina içinde veya yakın çevresinde ateş yakılmamalıdır. Acil durumlar dışında telefon kullanılmamalı, radyodan durum hakkında bilgi alınmalı, uyarılara uyulmalıdır. Yetkililere ve kurtarma ekiplerine onların talimatlarına uyarak yardımcı olunmalıdır.” bilgileri yer almaktadır. Burada deprem sırasında yapılacak davranışlardan bahsettiği için “davranışlarını kontrol etme” alt başlığıyla “özdenetim” değerine değinilmiştir.

Sayfa 228’deki başka bir metinde “Ülkemizde de depreme karşı çeşitli önlemler alınmaktadır. Bu önlemlerden biri binaların depreme karşı dayanıklı yapılmasıyla ilgilidir. Bu konuda, yeni yapılacak binalarla ilgili yapı standartları belirlenmiş, eski binaların da depreme dayanıklı hâle getirilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Bu konuda yapılması gerekenler yasalarla belirlenmiştir.” bilgileri yer almaktadır. Burada depremden halkımızın en az etkilenmesi için yasalarla çalışmalar yapıldığından bahsetmesi “toplumu önemseme” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerinin vurgulandığını gösterir.

Sayfa 231’deki metinde “Heyelandan korunmak için öncelikle bu tür olayların görülme olasılığı olan alanlara yerleşim birimi kurulmamalı ve yolların bu tür yerlerden geçirilmemesine özen gösterilmelidir. Dik yamaçların eteklerinde desteği

kaldıran kazılar yapılmamalı, bu tür yamaçlarda yol yapımı denetim altında ve önlemler alınarak yapılmalıdır. Bu tür yerlerde drenaj sistemleri kurulmalı ve yamaçlar ana kayaya dayandırılan duvarlarla korunmalıdır (Resim 20). Heyelan sırasında meskenden çıkmak ve heyelan bölgesinden uzaklaşmak için yeterli zaman yoksa içeride, sağlam eşyaların altında ya da yanında hayat üçgeni oluşturarak beklenmelidir. Zaman varsa heyelan alanından hızla uzaklaşıp yüksek bir yere çıkılmalıdır.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde “davranışlarını kontrol etme” alt başlığıyla “özdenetim” değerine, “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değinildiğini görebiliriz.

Resim 20.Heyelandan korunmanın yollarından biri ana kayaya dayandırılan duvarlardır.

Sayfa 231’de bulunan metinde “Ülkemizde heyelandan korunmak için bazı önlemler alınmaktadır. Bu önlemlerin başlıcaları çok riskli alanlardaki yerleşim birimlerinin tahliyesi, yol kenarına setler yapılması ve drenaj sistemlerinin yapılmasıdır.” ifadeleri bulunmaktadır. Burada halk için yapılan çalışmalardan bahsetmesi “toplumu önemseme” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine değinilmiştir.

Sayfa 231’deki metnin devamında “Su baskınlarından korunmak için öncelikle su baskını tehlikesi olan alanlara yerleşim birimi kurulmamalıdır. Yamaçların ağaçlandırılması ve bitki örtüsünün korunması, su baskınlarından korunmanın etkili yollarındandır. Çünkü ağaçlar suyun akış hızını azaltmakta, bir kısmını kullanmakta ve bir kısmının da yer altına sızmasını sağlamaktadır. Barajların yapılması, akarsu yatağındaki taşkınları engeller ve su baskınlarını önler. Akarsu kenarlarına setler yapılması, akarsu yataklarının genişletilip temizlenmesi taşkınlara karşı alınacak önlemlerin başlıcalarıdır. Aşırı yağış dönemlerinde fazla suların birikmesi için kanallarla birbirine bağlı çanakların yapılması da su baskınlarına karşı alınan

önlemlerdendir.”ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde “davranışlarını kontrol etme” alt başlığıyla “özdenetim” değerine, “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değinildiğini görebiliriz.

Sayfa 232’de bulunan metinde *“Yamaçların ağaçlandırılması çığdan korunmanın en etkili yoludur. Yamaçlarda kar perdeleri ve yollarda çığ tünellerinin yapılması çığdan korunmanın yollarındandır. Bu tür olaylardan korunmanın diğer bir yolu ise çığın kontrollü gerçekleştirilmesidir. Çığ başladığında mümkünse çığın kenarlarına doğru hareket edilmeli, bu mümkün değilse büyük ve sabit kayalar ile yamaç aşağı girintilere sığınmalıdır. Olanak varsa ıslık, korna vb. seslerle insanlar uyarılmalıdır. Çığdan kurtulmak olanaksız ise yerden destek alarak yüzme hareketi yapılabilir veya çığın akış yönüne göre oturma pozisyonu alınarak bacaklar ve kollar birbirine yapıştırılabilir. Bu durumda çığ durmadan az önce bacaklarla yer sertçe itilmeli ve kalkmaya çalışılmalıdır. Çığ durmadan önce bir elle yüz kapatılırken diğeriyle baş korunmalıdır. Araç içindeyseniz aracın motoru durdurulup korna ile çevreye ses duyurulmaya çalışılmalıdır. Ayrıca araç içinde oksijen miktarını azaltabilecek etkinliklerden uzak durulmalıdır.”ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde “davranışlarını kontrol etme” alt başlığıyla “özdenetim” değerine, “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değinildiğini görebiliriz.*

Sayfa 232’de bulunan metnin devamında *“Kuraklığa karşı alınacak önlemlerin başında su kaynaklarının tasarruflu kullanılması gelmektedir. Özellikle tarım alanlarının sulanmasında damla sulama yöntemlerine başvurulmalıdır. İnsanların kuraklık konusunda bilinçlendirilmesi, kurak dönemde kullanılmak üzere su depolanması, barajların (Resim 21) ve göletlerin yapılması kuraklığa karşı alınacak önlemlerin başlıcalarıdır.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde insanların yapması gereken davranışlardan bahsetmesi “davranışlarını kontrol etme” alt başlığıyla “özdenetim” değerine, çevreye karşı sorumluluğumuzdan bahsetmesi , “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine, halk için yapılacak olan baraj ve göletlerden bahsetmesi “toplumu önemseme” alt başlığıyla “vatanseverlik değerine” değinildiğini gösterir.*

Resim 21.Kuraklığın etkisinden kurtulmak için barajlar yapılmaktadır.

Sayfa 233'teki metinde *“Orman yangınlarının büyük bir kısmı insan kaynaklıdır. Buna göre orman yangınları büyük ölçüde önlenilecek bir afettir. Orman yangınlarını önlemek için bu tür alanlara güneşli havada mercek görevi gören cam parçaları atılmamalıdır. Mangal ateşi söndürülmeden bırakılmamalı ve orman alanlarına izmarit atılmamalıdır.”* ifadeleri bulunmaktadır. Burada ormanlar korumak için insanların neler yapmasından bahsetmesi *“davranışlarını kontrol etme”* ve *“davranışlarının sorumluluğunu üstlenme”* alt başlıklarıyla *“özdenetim”* değerine, çevreye karşı sorumluluğumuzdan bahsetmesi , *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine değinilmiştir.

Sayfa 233'teki metnin devamında *“Türkiye, orman yangınlarına karşı mücadelede en başarılı ülkeler arasında yer almaktadır. Erken uyarı sistemleri, gözetleme kuleleri, çabuk tutuşan ağaçların arasına geç tutuşan ağaçların dikilmesi, orman alanlarında servis yollarının açılması ve havadan söndürme (Resim 22) ülkemizde yangınla mücadelede uygulanan yöntemlerin başlıcalarıdır.”* ifadeleri yer almaktadır. Burada doğal mirasımız olan ormanların korunması için yapılan faaliyetlerden doğal çevreye duyarlılığı gösterir. Bu nedenle *“tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değeri vurgulanmıştır.

Resim 22. Ülkemizdeki yangın söndürme faaliyetlerinden biri

Sayfa 233’deki okuma metninde *“TÜBİTAK DESTEĞİYLE ORMAN YANGIN UYARI SİSTEMİ GELİŞTİRİLDİ* Orman yangınlarının erken tespiti ve küçükken söndürülebilmesi için Orman Genel Müdürlüğü ve Bilkent Üniversitesi iş birliğiyle geliştirilen projeyi TÜBİTAK ARDEB finanse ederek destekledi. Geliştirilen sistemle yangın tehlikesinin olduğu arazilere yangın gözetleme kuleleri kurularak arazi kameralarla saniye saniye görüntüleniyor. Kameralarla 15 km çapındaki orman görüntüleri analiz edilerek 15-25 saniye arasında en ufak yangın tespit edilip alarm veriliyor. Sistemin detayları hakkında bilgi veren proje sorumlusu, orman yangınlarının Genel Ağ üzerinden canlı olarak izlenebildiğini belirterek yangın başlangıcının otomatik olarak e-posta, SMS veya MMS yoluyla yetkililere bildirildiğini ifade etti.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde doğal miras için yapılan çalışmalardan bahsetmesi *“tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma”* ve *“çalışkan ve üretken olma”* alt başlıklarıyla *“vatanseverlik”* değerinin vurgulandığını gösterir.

Sayfa 234’teki metinde *“Kasırgalardan korunmak için erken uyarı sistemleri geliştirilmelidir. Evlerin çatısı sağlam yapılmalı (Resim 23) ve ev içine bir sığınak hazırlanmalıdır. Kasırğa uyarısı alındığı zaman varsa devlete ait sığınaklara girilmeli, sığınak yoksa evin güvenli bir yerine geçilmelidir. Sığınmak için su baskınlarına karşı mümkünse çatı katı ve üst katlar seçilmelidir. Olası bir kasırğa durumu göz önünde bulundurularak içinde üç günlük ihtiyacı karşılayabilecek yemek, su ile giyecek, el feneri, piller ve radyo bulunan bir çanta hazırlanmalı; temiz su stoklanmalıdır. Evin çevresinde uçabilecek araç ve gereçler bir depoda saklanmalı, orta yerde bırakılmamalıdır. Kasırğa sırasında kapalı bir mekânda beklenmeli, perdeler kapatılmalı, pencere ve kapıdan uzak durulmalıdır. Kasırgadan sonra düşen elektrik*

direkleri ve kablolara yaklaşılmamalıdır. Yapılar kasırgalara karşı dayanıklı olarak tasarlanmalı ve inşa edilmelidir.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde insanların yapması gereken davranışlardan bahsetmesi “*davranışlarını kontrol etme*” alt başlığıyla “*özdenetim*” değerine, çevreye karşı sorumluluğumuzdan bahsetmesi , “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Resim 23.Kasırgalardan korunmak için evlerin çatısı sağlamlaştırılmalıdır.

Sayfa 235’te bulunan metinde “*Erozyonu önlemek için öncelikle mevcut olan bitki örtüsünün korunması gerekir. Çünkü bitkiler, kökleriyle toprağı tutarak onun taşınmasını önlemektedir. Yamaçların ağaçlandırılması, erozyonla mücadelede en etkili yollardandır. Yamaçlarda teraslar yapılması, tarlalarda nadas uygulaması yerine nöbetleşe ekim yapılması, tarlaların eğime dik yönde sürülmesi ve meraların ıslah edilmesi erozyonu önlemek için yapılması gerekenlerin başlıcalarıdır.*” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde insanların yapması gereken davranışlardan bahsetmesi “*davranışlarını kontrol etme*” alt başlığıyla “*özdenetim*” değerine, çevreye karşı sorumluluğumuzdan bahsetmesi , “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 235’te yer alan metnin devamında “*Ülkemizde erozyonla aktif olarak mücadele edilmektedir. Yamaçları bitkilendirme ve yamaçlarda teraslar ile tel çitler yapmak bu çalışmalardan bazılarıdır.*” ifadeleri yer almaktadır. Burada halk için yapılan çalışmadan bahsetmesi “*toplumu önemseme*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 235’te yer alan okuma metninde “*KONYA KARAPINAR EROZYONU ÖNLEME PROJESİ* Karapınar ilçesi 1960’lı yıllarda şiddetli rüzgâr erozyonu nedeniyle göç tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. 1962 yılında, Tarım Bakanlığı

Toprak-Su Genel Müdürlüğü tarafından erozyonla mücadeleye başlanmıştır. İlk olarak 13.000 hektar saha tel örgüyle kontrol altına alınarak ıslah çalışmaları yapılmıştır. Canlı rüzgâr perdelerini oluşturacak fidanları korumak için kamış ve ahşap rüzgâr perdeleri ile kumul stabilizasyonu gerçekleştirilmiştir. Konya-Karapınar Havzası'nda zaman zaman yerleşim yerlerinin mera ve tarım alanlarında şiddetli rüzgârın sebep olduğu kum fırtınalarının zararlarından korunması ve bu bölgede hüküm süren kurak iklim etkisi altında bulunan alanlarda tahrip olan bitki örtüsünün yeniden canlandırılması gayesiyle Orman Genel Müdürlüğü tarafından Karapınar Rüzgâr Erozyonu Önleme Projesi çalışmaları yapılmaktadır. 2010 ve 2011 yılı ilkbaharında yapılan çalışmalarla 57.500 adet fidan dikilmiştir. 2012 yılı içerisinde sulama işlemlerine devam edilmiş, proje alanı içinde kuruyan fidanların yerine tamamlama dikimleri yapılmıştır. Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü tarafından projenin izleme ve değerlendirme çalışmaları devam etmektedir.”ifadeleri bulunmaktadır. Burada toplum için yapılan çalışmalardan bahsetmesi “toplumu önemseme” ve “çalışkan ve üretken olma” alt başlıklarıyla “vatanseverlik” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 236'da yer alan okuma metninde “AFETLERDEN ÖNCE EĞİTİM 1999 yılında Marmara'da oluşan depremler büyük kayıpların verilmesine neden olmuş, Türkiye'de afet yönetimi ve hazırlık konusunda daha iyi bir eğitim, öğretim, hazırlık ve planlamaya ihtiyacımız olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Bu nedenle artık toplumumuzu afetler ve acil durum yönetimi konularındaki yanlış ön yargılardan ve duygusal saplantılardan arındıracak, tutum ve davranışlarında iyi yönde köklü değişikliklere yol açabilecek yaygın ve standart bir eğitim ve öğretime ihtiyaç vardır. Son afetler bireysel güvenliğimizi, ailemizin ve arkadaşlarımızın güvenliğini, şimdiye kadar yanlış ve doğru olduğuna inandığımız davranışlarımızı da sorgulamamıza neden oldu. Toplumun afet olmadan afetlere hazırlanması ve eğitimi onların güvenliklerini sağlamanın en iyi yoludur. Bununla beraber afetlere hazırlık sadece devletin ve yerel yönetimlerin görevi de değildir. Diğer taraftan deprem ve diğer afetlere karşı ulusça ve tek tek bireyler olarak en kısa sürede ve öncelikle öğrenmemiz gereken (Çök, Kapan ve Tutun, Yerinde Sığınak Oluştur, Kilitlen ve Yat, Tahliye gibi) belli başlı dört davranış şeklini de iyice bellememiz ve standartlaştırarak daha çok STK'ler (Sivil Toplum Kuruluşu) vasıtasıyla yaygınlaştırmamız gerekmektedir.” ifadeleri bulunmaktadır. Burada toplum için yapılan çalışmalardan bahsetmesi “toplumu önemseme” ve

“çalışkan ve üretken olma” alt başlıklarıyla “vatanseverlik” değerine, sorumluluklarımızdan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 236’daki etkinlikte “Fay bölgelerine yerleşim birimi kurulmamalı. Deprem çantası hazırlanmalı. Depreme dayanıklı yapılar yapılmalı. Evdeki büyük eşyalar duvara sabitlenmeli.” bilgileri yer almaktadır. Bu bilgilerde bireysel olarak yapmamız gerekenlerden bahsetmesi “davranışlarını kontrol etme” alt başlığıyla “özdenetim” değerine, sorumluluklarımızdan bahsetmesi ise “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 237’deki etkinlikte “Risk azaltmaya ilişkin çalışmalarda insan faktörü sürecin doğrudan içinde yer alan bir unsurdur. İnsanların içinde bulundukları kültür kadar sahip oldukları değerler de risk azaltma çabalarında etkilidir. Değerler, bireyler ve toplumlar için neyin önemli olduğunu anlamada faydalı olsa da afetlerden etkilenen değerlerin tanımlanması ve kavramsallaştırılması zordur. Özetle risk azaltma sürecinde birey bu çabaları kolaylaştıran ya da zorlaştıran bir unsur olabilecektir. Bu bağlamda, bireylerin süreç içerisinde kolaylaştırıcı bir faktör olabilmesi için afet risk azaltma bilincine ve kültürüne sahip dolayısıyla da afetlere karşı direnci yüksek bir yapıda olması gerekmektedir.” ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde afetlere karşı ruhsal yönden dirençli olunması gerektiğinden bahsetmesi “dirençli ve dayanıklı olma” alt başlığıyla “sabır” değerine vurgu yapmaktadır.

Sayfa 237’deki etkinliğin devamında “Görüldüğü üzere bireyin afet risklerini azaltmada rolü ve etkisi büyüktür. Bu sebeple afet risklerine ilişkin sorumluluk tek başına devlet merkezli görülemez. Buradaki tanımlama çok merkezli ve çok aktörlü olmalıdır. Örneğin afetlerden etkilenen halkın katılımının sağlanmaması durumunda sorun çözmeye yönelik olan ama halkın problem olarak görmediği konulara ilişkin politikalara destek düşük kalmaktadır. Bu da afet yönetimine ilişkin geliştirilen politikaların kapsayıcılığı açısından son derece önemlidir. Özellikle afet olan bir bölgede hazırlanacak olan afet planlarına halkın katılımının sağlanması, afet yönetiminin sosyal boyutu açısından doğru bir adım olacaktır. Dolayısıyla afetlerin ortaya koyduğu tehditlerle karşılaşan bireylerin ve toplumların risk azaltma konusunda eylem ortaya koymaları gerekmektedir. Afet risk yönetimi ve afetlere dirençli bir toplum için afet yönetimi, geniş bir tabanda paydaşların etkin katılımıyla gerçekleşmelidir. Afet

yönetiminde olabildiğince çok paydaşın sürecin içinde yer alması daha fazla iletişim ve bilgi paylaşımı anlamına gelmektedir. Ancak bilgi paylaşımı konusunda bazı bürokratik yapılarda engellerle karşılaşılabilir. Bu engellerin ortadan kaldırılmaması durumunda risklerin yönetilmesi sektöre uğrayabilmektedir. Ancak olması gerektiği gibi uygulanan katılım sayesinde de planlamacılar daha güçlü ve toplumsal desteği yüksek olan planlar ortaya koyma şansına erişeceklerdir. Esasen tüm bu çabaların temel hedefi afetlere karşı dirençli ya da dayanıklı bir toplum inşa etmektir. Örgütlerin yanında bir toplumun da toplumun üyesi olan bireylerin de karşılaşacağı afetlere karşı dirençli bir yapıda olması son derece önemlidir.” ifadeleri bulunmaktadır. Burada halkın afetlere karşı hazırlanan politikalara katılımının olması gerektiğinden bahsetmesi “katılımcı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine, afetlere karşı ruhsal yönden dirençli olunması gerektiğinden bahsetmesi “dirençli ve dayanıklı olma” alt başlığıyla “sabır” değerine işaret etmektedir.

1.3.11. SINIF COĞRAFYA DERS KİTABINDA YER VERİLEN KÖK DEĞERLERE İLŞİKİN BULGULAR

Bu başlıkta altında “11. Sınıf coğrafya ders kitaplarındaki kök değerlerin ünitelere göre dağılımı nasıldır?” alt problemi ile “11.sınıf coğrafya ders kitabındaki metinlerde kök değerler ne ölçüde yer almaktadır?” 3. alt problemlerine ait bulgular yer almaktadır.

Toplam 4 üniteden oluşan 11.sınıf coğrafya ders kitabı 288 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın içerisinde bulunan 4 ünite ise: doğal sistemler, beşeri sistemler, küresel ortam: bölgeler ve ülkeler, çevre toplumdur. Kitabın incelenmesinde içeriğe ait tüm metinler ile “Etkinlikler”, “Okuma Metinleri”, “Bunları biliyor musunuz” ve “Hazırlık Çalışmaları” başlıklarındaki metinler taranmıştır. Bu alanların ve başlıkların dışında kalan “Kitap Kapağı”, “İstiklal Marşı”, “Gençliğe Hitabe”, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Büyük Resmi”, “İçindekiler”, “Organizasyon Şeması”, “Güvenlik Sembolleri”, “Kitabın Tanıtımı”, “Kısaltmalar”, “Örnek Sorular”, “Cevap Anahtarı”, “Sözlük”, “Kaynakça”, “Dizin ve Görsel Kaynakça” başlıkları taramaya dâhil edilmemiştir. Önce elde edilen bulguların ünitelere dağılımı gösterilmiş daha sonra ünitelerdeki değer ifadeleri barındıran metinler doğrudan alıntı şeklinde verilmiştir.

1.3.1.11. Sınıf Coğrafya Ders Kitabındaki Değerlerin Ünitelere Göre Dağılımı

11.sınıf coğrafya ders kitabındaki ilgili metinler tarandıktan sonra değer ifadelerinin hangi ünite ne kadar yer aldığını gösteren bulgulara aşağıda yer verilmiştir. Değer ifadesi barındıran metinlere ise doğrudan alıntı şeklinde diğer başlıklarda verilmiştir.

Tablo 12. 11.sınıf ders kitabındaki değerlerin ünitelere göre dağılımı

Değerler	Üniteler (f)				Toplam
	Doğal Sistemler	Beşeri Sistemler	Küresel Ortam Bölgeler ve Ülkeler	Çevre ve Toplum	
Adalet	-	-	1	-	1
Dostluk	-	-	7	-	7
Dürüstlük	-	-	-	-	0
Öz denetim	8	4	-	17	29
Sabır	-	1	1	-	2
Saygı	1	1	3	-	5
Sevgi	-	2	1	1	4
Sorumluluk	17	5	4	31	57
Vatanseverlik	3	24	8	1	36
Yardımseverlik	-	4	3	-	7
Toplam	29	41	28	50	148

Tablo 12 incelendiğinde 11. sınıf coğrafya ders kitabında 148 adet kök değer ifadesi bulunmuştur. Bunların ünitelere dağılımı ise doğal sistemler ünitesinde 29 adet, beşeri sistemler ünitesinde 41 adet, küresel ortam: bölgeler ve ülkeler ünitesinde 28 adet, çevre ve toplum ünitesinde 50 adet şeklindedir. Kitabın geneline baktığımızda adalet değerine 1 kez, sabır değerine 2 kez, sevgi değerine 4 kez, saygı değerine 5 kez, yardımseverlik ve dostluk değerlerine 7’şer kez, özdenetim değerine 29 kez, vatanseverlik değerine 36 kez, sorumluluk değerine 57 kez değinildiğini, kitabın hiç bir ünitesinde değinilmeyen tek değer ise dürüstlük değeri olduğunu görebiliriz.

Değerlerin üniteler içerisindeki dağılımına baktığımızda doğal sistemler ünitesinde özdenetim, saygı, sorumluluk, vatanseverlik, değerlerinin bulunduğunu fakat adalet, dostluk, dürüstlük, sabır, sevgi, yardımseverlik değerlerinin bulunmadığı görülmektedir. Doğal sistemler ünitesinde en çok (17 kez) sorumluluk değerine değinildiğini görmek mümkün. Kitabın 2. ünitesi olan beşeri sistemler ünitesinde özdenetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik olmak üzere 7

değer çeşidine rastlanılmış, adalet, dostluk, dürüstlük değerlerine ise hiç değinilmemiştir. Beşeri sistemler ünitesinde en çok (24 kez) vatanseverlik değerine yer verilmiştir. Kitabın 3. ünitesi olan küresel ortam: bölgeler ve ülkeler ünitesinde adalet, dostluk, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik değerlerinin bulunduğunu fakat dürüstlük ve özdenetim değerlerinin bulunmadığı görülmektedir. Bölgeler ve ülkeler ünitesinde en çok (8 kez) vatanseverlik değerine yer verilmiştir. Kitabın 4. ve son ünitesi olan çevre ve toplum ünitesinde özdenetim, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik değer çeşitlerine rastlanılmış, adalet, dostluk, dürüstlük, sabır, saygı ve yardımseverlik değerlerine rastlanılmamıştır. Çevre ve toplum ünitesinde en çok (31 kez) sorumluluk değerine değinilmiştir.

1.3.2.Doğal Sistemler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular

Bu başlık altında 11.sınıf coğrafya ders kitabının 1. Ünitesi olan “*Doğal Sistemler*” ünitesindeki metinlerdeki değer ifadeleri doğrudan alıntı şeklinde verilmiştir. Değer ifadeleri verilirken sayfa numaraları ile birlikte verilmiştir. Öğretim programındaki ifadelere göre tespit edilen ve sayfa numarasına göre verilen değer ifadeleri şunlardır:

Sayfa 16’daki metinde “*İnsan, bazı bitkileri yetiştirmeye başlamış, bunun sonucunda belirli alanlardaki ekosistemleri değiştirmiştir. Orman ve diğer bitki örtülerinin bir kısmını yok ederek tarım ve yerleşim alanına dönüştürmüştür (Resim 24). Aynı şekilde bazı hayvanları evcilleştirerek bunları dünyanın büyük bir kısmına yaymıştır. İnsanlar, aşırı avlanma sonucu birçok hayvan türünün azalmasına, bazı türlerin ise yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur.*” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelere insanoğlunun doğaya karşı sorumluluklarına vurgu yapıldığından “*davranışlarının sonuçlarını üstlenme*” ve “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlıklarıyla “*sorumluluk*” değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Resim 24. İnsanlar doğal bitki örtüsünü yok ederek tarım alanına dönüştürmektedir.

Sayfa 16'daki metnin devamında “Yeryüzündeki en önemli ekosistemlerden biri ormanlardır. Yeryüzündeki biyoçeşitliliğin yaklaşık 3/4’ü orman alanlarında bulunmaktadır. Kereste ihtiyacını karşılamak, tarım ve mesken alanı açmak için ormanlar sürekli tahrip edilmektedir. Ayrıca her yıl, dünyanın birçok yerinde insan kaynaklı orman yangınları çıkmaktadır. Bu olaylar sonucu çok sayıda bitki ve hayvan türü yok olmakta veya azalmaktadır (Resim 25).ifadeleri bulunmaktadır. Burada çevremize karşı sorumluklarımızdan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine, orman yangınlarının çıkma nedeninin insan davranışları olmasından bahsetmesi ise “davranışlarını kontrol etme” alt başlığıyla “özdenetim” değerine işaret etmektedir.

Resim 25.Orman yangınları sonucunda biyoçeşitlilik azalmaktadır.

Sayfa 16'daki metnin son paragrafında “İnsanların neden olduğu erozyon ile hayvanların meralarda aşırı derecede otlatılması biyoçeşitliliğe zarar veren etkinliklerdir. Erozyon sonucu bitki ve dolaylı olarak da hayvan çeşitliliği azalmaktadır. Hayvanların meralarda aşırı otlatılması sonucunda hayvanlar bitkileri kökleriyle yemekte, erken otlatma sonucunda ise bitkiler, tohumu toprağa düşmeden hayvanlar tarafından tüketilmektedir. Böylece bazı bitki türleri ve bu bitkilerle beslenen hayvanlar

azalmaktadır. İnsanın doğaya etkilerinden biri de baraj ve göletlerin yapılmasıdır. Baraj ve göletler yapılırken karasal bir ekosistem yok olmakta, onun yerine su ekosistemi oluşmaktadır. Bunun sonucunda bazı canlı türleri azalırken bazı canlı türleri artmaktadır.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde insanların doğaya karşı sorumluluklarına vurgu yapıldığından “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” ve “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlıklarıyla “sorumluluk” değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Sayfa 16’den başlayıp sayfa 17’de devam eden paragrafta “Günümüzde, çevreyi kirleterek biyoçeşitliliğe en büyük zararı insan vermektedir. Bilinçsizce ve aşırı derecede kullanılan tarım ilaçları, kimyasal ve radyoaktif atıklar, hava ve su kirliliği, biyoçeşitliliği küresel düzeyde tehdit eden etmenlerdir. Örneğin tanker kazaları sonucu denizlerin önemli bir kısmı petrolle kaplanmakta, birçok canlı bunun sonucunda yok olmakta, suyun yapısı değişmektedir. Aynı şekilde hava kirliliği sonucu oluşan asit yağmurları, bitki ve hayvanlara zarar vermektedir. Ekosistem için önemli bir tehdit olan çevre kirliliği, uluslararası anlaşmalarla önlenmeye çalışılmaktadır.” ifadeleri bulunmaktadır. Burada çevremize karşı sorumluluklarımızdan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine, çevre kirliliğinin en büyük sebebinin insan davranışları olmasından dolayı da “davranışlarını kontrol etme” alt başlığıyla “özdenetim değerine” işaret etmektedir.

Sayfa 17’deki metinde “İnsanların biyoçeşitliliğe verdikleri zararlardan biri de farklı canlı türlerinin etkileşimine neden olmalarıdır. Örneğin 1957’de Nil Nehri’nde yaşayan tatlı su levreği, balık miktarını artırmak için Victoria (Viktorya) Gölü’ne bırakılmıştır. Aşırı derecede çoğalan bu balık, göldeki 400 yerel balık türünün yok olmasına neden olmuştur. 1869’da Süveyş Kanalı’nın açılması sonucunda Kızıldeniz’de yaşayan birçok canlı türü Akdeniz’e göç etmiştir. Bu canlılardan bir kısmı Akdeniz’deki diğer canlı türlerine zarar vermiştir. Ayrıca gemilerin çeşitli yerlerine tutunarak farklı alanlara giden canlıların bir kısmı, gittikleri yerde çoğalarak oradaki canlı türleriyle etkileşime girmektedir.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde insanların doğaya karşı sorumluluklarına vurgu yapıldığından “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” ve “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlıklarıyla “sorumluluk” değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Sayfa 17’de bulunan bunları biliyor musunuz başlığı altındaki metinde “Kızıldeniz’den Akdeniz’e doğru gerçekleşen göç olayı, Süveyş Kanalı’nın açılması için

büyük uğraşlar veren Fransız mühendis ve diplomat Vicomte Ferdinand Marrie de Lesseps (Vikont FerdinanMaridöLesepe) anısına, “Lessepsiyen Göç” ve bu yolla geçiş yapan türler de “Lessepsiyen Göçmen” olarak adlandırılmıştır. Kızıldeniz’den Akdeniz’e geçiş yapan Lessepsiyen türler, hemen batıya yönelerek Afrika kıyılarını veya saat yönü tersinde Mısır, İsrail, Lübnan, Suriye ve Türkiye kıyılarını takip ederek yayılım göstermektedir. Bu türler, gittikleri yerlerdeki canlılarla etkileşime girmektedir. Bunun sonucunda da bazı canlı türleri yok olmaktadır.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde insanların çevreye karşı sorumluluklarına vurgu yapıldığından “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” ve “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlıklarıyla “sorumluluk” değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Sayfa 27’deki etkinlikte “Hızla artan dünya nüfusuna bağlı olarak tüketimin de artması günümüzde biyoçeşitliliği daha fazla tehdit eder hâle geldi. Doğal alanlar üzerindeki madencilik faaliyetleri, tarımsal faaliyetler, şehirleşme ve buna paralel olarak artan enerji ihtiyacı çok kısa süreler içerisinde hızlı yıkımlara ve yok oluşlara neden oluyor. İnsan kaynaklı bu süreç tersine çevrilmedikçe birçok mikroorganizma, mantar, bitki ve hayvan türü yok olacak. Türlerin yok olması ve bozulan ekosistemler insanın temiz suya, havaya ve sağlıklı gıdaya erişimini de olumsuz yönde etkileyecek.” ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde çevremize karşı sorumluluklarımızdan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine, ekosistemlerin bozulma nedeninin insan davranışları olarak nitelendirilmesi de “davranışlarını kontrol etme” alt başlığıyla “özenetim değerine” işaret etmektedir.

Sayfa 27’deki etkinlikte “Topraklarımızda, dünyanın başka hiçbir yerinde bulunmayan 3708 bitki türü yetişir. Yine böcek, balık, kurbağa, sürüngen, kuş ve memeli türleri açısından Türkiye, komşularına göre oldukça zengin biyoçeşitliliğe sahiptir. Bunların büyük bir kısmı çok dar alanlarda yaşadığı için dar yayılışlı türler olarak ifade edilirler ve nadir bulunan, korunması gereken türlerdir.” bilgisi yer almaktadır. Burada doğal ekosistemimizden bahsetmesi “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 27’deki etkinlikte “İnsanoğlunun yaşamının devamı bozulmamış ekosistemlerin ve biyoçeşitliliğin sürdürülebilirliğiyle ilişkilidir. Çünkü ekosistemlerden hem doğrudan kullanım ile hem de dolaylı olarak, karşılıksız şekilde faydalanırız. İçerdiği canlı çeşitliliği ile ekosistemler düzenleyici ve onarıcı özelliklere de sahiptir.

Doğal dengenin korunmasında ve doğal afetlerin azaltılmasında önemli işlevleri vardır.” İfadeleri bulunmaktadır. Burada çevreye karşı sorumluluğumuzdan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerinin vurgulandığını gösterir.

Sayfa 27’deki etkinlikte *“Bireysel olarak çok büyük bir güce sahibiz. Tercih ettiğimiz her ürün, üyesi veya gönüllüsü olduğumuz her kurum ile doğal yaşamın sürdürülebilirliğine önemli katkılar sağlayabileceğimizi unutmayalım.”* ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde bireysel tercihlerimizin sonuçlarından bahsetmesi *“davranışlarını kontrol etme”* alt başlığıyla *“özdenetim”* değerini işaret etmektedir.

Sayfa 27’de etkinliğin son paragrafında *“Biyoçeşitliliğin ve ekosistemlerin insanlığa faydası, bilime katkısı veya estetik değeri bir tarafa kendine özgü değerleri vardır ve her tür var olma hakkına sahiptir. Biyoçeşitliliği ve ekosistemleri öncelikle ihtiyaçlarımızı karşılamak için değil, kendi değerlerimiz oldukları için korumalıyız. İfadeleri yer almaktadır. Burada başka canlıları da saygı duymamız gerektiğinden bahsetmesi “muhabatın konumunu, özelliklilerini ve durumunu gözetme” alt başlığıyla “saygı” değerine vurgu yapılmıştır.*

Sayfa 34’teki metinde *“Karbon; hava, su, toprak, insan ve hayvanlar arasında dolaşmaktadır. İnsanların doğaya müdahalesi ve sanayileşmeye bağlı olarak atmosferdeki karbon oranı artmaktadır. Örneğin sanayileşmeye bağlı olarak tüketilen fosil yakıtların oranı artmaktadır. Termik santrallerin bacalarından (Resim 26) ve egzozlardan atmosfere yayılan karbon miktarı, kirlilik düzeyine ulaşmıştır ve bu miktar, küresel tehlike oluşturacak boyutlardadır.”* ifadeleri bulunmaktadır. Burada çevreye karşı sorumluluğumuzdan bahsetmesi *“davranışlarının sonuçlarını üstlenme”* ve *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlıklarıyla *“sorumluluk”* değerinin vurgulandığını gösterir.

Resim 26. Atmosfere salınan karbon birçok çevresel etkilere neden olmaktadır.

Sayfa 35'teki metinde *“Orman yangınları (Resim 27), anız yakmak, termik santrallerde fosil yakıtların yakılması, ulaşım araçlarında ve çeşitli sanayi kuruluşlarındaki yanma olayı, oksijen tüketimiyle sonuçlanmaktadır. Bu nedenle Sanayi Devrimi'nden sonra insanın oksijen döngüsüne müdahalesi artmıştır.”* ifadeleri bulunmaktadır. Buradaki ifadelerde çevremize karşı sorumluklarımızdan bahsetmesi *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine, insanlar olarak davranışlarımızı kontrol etmemiz gerektiğinden bahsetmesi de *“davranışlarını kontrol etme”* alt başlığıyla *“özdenetim”* değerini işaret etmektedir.

Resim 27.Orman yangınları hem oksijeni hem de ağaçları yok etmektedir.

Sayfa 35'te yer alan metinde *“İnsanın azota en önemli müdahalesi azotlu gübre üretmesiyle başlamıştır. Yirminci yüzyılın başlarında Alman bilim insanlarının azotlu gübre üreten sanayi tesislerini kurmasıyla yeryüzünde bu tür gübre üreten fabrikaların sayısı artmıştır. Gübre üretimindeki bu artış, aynı zamanda gübre tüketiminde dolayısıyla toprak ve sudaki azot miktarında artışlara neden olmuştur (Resim 28). Toprakta ve suda aşırı derecede biriken bu maddeler insan, hayvan ve bitkilere zarar vermekte, çeşitli hastalıklara neden olmaktadır.”* ifadeleri bulunmaktadır. Buradaki

ifadelerde çevremize karşı sorumluklarımızdan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine, insanlar olarak davranışlarımızı kontrol etmemiz gerektiğinden bahsetmesi de “davranışlarını kontrol etme” alt başlığıyla “özdenetim” değerini işaret etmektedir.

Resim 28. Tarlalara atılan azotlu gübre yağışlarla su kaynaklarına karışmaktadır.

Saya 35’deki okuma metninde “Tarımsal bitkileri, gübrelemek için kullanılan sentetik azotlu bileşikler, gittikçe artan dünya nüfusunu beslemek bakımından önemli rol oynuyor ancak aynı zamanda atmosferi, toprağı ve suyu kirleterek yaşadığımız çevreye çok büyük zarar veriyor. 21 ülkeden 200 uzman tarafından ortaklaşa gerçekleştirilen bir çalışmada, azot kirliliğinin Avrupa’ya zararının yıllık 70-320 milyar Avro arasında değiştiğı belirtiliyor. Azot kirliliğinin küresel ısınmaya ve biyoçeşitliliğın azalmasına olan etkisi de dikkate alınarak hesaplanan bu ekonomik kayıp, azotlu gübrelerin kullanılması sonucu, elde edilen kârdan neredeyse iki kat daha fazladır.” ifadeleri bulunmaktadır. Buradaki ifadelerde çevremize karşı sorumluklarımızdan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine, insanlar olarak davranışlarımızı kontrol etmemiz gerektiğinden bahsetmesi de “davranışlarını kontrol etme” alt başlığıyla “özdenetim” değerini işaret etmektedir.

Sayfa 36’dan başlayıp sayfa 37’de devam eden uzunca bir paragrafta “Öyle ki aşırı su kullanımı, bazı göllerin kurummasına ve yer altı suyu seviyesinin çekilmesine neden olmaktadır. Tarım alanlarını sulamak, içme ve kullanma suyu elde etmek amacıyla inşa edilen barajlar, suyun doğal yolunda akarak göl ve denizlere ulaşmasını engellemekte, yapılan setin gerisinde yapay bir göl oluşturmaktadır. Böylece denizlerden başlayıp tekrar denizlerde bitmesi gereken suyun yolculuğı, kesintiye uğramakta, denizlere ulaşan su miktarı azalmaktadır. Kullanılan su miktarı, kentleşme

ve sanayileşmeye bağlı olarak artmaktadır. Bu ihtiyaç ise kentlerin ve sanayi merkezlerinin çevresindeki su kaynaklarından sağlanmaktadır. Bu nedenle belirtilen yerlerde yer altı ve yer üstü su kaynakları azalmaktadır. Kentlerdeki diğer bir sorun ise yüzeydeki asfalt ve beton örtülerinden dolayı (Resim 29) suyun yer altına sızmamasıdır. Buna yer altından çekilen sular da eklenince kentlerde yer altı suyu seviyesi büyük ölçüde düşmektedir. Suyun aşırı kullanımının ortaya çıkardığı diğer bir sorun ise kıyılarda yer altı suyu seviyesinin düşmesine bağlı olarak deniz suyunun kıyıdaki yer altı suyuna doğru hareket etmesi ve tatlı su kaynaklarına karışmasıdır. Sanayi alanında kullanılan suyun bir kısmı, geri kazanım yöntemleriyle tekrar kullanılabilir. Bu alanda kullanılan suyun bir kısmı, başka bir ürüne katkı maddesi olarak tüketilirken bir kısmı da atık olarak diğer sulara katılmaktadır (Resim 30). Bu atık sular, mevcut suların yapısını değiştirmekte, yeryüzünde kullanılabilecek su miktarını azaltmaktadır. Su döngüsüne müdahalelerden biri de bazı sulak alanların kurutulmasıdır. Havadaki nem oranını artırması ve yer altı suyunu beslemesi bakımından önemli olan sulak alanların kurutulmasıyla birlikte, su döngüsünde yer alan bir ekosistem ortadan kaldırılmaktadır. Bitki örtüsü de su döngüsünde önemli bir yere sahiptir. Kökleriyle suyu tutan bitkiler, yüzeysel akışı azaltır ve sel olaylarını önler. Böylece suyun bir kısmını kendisi kullanır, bir kısmının da yer altına sızmasına olanak tanıdığından yer altı sularını besler. Bitki örtüsünün tahrip edildiği yerlerde (Resim 31) yüzeysel akış fazla olur, yer altına sızan su miktarı azalır. Bu nedenle bitki örtüsünün tahrip edildiği yerlerde yer altı suyu da azalmaktadır” bilgisi yer almaktadır. Burada insan davranışlarının sorumluluğundan bahsetmesi “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” ve “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerinin vurgulandığını gösterir.

Resim 29. Kentleşme, yer altı su seviyesinin düşmesine neden olmaktadır.

Resim 30. Sanayi alanında kullanılan sular temiz suları azaltmaktadır.

Resim 31. Ormanların tahrip edildiği yerlerde yer altı suyu azalır

Sayfa 38’de okuma metninde “İnsanlar, bulundukları ekosistemlerdeki canlı ve cansız varlıkları etkileyerek ekosistemlerin bozulmasına yol açarlar. İnsanlar, ekosistemlerdeki doğal varlıklarla iç içe yaşarken zamanla teknolojinin gelişmesi ve doğal kaynakların bilinçsiz kullanılması sonucu doğanın dengesi bozulmuş ve birçok çevre sorunu ortaya çıkmıştır.” ifadeleri yer almaktadır. Burada çevreye karşı sorumluluğumuzdan bahsetmesi ve “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine, davranışlarımızın çevreye zarar vermesinden bahsedilmesi “davranışlarını kontrol etme” alt başlığıyla “özdenetim” değerini işaret etmektedir.

Sayfa 40’daki metinde “Ülkemizde çok sayıda sulak alan bulunmaktadır. Bu sulak alanların bir kısmı Ramsar Sözleşmesi’ne göre korunma statüsündedir. Bu alanlarımızın her biri endemik özelliğe sahiptir. Diğer bir deyimle her biri yeryüzünde

tektir. Bazı sulak alanlarımız, endemik canlı türlerine ev sahipliği yapmaktadır. Örneğin akarsu ekosistemlerinde yaşayan omurgasızların büyük çoğunluğu endemiktir. Burdur Gölü'nde yaşayan *Aphaniusdurduricus* endemik bir balık türüdür. Van Gölü'nde yaşayan ve inci kefali olarak bilinen *Alburnustarichi* de endemik türlerden biridir. Yeryüzünde eşi benzeri olmayan bu türlerin ve dolayısıyla bunların yaşam alanı olan sulak alanların korunması gerekir. Örneğin yılan boynu olarak bilinen *Anhigamalanogaster* Amik Gölü kurutulduğu için soyu tükenen bir kuş türüdür.” bilgileri yer almaktadır. Bu bilgileri irdelediğimizde Türkiye'nin sahip olduğu endemik türlerden bahsetmesi “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine, doğal alanları korumamız gerektiğinden bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 41'deki metinde “Çevre, canlı ve cansız olarak iki bölümden oluşur. Ancak ikisi de birbirine bağımlıdır. Çünkü ne canlılar üzerinde veya içinde yaşadıkları cansız çevre olmadan yaşayabilirler ne de cansız çevrenin canlılar olmadan bir anlamı vardır.” İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde çevredeki ham canlı unsurların hem de cansız unsurların birbirine sorumluluğundan bahsetmektedir. Dolayısıyla “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 41'deki etkinliğin ikinci paragrafında “Canlılara gelince dünyada insan dâhil iki milyon civarında canlı türü yaşamaktadır. Bunların önemli bir bölümünü hayvanlar, az bir bölümünü de bitkiler oluşturmaktadır. Ancak hayvanların varlığı, tümüyle doğrudan ya da dolaylı bitkilerin varlığına bağlıdır. Çünkü bitkilerin çok büyük bir bölümü, hem hayvanların solunumu için gerekli oksijeni hem de temel besin maddelerini üretir. Bu nedenle, öncelikle yabani bitki örtüsünün ve ormanların mutlak korunması gerekir.” ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde ormanların ve bitki örtüsünün korunması gerektiğinden bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 41'deki etkinliğin devamında “İran'ın Ramsar kentinde 1971 yılında imzaya açılan Ramsar (Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öne Sahip Sulak Alanların Korunması) Sözleşmesi 1975 yılında yürürlüğe girmiştir. Taraf ülkelere toprak planlamalarında sulak alanların koruma önlemlerini göz önünde bulundurma

yükümlülüğü getiren Ramsar Sözleşmesi'ne Türkiye de taraf olmuştur. Sözleşme, sulak alanların korunması konusunda taraf ülkelerin ulusal politikalar belirlemelerini öngörmekte ve koruma için uluslararası işbirliğini artırmayı hedeflemektedir.” Bilgileri yer almaktadır. Bu bilgilerde Türkiye'nin doğal ortamı korumak adına uluslararası bir birliğe taraf olması “katılımcı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine işaret etmektedir.

1.3.3.Beşeri Sistemler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular

Bu başlık altında 11.sınıf coğrafya ders kitabının 2. Ünitesi olan “Beşeri Sistemler” ünitesindeki metinlerdeki değer ifadeleri doğrudan alıntı şeklinde verilmiştir. Değer ifadeleri verilirken sayfa numaraları ile birlikte verilmiştir. Öğretim programındaki ifadelere göre tespit edilen ve sayfa numarasına göre verilen değer ifadeleri şunlardır:

Sayfa 52’de bulunan bir metinde “...Doğuran kadın olduğu için kaç çocuğa sahip olunacağı kararı da kadına aittir.” görüşü benimsenmiştir.” ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde “muhabatın konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme” alt başlığıyla “saygı” değerine vurgu yapılmıştır.

Sayfa 59’daki metinde “Kalkınmanın en önemli unsuru beşerî kaynağımızdır. Nüfusun niteliklerinin ve özelliklerinin geliştirilmesi temel ilkedir. Nüfusun sağlık, eğitim, barınma ve beslenme imkânları artırılacak; sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve özellikle göç veren, doğurganlığın yüksek olduğu illerde yaşayan nüfusun bu hizmetlerden faydalanması sağlanacaktır.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde halkın düşülmesi anlatıldığından “toplumu önemse” alt başlığıyla “vatanseverlik” değeri işaret edilmiştir.

Sayfa 67’deki metinde “Konya, yeryüzündeki tarihî şehirlerden biridir. Şehrin çevresinde yapılan kazılar, bu yörenin milattan önce de yerleşim alanı olarak kullanıldığını göstermektedir. İpek Yolu üzerinde bulunan bu şehir, 1074’te Süleyman Şah tarafından alınmıştır. Konya (Resim 32), 1076 yılında Selçuklu başkenti olmuştur. Önemli bir ticaret merkezi olan bu şehir, aynı zamanda bilim ve sanat merkezi hâline gelmiştir. Mevlana gibi büyük İslam büyüklerinin yetiştiği bu şehir, aynı zamanda dinî bakımdan da önem taşımaktadır.” bilgileri yer almaktadır. Bu bilgilere baktığımızda Türkiye ve dünya için önemli bir tarihi kentimizin bilgisi verilmektedir. Bu da “tarihsel

ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Resim 32. Konya şehrinden bir görünüm

Sayfa 78’deki basından köşesinde “Türkiye’nin sakin şehirleri, yöresel değerleri ile uluslararası cazibesini artırıyor. Bu unvan, halkın duyarlılığı ve iş birliği ile korunuyor.” İfadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde Türkiye’nin değerlerinden bahsetmesi “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 84’deki metinde “Ülkemizde kırsal yerleşmeleri geliştirmek için bakanlık ve genel müdürlükler kurulmuştur. Kırsal yerleşmelerimizin gelişmesi için öncelikle tarımsal verimi artıracak önlemler alınmalıdır. Eğitim ve sağlık sorunlarının çözülmesi, kooperatiflerin kurulması ve doğal afetlere karşı önlemlerin alınması kırsal yerleşmelerin gelişmesini sağlayacak çalışmalardandır.” İfadeleri bulunmaktadır. Burada toplum için çalışma ana düşüncesi olduğundan “toplumu önemse” alt başlığıyla “vatanseverlik” değeri işaret edilmiştir.

Sayfa 84’deki okuma metninde “Kırsal kalkınma, sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde kırsal ekonominin güçlendirilmesi için çiftçi örgütleri, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve yerel yönetimler gibi farklı kurumsal aktörlerin ortaklığının ve işbirliğinin oluşturulduğu (çok aktörlü) bir süreç olarak görülmelidir.” İfadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde karşılıklı işbirliğinden bahsetmesi “dayanışma içinde bulunma” alt başlığıyla “yardımseverlik” değerinin vurgulandığını gösterir.

Sayfa 87’de bulunan metinde “Neolitik Dönem’de insan, doğal gözlemleri ve deneme yanılma yoluyla edindiği bilgisini emeğiyle birleştirdi, toprağı kullanarak ürün

elde etti.”ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde dönem insanının azminden bahsetmektedir. Dolayısıyla “*azimli olma*” alt başlığıyla “*sabır*” değeri vurgulanmıştır.

Sayfa 99’da bulunan bir metinde “*Yaşlanmış, kurumuş ya da çeşitli nedenlerle yok olmuş ağaçların yerine yenileri dikilmediği zaman orman tamamen yok olmaktadır.*” ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde çevreye sorumluluğumuzdan bahsetmektedir. Bu nedenle “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine değinildiğini söyleyebiliriz.

Sayfa 101’de bulunan bir metinde “*Türkiye, doğal kaynaklar bakımından zengin bir ülkedir. Ülkemiz; yer şekilleri, su kaynakları, ormanları, tarım alanları, madenleri ve enerji kaynaklarıyla önemli bir doğal kaynak potansiyeline sahiptir.*”ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde Türkiye’nin doğal güzelliklerinden bahsetmesi “*tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 101’de bulunan bir metinde “*Göllerimizden içme ve kullanma suyu elde edilmekte, tarım alanları sulanmakta; balık ve kamış gibi göl ürünlerinden yararlanılmaktadır. Ayrıca göllerimiz önemli bir turizm potansiyeline sahiptir. Buna göre bu su kaynaklarımızdan sürdürülebilir kullanım sayesinde daha verimli bir şekilde yararlanılabilir.*”ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde su kaynaklarını daha verimli kullanmamızdan bahsettiği için “*davranışlarının sorumluluğunu üstlenme*” alt başlığıyla “*özdenetim*” ve “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerlerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 102’de bulunan uzunca bir metinde “*Ülkemizin potansiyeli daha fazla orman alanına sahip olabilecek durumdadır. Sürdürülebilir bir şekilde işletildiği zaman ormanlarımızdan daha çok gelir elde edilebilir. Tükenebilen bu doğal kaynakların işlenerek ihraç edilmesi ve tasarruflu kullanılması ülkemizin ekonomisi açısından önem taşımaktadır. ...Buna karşın tükenmeyen enerji kaynakları olan rüzgâr ve güneş enerjisinden yararlanma henüz yeterli düzeyde değildir. Bu kaynakların daha çok kullanılması ülkemizin ekonomisi ve çevre açısından önem taşımaktadır.*”ifadeleri bulunmaktadır. Burada kaynaklarımızın daha verimli kullanılmasından bahsetmesi “*davranışlarının sorumluluğunu üstlenme*” alt başlığıyla “*özdenetim*” ve “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerlerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 105'te yer alan bir metinde *“Mustafa Kemal, 1937’de Türkiye Büyük Millet Meclisinde yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: “Endüstrileşmek, en büyük millî davalarımız arasında yer almaktadır. Çalışması ve yaşaması için ekonomik elemanları memleketimizde mevcut olan büyük, küçük her çeşit sanayiye kuracağız ve işleteceğiz. En başta vatan savunması olmak üzere, ürünlerimizi değerlendirmek ve en kısa yoldan, en ileri ve zengin Türkiye idealine ulaşabilmek için bu bir zorunluluktur.”* İfadeleri bulunmaktadır. Burada Türkiye için çalışmaktan bahsedilmesi *“çalışkan ve üretken olma”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerinin vurgulandığını gösterir.

Sayfa 116’da bulunan bir metinde *“Çeltik üretim alanları, sivrisineğin üremesine uygun bir ortamdır. Bu durum sıtma hastalığına neden olduğundan yerleşim birimlerinin yakınında çeltik üretimi yasaklanmıştır.”* İfadeleri yer almıştır. Toplum yararına yapılan bir çalışmadan bahsetmesi *“toplumu önemse”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine işaret etmektedir.

Sayfa 120’de bulunan bir paragrafta *“Ülkemizde tıbbi amaçlı üretilen haşhaş devlet denetimindedir. Kenevir bitkisinin lifleri halat yapımında kullanılır. Uyuşturucu da elde edilebilen bu ürün, devlet denetiminde yetiştirilir.”* ifadeleri yer almaktadır. Toplum yararına yapılan bir çalışmadan bahsetmesi *“toplumu önemse”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine işaret etmektedir.

Sayfa 125’te bulunan bunları biliyor musunuz başlığı altına *“Ülkemizde var yılı yok yılı etkisinin azaltılması için, zeytin çeşitlerinin ıslahının yapılması, sulama, ilaçlama, gübreleme vb. bakım işlemlerinin modernize edilmesi, bunun için zeytin üreticisinin desteklenmesi sağlanmalıdır.”* ifadeleri yer almaktadır. Burada çiftçinin desteklenmesinden bahsetmesi *“toplumu önemse”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine vurgu yapıldığını göstermektedir.

Sayfa 131’de bulunan bunları biliyor musunuz başlığı altına *“İncir kültürü Anadolu’da insanlık tarihi kadar eski dönemlere dayanır. Kültür meyveleri içinde en eski gelişme tarihine sahip meyvelerden biridir. İncirin ana vatani Türkiye olup buradan Suriye, Filistin ve daha sonra da Ortadoğu üzerinden Çin ve Hindistan’a yayılmıştır.”* ifadeleri yer almaktadır. Burada doğal bir zenginliğimizden bahsetmesi *“tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 143'te bulunan okuma metninde *“Türkiye koyun yetiştiriciliğinin başlıca yapısal özelliklerini şöyle özetleyebiliriz: 1. Koyun varlığımızın büyük çoğunluğunu, yetiştirildiği bölgelerin koşullarına iyi uyum göstermiş, ancak verim düzeyleri düşük ırklar oluşturur. 2. Koyunlarımızın beslenmesi büyük ölçüde giderek verimsizleşen meralara dayanmaktadır. Bu nedenle dengeli beslenemezler. Kuzuların da beslenmesi yeterli değildir. 3. Sağlık ve koruma önlemlerine de gerekli özen gösterilmez. 4. Verim kayıtları ve damızlık seçimi bilimsel esaslar içinde yapılmaz. 5. İşletme başına düşen koyun sayısı az olduğu gibi yetiştiricilerin örgütlenmeleri de hiç denecek düzeydedir. Bu yapısal özelliklerin sonuçları olarak birim koyundan elde edilen et, süt ve yapağı üretimi yetersiz konumdadır. Verimlilikte ortaya çıkan bu duruma, pazarlama organizasyonlarının yetiştirici lehine olmaması da eklenirse genel olarak koyun üreticilerinin gelirlerinin yüksek olmadığı görülür.”* bilgileri yer almaktadır. Burada kendi davranışlarımızın sonuçlarından dolayı verim alınamayan hayvancılıktan bahsetmektedir. Bu nedenle *“davranışlarının sonuçlarını üstlenme”* alt başlığı ile *“sorumluluk”* değeri vurgulanmıştır.

Sayfa 144'te yer alan metinde *“Toroslar 'da yoğun olarak beslenen kıl keçisi, ağaçların sürgün ve yapraklarını yediği için ormanlara zarar vermektedir. Bu nedenle orman alanında kıl keçisi besiciliği yasaklanmıştır.”* ifadeleri yer almaktadır. Burada doğal mirasımız olan ormanların korunmasından bahsedildiği için *“tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine vurgu yapıldığını görebiliriz.

Sayfa 144'te bulunan bunları biliyor musunuz başlığı altında *“Orman Kanunu, Madde 95 Bu kanunun 19. maddesi hükümlerine aykırı olarak ormanlara izinsiz hayvan sokanlarla ormana başıboş hayvan girmesine sebep olanlara, beher kıl keçisi için altı Türk lirası, büyükbaş hayvanların beheri için bir Türk lirası idarî para cezası verilir. Bu suretle verilecek para cezası yirmi Türk lirasından az olamaz. Madde 19 Ormanlara her türlü hayvan sokulması yasaktır. Ancak kuraklık gibi fevkalade hâller nedeniyle hayvanların beslenmesinde güçlük çekildiği tespit edilen bölge halkına ait hayvanlar ile orman sınırları içinde bulunan köyler ve mülki hudutlarında devlet ormanı bulunan köyler halkına ait hayvanların orman idaresince belirlenecek türlerine, tayin edilecek saha ve süreler dâhilinde, ormana zarar vermeyecek şekilde otlatılmasına izin verilir.”* ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde ormanların korunması *“tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma”* alt başlığıyla ve belli şartlar halinde ormanların halk tarafından

kullanılmasına izin verilmesi “toplumu önemse” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 149’da bulunan bir metinde “Balıkların üreme dönemlerinde ve aşırı avlanma, yanlış avlanma tekniklerinin kullanılması ve su kirliliği, ülkemizde balıkçılığı olumsuz yönde etkileyen etmenlerin başlıcalarıdır.” ifadeleri yer almaktadır. Burada davranışlarını kontrol etmemizden bahsetmesi “davranışlarını kontrol etme” alt başlığıyla “özdenetim” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 166’da bulunan okuma metninde “Doğal soda yatakları nadir oluşumlardır. ABD, Türkiye ve Çin’de olmak üzere sadece üç ülkede önemli miktarlarda bulunmaktadır. Tronadan üretilen sodanın kalitesi yüksek, üretim maliyeti düşüktür. Bu nedenle soda üreticisi ülkelerin trona yataklarına sahip olması, diğer ülkelere göre üretim maliyeti açısından çok önemli bir avantajdır. Türkiye, doğal soda yataklarına sahip olmanın yanında, yüksek sentetik soda üretim kapasitesine de sahiptir. Bu önemli fırsatlar kullanıldığında birbirini destekleyen iki farklı üretim metoduyla kısa zamanda bölgemizin en büyük soda üreticisi durumuna gelmesi mümkündür. Ülkemiz, 842 milyon tonluk rezerviyle dünyanın en büyük trona yataklarına sahip ikinci ülkesi konumuna gelmiştir.” ifadeleri bulunmaktadır. Burada Türkiye sahip olduğu doğal kaynağını çalışarak dünya sıralamasında yükseltebileceğimize değinildiğinden “çalışkan ve üretken olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerinin vurgulandığını söyleyebiliriz.

Sayfa 173’te bulunan bir metinde “Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yapılan araştırmaya göre iş kazalarının %98’i önlenabilir niteliktedir. Kazaların %2’sinin önlenememesi ise doğal afetlere dayanmaktadır. Buna göre iş güvenliği önlemleri alınarak iş kazaları tamamen önlenabilir. Diğer bir deyimle çalışanların iş kazalarına uğramamaları için güvenli çalışma ortamı oluşturulursa kazalar önlenabilir. Bunun için yasalar çıkarılmakta ve iş yerleri denetlenmektedir. Örneğin 2012 yılında 6331 sayılı ‘İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu’ çıkarılmıştır. Buna rağmen maden ocaklarının yeterince denetlenmemesi ve bazı işverenlerin yasalara uymaması, felaketlerin yaşanmasına neden olmaktadır.” ifadeleri yer almaktadır. Burada iş kazasının engellenmesi için önlem alınması gerektiğinden bahsetmesi “davranışlarını kontrol etme” alt başlığıyla “özdenetim” değerine, iş kazalarının yaşanmaması için güvenli çalışma ortamlarından bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk”

değerine, iş kazaları ile ilgili yasaların çıkarılması ise “toplumu önemse” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 173’te bulunan basından köşesinde “Soma’da 13 Mayıs 2014’te meydana gelen, cumhuriyet tarihinin en büyük maden faciası olarak kayıtlara geçen olayın 3. yılında, şehitleri anmak için Manisa Valiliği, Büyükşehir Belediyesi, Soma Kaymakamlığı ve ilçe belediyesince programlar düzenlendi. Manisa Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen şehitlik, sabahın erken saatlerinden itibaren ziyaretçilerini ağırlamaya başladı.” ifadeleri yer almaktadır. Burada “vefalı olma” alt başlığıyla “sevgi” değeri işlenmiştir.

Sayfa 173’teki basından köşesinin ikinci paragrafında “Şehit yakınları ve vatandaşlar, mezarlıkta kendileri için oluşturulan özel oturma bölgelerinde dualar edip sevdiklerini andı. Madencilerin çocukları, eşleri, anne, baba ve kardeşleri, mezar başında gözyaşı döküp dualar okuduktan sonra sevdikleri için hayırda bulundu. Öte yandan Türkiye’nin farklı bölgelerinden gelen sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri de şehitlikteki madenci anıtına çelenkler bıraktı” İfadeleri bulunmaktadır. Burada “uygun şekilde sevgisini ifade etme” alt başlığıyla “sevgi” değeri işlenmiştir.

Sayfa 173’teki basından köşesinin devamında “Kızılay’ın Soma temsilciliği gönüllüleri de ziyaretçileri yönlendirme konusunda yardımcı oldu” bilgisi yer almaktadır. Burada “destek sunma” alt başlığıyla “yardımseverlik” değerine değinilmiştir.

Sayfa 175’teki metinde “1815’te Bandırma yakınlarında bor, 1829’da Zonguldak’ta taş kömürü, 1848’de Bursa Harmancık’ta krom yatakları bulunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti kurulunca madencilğe önem verilmiş, Osmanlı Dönemi’nde yabancılar tarafından işlenen madenler, cumhuriyetin ilk yıllarında millileştirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla 1935’te MTA (Maden Tetkik ve Araştırma Enstitüsü) ve Etibank kurulmuştur. 1961 Anayasası ile doğal kaynaklar güvence altına alınmış, 1963’te ise Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı kurulmuştur.” ifadeleri bulunmaktadır. Burada millileştirmeden bahsetmesi “sadık olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 174’teki metinde “Ülkemizde, madencilik alanında yapılan çalışmalar sonucunda işletmeye açılan maden yataklarının sayısı ve türü artmıştır. Madencilik, ülkemizde önemli bir istihdam alanıdır ve birçok sanayi kuruluşuna ham madde ve

enerji sağlamaktadır.”ifadeleri bulunmaktadır. Burada yapılan çalışmaların halkın lehine olması “toplumu önemse” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 174’teki metnin devamında “Ülkemizde birçok enerji kaynağı kullanılmaktadır. Bu enerji kaynakları içinde Türkiye petrol, doğal gaz ve taş kömürü bakımından dışa bağımlı bir ülkedir. Ülkemizin şanslı olduğu alan ise linyit yatakları ve hidroelektrik potansiyelidir. Ayrıca tükenmeyen enerji kaynakları olarak bilinen rüzgâr ve güneş enerjisi ülkemiz açısından alternatif enerji kaynaklarıdır. Bu alanlardan elde edilecek enerji miktarının artması, Türkiye’nin dışa bağımlılığını azaltacaktır.”ifadeleri bulunmaktadır. Burada çalışarak dışa bağımlılığın azaltılabileceğinden bahsetmesi “çalışkan ve üretken olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerinin vurgulandığını gösterir.

Sayfa 175’te bulunan uzunca paragrafta “Türkiye doğal gaz, petrol ve taş kömürü bakımından dışarıya bağımlıdır. Bu durum, ülkemizin ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir. Buna karşın Türkiye, tükenmeyen enerji kaynakları potansiyelini yeterince kullanamamaktadır. Örneğin ülkemizin, tükenmeyen enerji kaynaklarından olan rüzgâr enerjisi potansiyeli yüksektir. Bu potansiyel kullanılırsa ülkemizin, enerji kaynakları bakımından dışarıya bağımlılığı azalacaktır. Çevre dostu olan bu enerji kaynağının tükenme riski yoktur; bakım ve işletme maliyeti düşüktür. Ayrıca bu santraller, az yer kaplar ve santralin bulunduğu alanlar, tarım ve hayvancılık amacıyla kullanılabilir. Türkiye hidroelektrik potansiyeli bakımından da zengin bir ülkedir. Örneğin ülkemizin hidroelektrik potansiyelinin %41’i henüz kullanılmamaktadır. Bu potansiyelin kullanılması da Türkiye’nin dışa bağımlılığını azaltacaktır. Türkiye güneş enerjisi, jeotermal enerji ve biyokütle enerjisi bakımından da elverişli koşullara sahip bir ülkedir. Bu enerji kaynaklarından yararlanma her geçen gün artmaktadır ancak ülkemiz bu alanlardaki potansiyelini yeterince kullanmamaktadır. Türkiye bor mineralleri rezervi bakımından dünyada ilk sırada yer almaktadır. Dünya bor rezervlerinin yarısından fazlası ülkemizde bulunmasına rağmen Türkiye, bor madeninin dünya ticaretindeki payı bakımından ilk sırada yer almamaktadır. Bor madeninin işlenerek ihraç edilmesi ve Türkiye bor pazarının genişletilmesi, ülkemizin bu alandaki gelirinin artmasını sağlayacaktır. Türkiye, krom rezervleri bakımından zengin bir ülkedir. Ancak ülkemizde krom, ileri tekniklerle işletilmediği için üretim maliyeti yüksektir. Bu durum, Türkiye’nin dünya pazarlarında,

kromu daha düşük fiyatlarla piyasaya sunan ülkelerle rekabetini zorlaştırmaktadır. Krom işletmelerinde planlama yapılması ve gelişmiş tekniklerin kullanılması, verimliliği ve Türkiye'nin dünya pazarındaki gücünü artıracaktır.” ifadeleri bulunmaktadır. Burada ülke olarak potansiyellerimizi kullanmamızın Türkiye'nin kalkınması açısından öneminden bahsetmektedir. Bu nedenle “çalışkan ve üretken olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine vurgu yapılmıştır diyebiliriz.

Sayfa 177’de bulunan bir metinde “Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman ülkemizdeki başlıca sanayi dalları Osmanlı’dan kalan dokuma, deri, gıda ve askeri araçlar üreten sanayi kollarıydı. Atatürk’ün önderliğinde başlatılan sanayileşme hareketi çok kısa bir süre içinde etkisini göstermiş ve ülkemiz, hızlı bir sanayileşme sürecine girmiştir.” ifadeleri yer almaktadır. Burada “çalışkan ve üretken olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine vurgu yapılmıştır.

Sayfa 177’deki metnin devamında “Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayileşme için gerçekleştirilen önemli etkinliklerden biri, İzmir İktisat Kongresi’dir. 1923’te gerçekleştirilen bu kongrede alınan bazı kararlar şöyledir: • Ham maddesi yurt içinde yetişen veya yetiştirilebilen sanayi dalları kurulması gerekmektedir. • El işçiliğinden ve küçük imalattan süratle fabrikaya veya büyük işletmeye geçilmelidir. • Devlet yavaş yavaş iktisadi görüşleri de olan bir organ hâline gelmeli ve özel sektörler tarafından kurulamayan teşebbüsler devletçe ele alınmalıdır. • Özel teşebbüslere kredi sağlayacak bir devlet bankası kurulmalıdır. • Dış rekabete dayanabilmek için sanayinin toplu ve bütün olarak kurulması gerekir. • Yabancıların kurdukları tekellerden kaçınılmalıdır. • Sanayinin teşviki ve millî bankaların kurulması sağlanmalıdır. • Demir yolu inşaat programına bağlanmalıdır. • İş erbabına amele değil işçi denilmelidir. • Sendika hakkı tanınmalıdır.” ifadeleri yer almaktadır. Burada “sadık olma” ve “çalışkan ve üretken olma” alt başlıklarıyla “vatanseverlik” değerine vurgu yapılmıştır.

Sayfa 178’deki metinde “Ülkemizde sanayileşme adına gerçekleştirilen önemli gelişmelerden biri de 1927’de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu’dur. Bu kanuna göre yatırımcılara karşılıksız arsa verilmesi ve bu kuruluşların vergiden muaf tutulması kabul edilmiş, böylece sanayinin gelişmesi için girişimcilere destek olunmuştur. Sanayileşme alanındaki girişimlerden biri de 1933’te uygulanmaya başlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’dır. Bu plan çerçevesinde hedefler belirlenmiş ve yatırımlar yapılmıştır. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle uygulanamamıştır. Sanayileşme adına başlatılan bu çalışmalar kısa süre içinde

ürünlerini vermeye başlamıştır. Çimento (Ankara, 1928), dokuma (Bursa, 1927), kükürt (Keçiborlu, 1936), şeker (Alpullu, Kırklareli ve Uşak 1926), kâğıt ve selüloz (İzmit, 1939) ile bakır işletmeleri (Maden, 1939) cumhuriyetin ilk yıllarında üretime geçen sanayi kuruluşlarının başlıcalarıdır. Sonraki süreçte de sanayileşme hareketi devam etmiştir. Günümüzde ülkemiz, çok sayıda sanayi kuruluşuna sahiptir.”bilgileri yer almaktadır. Burada Türkiye’nin gelişmesi için devletin halkına destek olmasından bahsetmiştir. Bu nedenle “toplumu önemse” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine işaret edilmiştir.

Sayfa 184’deki metinde “Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte hızlı bir sanayileşme sürecine girilmiştir. Bu dönemde özel yatırımcılar teşvik edilmiş, özel sektörde yeterli sermaye birikimi olmadığından yatırımların büyük bir kısmı devlet tarafından gerçekleştirilmiştir. Sanayinin gelişmesine bağlı olarak bu sektörün millî gelir içindeki payı da artmıştır.” bilgileri yer almaktadır. Burada Türkiye’nin gelişmesi için devletin halkına destek olmasından bahsetmiştir. Bu nedenle “toplumu önemse” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine işaret edilmiştir.

Sayfa 184’deki metnin devamında “Sanayinin gelişmesi aynı zamanda ticaretimizi de etkilemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında dış satımımız, daha çok tarımsal ürünlere dayalıydı. Sanayileşmeye bağlı olarak yerli ham maddeler daha çok işlenerek satılmaya başlandı. Böylece ihracatta sanayi ürünlerinin payı ilk sıraya geçmiş oldu.” ifadeleri bulunmaktadır. Burada yerli hammaddelere vurgu yapılması “sadık olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 184’deki okuma metninde “Türkiye Sanayi Stratejisi’nin vizyonu, “Orta-yüksek ve yüksek teknoloji ürünlerde Afro-Avrasya’nın tasarım ve üretim üssü olmak” şeklinde belirlenmiştir. Bu vizyon doğrultusunda, 2015–2018 dönemini kapsayan Türkiye Sanayi Stratejisi’nin genel amacı ise “Türk sanayisinin rekabet edebilirliğinin ve verimliliğinin yükseltilerek dünya ihracatından daha fazla pay alan, ağırlıklı olarak yüksek katma değerli ve ileri teknoloji ürünlerin üretildiği, nitelikli iş gücüne sahip ve aynı zamanda çevreye ve topluma duyarlı bir sanayi yapısına dönüşümünü hızlandırmak” olarak belirlenmiştir.”bilgileri yer almaktadır. Burada “çalışkan ve üretken olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine vurgu yapılmıştır.

1.3.4.Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular

Bu başlık altında 11.sınıf coğrafya ders kitabının 3. Ünitesi olan “*Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler*” ünitesindeki metinlerdeki değer ifadeleri doğrudan alıntı şeklinde verilmiştir. Değer ifadeleri verilirken sayfa numaraları ile birlikte verilmiştir. Öğretim programındaki ifadelere göre tespit edilen ve sayfa numarasına göre verilen değer ifadeleri şunlardır:

Sayfa 194’deki metinde “*Evlilikleri sözleşmelere bağlayan Hititler, aile hukukunu geliştirmişlerdir. Bu uygarlık, Pankuş adını verdikleri bir meclis kurmuştur.*” İfadeleri yer almaktadır. Burada “*aile birliğine önem verme*” alt başlığıyla “*sevgi*” değerine vurgu yapılmıştır.

Sayfa 195’de yer alan metinde “*Frigyalılar, tarıma elverişli alanlara yerleşmişler, tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlardır. Tarıma çok önem vermişler, tarımı korumak için bu alanla ilgili suçlara ağır cezalar uygulamışlardır.*” ifadeleri yer almaktadır. Burada Frigyalılar’ın doğal mirası olan toprağı korumak için yaptıkları “*kendisine, çevresine, ailesine, vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 196’daki metinde “*Frigyalılar Çıkardıkları yasalarla demokrasi alanında önemli gelişmeler göstermişlerdir.*” Bilgisi yer almaktadır. Burada demokrasiyi geliştirmeleri gücü paylaşma anlamına geldiğinden “*paylaşma*” alt başlığıyla “*adalet*” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 199’da yer alan bir metinde “*İnsanlar, sosyal varlıklardır ve bir arada yaşarlar. Bir arada yaşamaya bağlı olarak iletişim için bir dil, toplumsal düzen için ahlak ve hukuk kuralları üretmişlerdir.*” ifadeleri bulunmaktadır. Burada insanların bir arada yaşamalarından bahsetmesi “*muhatabının konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme*” alt başlığıyla “*saygı*” değerine vurgu yapmıştır.

Sayfa 202’de yer alan metinde “*...İspanyolların ve Portekizlerin kıyımından kurtulan yerliler, büyük ölçüde kültürlerini günümüze kadar taşımışlardır.*” bilgileri bulunmaktadır. Burada yerli halkın kültürünü koruması “*dirençli ve dayanıklı olması*” alt başlığıyla “*sabır*” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 204’teki metinde “*Görüldüğü gibi yeryüzü birbirinden farklı kültür bölgelerinden oluşmaktadır. Bunların alt kültürleri de ele alınırsa yeryüzünün kültür mozaikinden meydana geldiği daha iyi anlaşılır. Yeryüzündeki bu kültür zenginliği*

dünyayı daha renkli ve daha ilginç kılmaktadır. Diğer kültürlerle saygılı olmak, onlara karşı ön yargısız davranmak ve hoşgörülü olmak, yeryüzündeki çatışmaların sonunu getirecek olan asıl anahtardır.” ifadeleri yer almaktadır. Buradaki ifadelerde “*diğer İnsanların kişiliklerine değer verme*” alt başlığıyla “saygı” değerine değinildiğini görebiliriz.

Sayfa 205’teki etkinlikte “*...Türkiye 19 Ocak 2006 tarihli ve 5448 sayılı Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nin Uygun Bulunduğuna Dair Kanun’la bu sürece dâhil olmuş ve 27 Mart 2006 tarihinde resmen taraf olmuştur.*” bilgisi yer almaktadır. Buradaki ifadeler incelendiğinde Türkiye’nin kültürel mirası korumak adına attığı adım “*tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 205’teki etkinlikte yer alan “*Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Amaçları*” başlığındaki maddeler tek tek incelendiğinde;

- “*Somut olmayan kültürel mirası korumak*” ifadesi “*tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine,
- “*Somut olmayan kültürel mirasın taşıyıcısı konumundaki toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasına saygı göstermek*” ifadesi “*muhatabının konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme*” alt başlığıyla “saygı” değerine,
- “*Somut olmayan kültürel mirasın önemi konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı arttırmak ve karşılıklı değerbilirliği sağlamak*” ifadesi “*dayanışma*” alt başlığıyla “*dostluk*” değerine,
- “*Uluslararası iş birliği ve yardımlaşmayı sağlamak*” ifadesi “*işbirliği yapma*” alt başlığıyla “*yardımseverlik*” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 206’daki metinde “*Dünyanın dört bir yanına yayılmış olan ve yeryüzündeki en eski kültürlerden biri olan Türk kültürü, birçok kültürden etkilenmiş ve bu kültürleri etkilemiştir. Ortaya çıktığı Orta Asya’nın karasal iklim koşullarında sürdürülen hayvancılık, Türk kültürünün birçok özelliğini etkilemiştir. Atın ve ata sporu olan ciritin Türk kültüründeki etkisi hâlen günümüzde de devam etmektedir. Aynı şekilde Türklere özgü olan kilim dokumacılığı, koyun besiciliğine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Yerleşik yaşama geçince kendine özgü mimarisini oluşturan Türklerin simgelerinden bazıları ebru sanatı, lale ve kahvedir (Resim 33).*” ifadeleri bulunmaktadır.

Burada kendi kültürümüze ait unsurlara sahip çıkmamızdan bahsedilmesi “*sadık olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine işaret etmektedir.

Resim 33. Türk kültürüne ait simgeler

Sayfa 206’da bulunan paragrafta “*Türkler, gittikleri yerlerde kervansaraylar, köprüler, medreseler, camiler ve kuleler yapmışlardır. Örneğin Hindistan’da yer alan Tac Mahal, Bosna Hersek’te bulunan Mostar Köprüsü, Mısır’da yapılmış olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa Camisi, Özbekistan’da yer alan Şirdar Medresesi, Moğolistan’daki Orhun Yazıtları, dünyada Türk izlerinin bulunduğu yerlerin başlıcalarıdır.*” ifadeleri yer almaktadır. Burada Türklerin gittikleri yerlere kendi kültür öğelerini de götürmeleri “*sadık olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine işaret etmektedir.(Şekil 2)

Şekil 2. Türk kültürünün dünyadaki bazı izleri

Sayfa 208’de yer alan bir metinde “*Bitki ve hayvan türleri bakımından zengin olan bu topraklar, avcılık ve toplayıcılıkla geçinen Paleolitik Dönem insanların önemli bir yaşam alanı olmuştur. İstanbul’daki Yarımburgaz ve Antalya’daki Karain*

mağaraları ile Şanlıurfa'da Göbeklitepe, Konya'da Dursunlu, Niğde'de Kaletepe, Paleolitik Dönem'deki yaşam alanlarından bazılarıdır.” ifadeleri bulunmaktadır. Burada Türkiye'nin tarihi güzelliklerinden bahsetmesi “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine değinildiğini göstermektedir.

Sayfa 209'daki metinde *“Orta Çağ'da Bizans, Selçuklu ve Osmanlı egemenliğinde kalmış olan Anadolu'da 1923'te Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Çok sayıda uygarlığa ait kalıntıların bulunduğu ülkemiz, bir açık hava müzesi konumundadır.”* ifadeleri bulunmaktadır. Burada Türkiye'nin tarihi güzelliklerinden bahsetmesi *“tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine değinildiğini göstermektedir.

Sayfa 210'daki etkinlikte *“Anadolu, hakkında en erken yerleşme izlerinin bulunduğu dair bilgilerin olduğu bir coğrafya olup Ön Asya'nın büyük ve önemli bir parçasıdır. Doğuda Van Gölü havzası ve İran'ın bir kısmı, güneyde Mezopotamya'nın Irak ve Suriye'den geçen tabii çizgileri ile tanımlanan bir bölge ve güneyde Akdeniz, batıda Ege Denizi, kuzeyde Marmara ve Karadeniz'le çevrili bir yarımadadır. Ayrıca ılıman iklim kuşağı içinde Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine iyice yaklaştığı bir noktada ve bir geçit alanında yer aldığından, bu iklim kuşağının çeşitliliklerini de bünyesinde barındırmaktadır. Bu özellikleriyle Anadolu, kıtalar arası köprübaşı veya bir kilit noktası özelliği göstermiş ve tarih boyunca hem jeopolitik hem de sosyo-ekonomik bir öneme sahip olmuştur. Bunun sonucunda da bu topraklar, uygarlığın başlangıcından bu yana kıtalardan gelen sayısız göç ve fetih dalgalarının yaşandığı yerler olmuş ve bölgenin siyasal gelişimini etkilemiştir.”* ifadeleri bulunmaktadır. Burada Türkiye'nin hem tarihsel hem doğal özelliklerinden bahsedilmesi *“tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine değinildiğini göstermektedir.

Sayfa 216'da bulunan bir paragrafta *“Orta Çağ'da Müslümanların Mekke ve Medine'ye, Hristiyanların Roma'ya yaptıkları seyahatler, inanç turizmini geliştirmiş, ülkeler arası etkileşime önemli katkılarda bulunmuştur. Bu etkinlikler, sonraki süreçte de farklı ülkelerde yaşayan ve aynı inanca sahip olan insanların bir araya gelmesine neden olmuştur. Örneğin hac ziyaretinde (Resim 34) milyonlarca insan bir arada aynı etkinliklerde bulunmaktadır. Böylece farklı ülkelerden gelen insanlar arasında ortak bir paylaşım gerçekleşmekte, insanlar birbirini tanımakta ve ortak duyguları paylaşmaktadırlar. Bu durum, ülkeler arasında dostluk duygularının gelişmesine*

katkıda bulunmaktadır.”ifadeleri bulunmamaktadır. Bu ifadelerde “dayanışma” alt başlığıyla “dostluk” değeri vurgulanmıştır.

Resim 34. Hac ziyaretleri, insanlar arasında dostluğun gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Sayfa 217’deki metinde *“Turizmin gelişmesine bağlı olarak insanlar, farklı ülkeleri ve kültürleri tanıma fırsatı bulmuşlardır. Bu durum insanlar arasında dostlukların gelişmesine ve ön yargıların yıkılmasına neden olmuştur. Örneğin her yıl Türkiye’de düzenlenen 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı’nda çeşitli ülkelerden gelen çocuklar (Resim 35), Türkiye’deki ailelere konuk olmakta, burada manevi bir aile edinmektedirler. Sonraki süreçte bu ailelerle iletişim devam etmekte, Türkiye’deki aileler de bu çocukları ve ailelerini ziyaret edebilmektedirler. Böylece insanlar arasında dostluklar gelişmektedir. Benzer bir durum, eğitim amacıyla gerçekleştirilen seyahatlerde görülmektedir. Türkiye’den Avrupa’nın birçok ülkesine eğitim görmek amacıyla gidenler, oradaki ailelere konuk olmakta, onlarla yaşamaktadırlar. Bunun sonucunda aralarında dil ve kültür bakımından etkileşim yaşanmaktadır.”*ifadeleri bulunmaktadır. Burada *“dayanışma”* ve *“güven duyma”* alt başlıklarıyla *“dostluk”* değerine, *“misafirperver olma”* alt başlığıyla *“yardımseverlik”* değerine değinilmiştir.

Resim 35. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı farklı milletlerden olan çocukları bir araya getirir.

Sayfa 218’de bulunan paragrafta “*Turizmin gelişmesinin önemli etkilerinden biri de ülkeler arasında barış ve dostluğa destek olmasıdır. Örneğin 1971 yılında gerçekleştirilen pingpong (pinpon) turnuvası, Çinli ve ABD’li sporcular arasında bir dostluğu başlatmış, daha sonra bu dostluk, ilişkileri gergin olan Çin ve ABD arasında diyalogların başlamasını sağlamıştır. Böylece spor turizmi, ülkeler arasında barış ve dostluğun başlamasında önemli bir rol oynamıştır.*” ifadeleri bulunmaktadır. Burada karşılıklı anlayıştan bahsedilmesi “*anlayışlı olma*” alt başlığıyla “*dostluk*” değerine işaret edilmiştir.

Sayfa 218’de bulunan uzunca bir paragrafta “*Turizm, ülkelere sağladığı ekonomik desteğin yanı sıra doğal ve kültürel değerlerin korunmasına da yardımcı olmaktadır. Bu konuda UNESCO tarafından belirlenen Dünya Miras Listesi, büyük bir önem taşımaktadır. Belirli kriterlere göre hazırlanan bu listede doğal, kültürel ya da hem doğal hem de kültürel açıdan korunmaya değer varlıklar yer almaktadır. Örneğin 2018’de Türkiye’nin 18 varlığının yer aldığı bu liste, Türkiye’nin uluslararası düzeyde tanınmasına ve bu değerlerin korunması için daha çok çaba sarf edilmesine neden olmaktadır. Bu listenin diğer bir önemi ise listede yer alan varlıkların yalnızca o varlıkların yer aldığı ülkenin değil, bütün dünyanın değeri, mirası olarak kabul edilmesidir. Böylece Dünya Miras Listesi, küresel bir önem taşımakta, ülkeler arası etkileşimde büyük bir rol oynamaktadır. Bu listenin diğer bir önemi ise çevrenin korunmasına yardımcı olmasıdır. Bu listede yer alan doğal çevreye daha çok önem verilmekte ve korunmaktadır.*” ifadeleri yer almaktadır. Burada kültürel mirasın

korunmasından bahsetmesi *“tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine, turizmin çevrenin korunmasına yardımcı olmasından bahsetmesi ise *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 218’deki basından köşesinde *“PingPong: İki ülke arasında ilişkilerin başlamasına neden olan olay, masa tenisi (pingpong) turnuvası oldu. 1971 yılında Japonya’da düzenlenen pingpong turnuvasında kendi takım otobüsünü kaçıran ve Çinli sporcuların otobüsüne binen ABD’li sporcu Glenn Cowan’a (Gilen Kovan) Çinli sporcu Zhuang (Zuhing) fularını hediye etti. Sporcular arasında başlayan bu sıcak ilişki hükûmetler arasında da ilişkilerin başlamasını beraberinde getirdi. Çin lideri Mao Zedong, “Zhuang, sadece pingpongu iyi oynamıyor, aynı zamanda diplomasiyi de iyi beceriyor.” sözleriyle sporcusunun tavrını destekliyordu. Bu sözlerin ardından Amerikan masa tenisi takımı, 6 Nisan 1971 günü Çin’e davet edildi. Pekin Hükûmeti, masa tenisi takımı ile beraber 7 Batılı gazeteciye de vize verdi.”* bilgileri yer almaktadır. Burada karşılıklı anlayıştan bahsedilmesi *“anlayışlı olma”* alt başlığıyla *“dostluk”* değerine işaret edilmiştir.

Sayfa 218’deki basından köşesinin devamında *“Çin’e giden Amerikan masa tenisi takımı, 14 Nisan 1971’de Çin başbakanı tarafından kabul edildi. Aynı gün ABD Devlet Başkanı Nixon (Niksin) da 20 yıldan beri Çin’e uygulanmakta olan ticari ambargoyu kaldırdı. Amerika’ya gelmek isteyen Çinlilere vize verileceği bildirildi. Tarihe pingpong diplomasisi olarak geçen bu ziyaret ile iki ülke arasındaki ilişkiler başlamış oldu. Masa tenisi takımının ziyaretinden yaklaşık bir yıl sonra da ABD devlet başkanı Nixon, Çin Halk Cumhuriyeti’ne bir ziyaret gerçekleştirdi. Bu arada Çin, tekrar Birleşmiş Milletler’de yerini aldı”* bilgileri yer aldı. Burada dostluğun gelişmesi adına iadeyi ziyaret yapılması *“vefalı olma”* alt başlığıyla *“dostluk”* değerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 222’deki metinde *“Millî park uygulamasıyla tarihî ve doğal varlıklar, koruma altına alınmakta, soyu tükenme tehlikesinde olan bazı türler kurtarılmaya çalışılmaktadır.”* İfadeleri bulunmaktadır. Burada *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine değinilmiştir.

Sayfa 228’deki metinde *“Danimarka, organik tarımın kalitesi bakımından da önemli bir ülkedir. Ülkede, tarımsal verimin artması için çiftçiler, özel bir öğretime tabi*

tutulmakta ve çiftliklerde pratik uygulamaları incelemektedirler.”ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değinildiğini görebiliriz.

Sayfa 233’deki metinde “Birinci ve İkinci Dünya savaşlarında çok sayıda insan yaşamını yitirmiş, ülkeler, ekonomik bakımdan büyük sıkıntılar yaşamıştır. Savaşların, ekonomik ve çevre sorunlarının çözülmesi için uluslararası örgütler kurulmuştur.”ifadeleri bulunmaktadır. Burada uluslararası dayanışmadan bahsettiği için “dayanışma içinde bulunma” alt başlığıyla “yardımseverlik” değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Sayfa 237’deki metinde “Ülkemiz, 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletlerin kurucu üyesidir. Üye olduktan sonra Birleşmiş Milletlerin isteği üzerine ülkemiz Kore’ye asker göndermiştir. 193 üyesi bulunan Birleşmiş Milletlerin üyeleri içinde ülkemiz, bu kuruluşa en çok katkısı bulunan ülkeler içinde 16. sırada yer almaktadır. Türkiye, uluslararası barış, güvenlik, istikrar ve refah konularında Birleşmiş Milletler’e aktif katkılarda bulunmaktadır. Türkiye, 1949 yılında kurulan NATO’ya 1952 yılında üye olmuştur. Üye olduktan sonra ülkemiz, NATO’da aktif olarak rol almıştır. 1954’te NATO üyesi olan ABD’nin ülkemizde askeri tesisler ve üsler kurması ve askeri personel bulundurması yasayla kabul edilmiştir. Ülkemiz, NATO üyesi olarak Afganistan’a ve Kosova’ya da asker göndermiştir.” Bilgileri yer almaktadır. Bu bilgilere baktığımızda “dayanışma” ve “yardımlaşma” alt başlıklarıyla “dostluk” değerine değinildiğini görmek mümkündür.

1.3.5. Çevre ve Toplum Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular

Bu başlık altında 11.sınıf coğrafya ders kitabının 4. Ünitesi olan “Çevre ve Toplum” ünitesindeki metinlerdeki değer ifadeleri doğrudan alıntı şeklinde verilmiştir. Değer ifadeleri verilirken sayfa numaraları ile birlikte verilmiştir. Öğretim programındaki ifadelere göre tespit edilen ve sayfa numarasına göre verilen değer ifadeleri şunlardır:

Sayfa 242’deki metinde “İnsanın doğayı kullanmaya başlamasıyla birlikte yeryüzünde çeşitli çevre sorunları yaşanmaya başlanmıştır. Nüfus artışı ve sanayileşme süreci, çevre sorunlarını artırmış ve çeşitlendirmiştir.”ifadeleri bulunmaktadır. Burada insanların çevreye verdiği zararlardan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve

vatanına karşı sorumlu olma” ve “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” alt başlıklarıyla “sorumluluk” değerine değinildiği gösterir.

Sayfa 242’deki diğer metinde “İklim değişikliği, insanların çeşitli etkinliklerine bağlı olarak ortaya çıkan sera gazlarının neden olduğu bir çevre sorunudur.” ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde insanların çevreye verdiği zararlardan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” ve “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” alt başlıklarıyla “sorumluluk” değerine değinildiği gösterir.

Sayfa 243’teki metinde “Çeşitli sanayi etkinlikleri sonucunda atmosfere yayılan bu gazlar, ozon tabakasına kadar uçmakta, burada ozon ile kimyasal reaksiyona girerek ozonun seyrelmesine neden olmaktadır. Güneş’ten gelen ve fazlası zararlı olan ultraviyole ışınlarını süzen bu katman incelince yere ulaşan zararlı ışınların miktarı artmaktadır. Bu durum, insan ve hayvanlarda cilt kanseri ve çeşitli göz hastalıklarına neden olmaktadır.” İfadeleri bulunmaktadır. Burada insanların çevreye verdiği zararlardan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” ve “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” alt başlıklarıyla “sorumluluk” değerine değinildiği gösterir.

Sayfa 243’teki metinde “Orman tahribatı, büyük ölçüde insan tarafından gerçekleştirilmektedir (Resim 36). Çeşitli canlılara yaşam ortamı sağlayan ormanlar, erozyonu ve seli önleme, karbondioksit tüketip oksijen üretme işlevleriyle ekolojik süreçlere önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu ortamın tahrip edilmesiyle çevreye önemli zararlar verilmektedir.” ifadeleri bulunmaktadır. Burada insanların ormanlara ve çevreye verdiği zarardan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine, “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine vurgu yapıldığını görebiliriz.

Resim 36. Orman tahribatı

Sayfa 243'teki metinde “Suların kirlenmesi, suyun kalitesinin düşmesine bazen de kullanılamaz hâle gelmesine neden olmaktadır (Resim 37). Sanayileşmeye ve hızlı nüfus artışına bağlı olarak tatlı su kaynakları hızla tüketilmekte ve kirlenmektedir. İnsan etkinlikleri sonucunda suya organik, inorganik, radyoaktif ve biyolojik maddeler karışmaktadır. Bu maddeler, suyun kalitesi, rengi ve kokusunun değişimine neden olmakta, dolayısıyla bu durum, suda yaşayan ve ondan yararlanan canlıları olumsuz yönde etkilemektedir.” Bilgileri bulunmaktadır. Bu bilgilerde insanların su kaynaklarına ve çevreye verdiği zarardan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine, “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Resim 37. Su kirliliği

Sayfa 243'teki metinde “Çevre sorunlarından biri de toprağın kirlenmesi ve erozyon sonucu toprağın azalmasıdır. Arazinin yanlış kullanımı sonucunda toprak erozyonu artmakta (Resim 38), bunun sonucunda verimli topraklar yok olmaktadır. Bu

durum, bitkiler ve diğer canlılar açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Aynı şekilde artan nüfus ve sanayileşmeye bağlı olarak toprak kirlenmekte, zamanla kullanılamaz duruma gelmektedir.”bilgileri bulunmaktadır. Bu bilgilerde insanların toprağa ve çevreye verdiği zarardan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine, “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Resim 38. Toprak erozyonu

Sayfa 245’te yer alan bir metinde *“Madenlerden ve enerji kaynaklarından bir kısmı, açık yataklar şeklinde işletilmektedir. Bu tür kaynakları üretmeye başlamadan önce, kaynağın üzerindeki toprak örtüsü atılır. Yüzeydeki bu topraklar atılırken hem bitki örtüsü hem de toprakta yaşayan çok sayıda canlı yok edilmiş, diğer bir deyimle bir ekosistem ortadan kaldırılmış olur. Yüzeyden toplanan bu malzemeler, belirli alanlara atılır. Böylece bu materyallerin atıldığı alandaki bitki ve toprak örtüsü ile bu ortamda yaşayan canlılar zarar görmüş olur.”* İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde maden işleme sahalarında insanların ekosisteme verdiği zararlardan bahsetmesi *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine, “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine vurgu yapıldığını gösterir.*

Sayfa 245’teki metnin devamında *“Bazı madenlerin aranması ve üretilmesi sırasında bazı kimyasal maddeler kullanılmaktadır. Örneğin dünyada altın arama ve üretme işlemi büyük ölçüde siyanürle yapılmaktadır. Siyanür, zehirli bir maddedir. Bu zehirli madde toprağa (Resim 39) ve suya karışır. Bir kısmı da havaya geçer. Canlılarda çeşitli hastalıklara neden olan bu madde, ölümlere de yol açabilmektedir.*

Suya ve toprağa karışan siyanür, bitkilere, buradan da bitkilerle beslenen canlılara geçmektedir. Bu nedenle siyanürle altın arama ve üretimi sırasında ekosistemler zarar görmektedir.” bilgileri yer almaktadır. Burada insanların altın arama sırasında çevrelerine ve ekosisteme verdiği zararlardan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine, “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Resim 39. Altın arama sırasında siyanür biriktirilen bir havuz

Sayfa 245'teki metnin devamında *“Maden ve enerji kaynaklarından bir kısmı yer kabuğunun derinliklerinden çıkarılır. Bunun için yer kabuğunda sondajlar veya tüneller açılır. Açılan bu tüneller kullanılarak yer kabuğunun çeşitli derinliklerindeki doğal kaynaklar, yeryüzüne taşınır. Bu eylem sırasında, yer kabuğunda boşluklar meydana gelmektedir. Bu boşlukların çökmesiyle bazen çok sayıda insan yaşamını yitirmekte, yer şekilleri değişmekte, göçen yerin üzerindeki ekosistem zarar görmektedir. Ayrıca maden ocaklarında zaman zaman patlama ve yangınlar gerçekleşmektedir. Örneğin Manisa'nın Soma ilçesindeki bir kömür ocağında 2014'te gerçekleşen bir yangın sonucu 301 madenci yaşamını yitirmiştir. Dünya genelinde de maden kazaları meydana gelmekte, bunun sonucunda çok sayıda insan yaşamını yitirmekte ve ekosistem büyük zarar görmektedir. Örneğin 1942'de Çin'de bir kömür ocağında meydana gelen patlama sonucunda 1549, 1963'te Japonya'da bir kömür ocağında gerçekleşen patlama sonucu ise 458 kişi yaşamını yitirmiştir. Bu insanların 435'i karbonmonoksit zehirlenmesi sonucu ölmüştür. 1960'ta Güney Afrika Cumhuriyeti'nde büyük bir kayanın maden çıkarılan yere yuvarlanması sonucu 437 kişi yaşamını kaybetmiştir. Buna göre maden ocaklarında meydana gelen göçüklerin yanı*

sıra gazların uyguladığı basınç sonucu meydana gelen patlamalar, yangınlar ve açığa çıkan zehirli gazlar da çevreye büyük zarar verebilmektedir.” bilgileri yer almaktadır. Burada maden çalışmaları sırasında sorumluluklarımızdan bahsetmektedir. Bu nedenle “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” ve “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” alt başlıklarıyla “sorumluluk” değerine değinildiği görülmektedir.

Sayfa 246’da yer alan uzun bir metinde *“Madenlerden ve enerji kaynaklarından bazıları çıkarıldığı yerde işlenmekte, işlenmiş maddeler tüketim merkezlerine taşınmaktadır. Bazı maden ve enerji kaynakları ise çıkarıldığı yerlerden uzak mesafelere taşınmakta ve buralarda işlenmektedir. Gerek işlenmiş gerek ham hâldeki bu maddelerin taşınması sırasında bazı çevre sorunları ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların başlıcaları doğal gaz ve petrol boru hatlarındaki sızıntı (Resim 40), patlama ve tanker kazalarıdır. 2015 yılı mayıs ayında, Los Angeles’ın kuzeybatısındaki petrol boru hattında meydana gelen sızıntı sonucu, 100 bin galondan fazla petrol çevreye yayılmıştır. Petrolün bir kısmı karaya yayılırken bir kısmı da okyanusa akmıştır. Bu olay sonucu deniz ve karadaki canlılar zarar görmüş, toprak ve suyun yapısı değişmiştir. Rusya’nın başkenti Moskova’da 2015 yılı Ağustos ayında bir petrol boru hattında meydana gelen sızıntı, alev alarak patlamıştır. Yangın (Resim 41) ve çevreye yayılan petrolden dolayı hava kirliliği yaşanmış, bitki ve toprak örtüsü ile bu alanda yaşayan canlılar zarar görmüştür. 2010 yılı Mart ayında Batman yakınlarındaki petrol boru hattında gerçekleşen sızıntı sonucu çevreye petrol yayılmıştır. Çevreye yayılan petrolden dolayı kara yolu bir süre ulaşıma kapatılmış, toprak ve bitki örtüsü petrole kaplanmıştır. 2014 yılı Aralık ayında Karabük yakınlarında kömür yüklü tren raydan çıkarak devrilmiştir. Bu olay sonucu çevreye yayılan kömür, bitki ve toprak örtüsünün yüzeyini kapatmıştır. Kömür tozlarının çevreye yayılmasıyla toprak ve bitki örtüsü ile bu alanda yaşayan canlılar zarar görmüştür. Enerji kaynaklarının taşınması sırasında yaşanan önemli çevre sorunlarından biri de tanker kazalarıdır. Başka bir gemiyle çarpışma, karaya oturma, yangın ve patlama, bu kazaların başlıca nedenleridir. Tanker kazaları sonucunda binlerce litre petrol denize yayılmaktadır. Bunun sonucunda suyun yapısı değişmekte, sudaki canlılar zarar görmektedir. Denizin yüzeyini kaplayan petrol, güneş ışınlarının suya sızmasını engellemekte, su yüzeyinde bakteriler artmaktadır. Petrole bulanık balıkçıl kuşların derine dalma, yüzme ve uçuş yetenekleri kaybolmakta birçoğu yaşamını yitirmektedir (Resim 42). Solunum yapmak için deniz yüzeyine çıkan deniz memelileri ise petrol yutmakta ve petrole bulanmaktadır. Petrole bulanık ve besin*

zincirinin ilk basamağını oluşturan deniz yüzeyindeki planktonlar ise yok olmakta, böylece bir alandaki ekosistem ortadan kalkmaktadır. Tanker kazaları sonucu çevreye yayılan petrolden dolayı deniz ulaşımı aksamakta, su sporları yapılamamaktadır. Ayrıca balıkçılıkla uğraşanlar, aylarca bu işi yapamamakta ve işsiz kalmaktadırlar. Balık çiftliklerindeki üretimin durması da deniz kirlenmesinin diğer bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Denize yayılan petrolü temizlemek için çok sayıda hava ve deniz aracı kullanılmakta, çok sayıda insan çalışmakta ve büyük ekonomik kayıplar yaşanmaktadır.

Yeryüzünde petrolün çok tüketildiği ve üretildiği yerler arasındaki dağıtımda, petrol tankerlerinin rolü fazladır. Bu nedenle zaman zaman tanker kazaları yaşanmakta, bunun sonucunda çok önemli çevre sorunları ortaya çıkmaktadır. Örneğin bugüne kadar gerçekleşen en büyük deniz felaketi olarak kabul edilen ve 1989'da Alaska yakınlarında gerçekleşen bir tanker kazası sonucunda 40.000 ton petrol denize dökülmüş (Resim 43), 1.700 km'lik kıyı şeridi petrole bulanmıştır. Bunun sonucunda 2.000'e yakın su samuru, 300 fok balığı ve 250.000 deniz kuşu, bu kazadan dolayı yaşamını yitirmiştir. Milyonlarca balık ölmüş, bazılarının sayıları tükenme noktasına gelmiştir. Bu ölümlerin bir kısmı yiyeceklerinin petrole bulanması, bir kısmı besin kaynakları olan planktonların tükenmesi, bir kısmı da petrol yuttukları için gerçekleşmiştir. Ayrıca bölgede yaşayan fok, pembe somon, deniz ördekleri, su samuru ve midyeler kısa bir süre içinde görünmez olmuştur. 1999'da Fransa'nın kuzeybatısında ikiye bölünerek batan bir gemiden 31.000 ton petrol denize dökülmüş, 400 km uzunluğundaki kıyı şeridi bu petrolden etkilenmiştir. 2002 yılında İspanya açıklarında su almaya başlayan bir gemi ikiye bölünerek batmıştır. Bunun sonucunda 63.000 ton petrol denize dökülmüş, 1.000 km uzunluğundaki İspanya, Portekiz ve Fransa kıyıları bu kirlilikten etkilenmiştir. Bu kazalar sonucunda da deniz kirlenmiş, denizde yaşayan canlılar ile balıkçıl kuşlar büyük ölçüde zarar görmüştür." İfadeleri yer almaktadır. Burada insanların madenleri ve enerji kaynaklarını taşımaları sırasında çevreye ve ekosisteme verdiği zararlar örneklendirilmiştir. Bu nedenle "kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma" alt başlığıyla "sorumluluk" değerine, "davranışlarını kontrol etme" ve "davranışlarının sorumluluğunu üstlenme" alt başlıklarıyla "özdenetim" değerine vurgu yapıldığını söyleyebiliriz.

Resim 40.Petrol boru hatlarındaki sızıntı sonucu çevreye petrol yayılmaktadır

Resim 41. Moskova’da petrol hattındaki yangın çevreyi kirletmiştir.

Resim 42.Denizdeki petrole bulanmış bazı su kuşları yaşamını yitirmektedir

Resim 43. Alaska'daki tanker kazası sonucunda denize çok miktarda petrol yayılmıştır

Sayfa 247’de bulunan uzun metinde “Yeryüzünün birçok yerinde madenlerin özellikle bazı enerji kaynaklarının kullanımından kaynaklanan çevre sorunları yaşanmaktadır. Bu sorunlardan biri, kömürün yakıt olarak kullanılması sonucunda gerçekleşmektedir. Fosil yakıtlardan olan kömürde yüksek oranda karbon bulunmaktadır. Kömürün yakılması sırasında açığa çıkan karbon (Resim 44), atmosferdeki karbon oranını artırmaktadır. Kömürün yanmasıyla açığa çıkan diğer bir gaz metandır. Karbon ve metan, sera etkisi yaratarak yeryüzüne ulaşan enerjinin bir kısmının tekrar uzaya dönmesini engellemektedir. Böylece atmosferin alt katlarında sıcaklık birikmekte ve küresel ısınma gerçekleşmektedir. Küresel ısınma sonucunda buzulların eriyeceği, kıyıların sular altında kalacağı belirtilmektedir. Bazı yerlerde kuraklık ve yangınların yaşanacağı, birçok canlı türünün küresel ısınma sonucunda yok olacağı ileri sürülmektedir. Kömür yakılırken çevreye çeşitli ebatlarda tozlar yayılmaktadır. Bu tozlar, bitki ve toprak örtüsünün üzerine düşmektedir. Özellikle bitki yapraklarını örten bu tozlar (Resim 45), bitkinin fotosentez yapmasını engelleyerek bitkiye zarar vermektedir. Toprağa ve su kaynaklarına karışan bu tozlar, toprağın ve suyun yapısını değiştirmekte, kalitesini düşürmektedir. Kullanımı sırasında çevreye zarar veren enerji kaynaklarından biri de petroldür. Fosil yakıtlardan olan petrolün kullanım alanlarından biri, ulaşım araçlarıdır. Bu araçların egzozlarından çıkan çeşitli gazlar (Resim 46), havanın kirlenmesine ve asit yağmurlarına neden olmaktadır. Bu gazlar, ayrıca havanın kalitesini bozduğu için canlılara da zarar vermektedir. Önemli çevre sorunlarından biri de nükleer santrallerdeki sızıntı ve kazalardır. Elektrik enerjisi üretmek için kurulan bu santrallerde ham madde olarak uranyum ve toryum adı verilen radyoaktif maddeler kullanılmaktadır. Bu santrallerde meydana gelen kazalar sonucu çevreye yayılan radyoaktif maddeler, çevreye büyük zarar vermektedir. Örneğin 1986’da Ukrayna’nın Çernobil şehrindeki nükleer santralde gerçekleşen kaza sonucu

çevreye yüksek miktarda radyoaktif madde yayılmıştır. Avrupa kıtasının önemli bir kısmını etkileyen bu kaza sonucunda tarım alanları, bitki örtüsü ve milyonlarca insan ile diğer canlılar radyasyonun etkisinde kalmıştır. Etkisi gelecekte de devam edecek olan bu olay sonucunda, birçok ülkede kanser olayları artmıştır. 2011’de Japonya’da meydana gelen bir depremin neden olduğu tsunami, Fukushima (Fukuşima) nükleer santralinde tahribat yaratmıştır. Santralden çevreye yayılan radyasyon canlılara zarar vermiş, denize yüksek miktarda radyasyonlu su karışmış, balıklarda fazla miktarda radyasyon belirlenmiş, insanlarda radyasyondan kaynaklı hastalıklar ortaya çıkmıştır.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde insanların maden ve enerji kaynakları kullanımı sırasında çevreye ve ekosisteme verdiği zararlar örneklendirilmiştir. Bu nedenle “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine, “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine vurgu yapıldığını söyleyebiliriz.

Resim 44.Kömür kullanılarak elektrik enerjisi elde edilen termik santraller havayı kirletmektedir.

Resim 45.Bitkilerin üzerini örten tozlar, onlara zarar vermektedir.

Resim 46.Egzozlardan çıkan gazlar havayı kirletmektedir

Sayfa 249’da bulunan bir metinde *“Su ve hava, tükenmeyen doğal kaynaklar olarak kabul edilmektedir. Bu değerlendirme, enerji elde etmek anlamında doğru bir belirlemedir ancak solunum için yaşamın temel ihtiyaçlarından biri olan hava ve yine yaşam için gerekli bir doğal kaynak olarak suyun kirlenmesi durumunda yaşamın zorlaşacağı hatta olanaksız olacağı bilinen bir gerçektir. Bu kaynakların alternatifi olmadığı için bunların sürdürülebilir kullanımı büyük bir önem taşımaktadır.”* ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde su ve hava kaynaklarının korunması gerektiğinden bahsetmektedir. Bu nedenle *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine, *“davranışlarını kontrol etme”* ve *“davranışlarının sorumluluğunu üstlenme”* alt başlıklarıyla *“özdenetim”* değerine vurgu yapıldığını söyleyebiliriz.

Sayfa 250’deki metinde *“Yeryüzünde yaşamın verimli düzeyde sürdürülebilmesi için güneş enerji kaynağına önem verilmesi gerekmektedir.”* ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde güneş enerjisine önem verilmesi çevre için önemli olduğundan *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 251’de bulunan metinde *“Dalga enerjisi, güç kaynağının sınırsız olması, fosil yakıtlara bağımlılığı azaltması, çevre kirliliğine neden olmaması bakımından önem taşımaktadır.”* ifadeleri yer almaktadır. Burada çevre için sorumluluğumuzdan bahsetmesi *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 253’teki etkinlikte *“Enerji Tasarrufu İçin Neler Yapabilirsiniz? Kapı ve pencerelerdeki aralıklar kapatılarak ısı ve serinlik kaybı önlenmelidir. Evdeki tüm*

ampuller düşük enerjili ampullerle değiştirilmeli, LED veya floresan aydınlatma sistemleri tercih edilmelidir. Az kirli veya az miktardaki çamaşırlar ekonomik programda yıkanmalıdır. İhtiyaçtan fazla su ısıtılmamalıdır. Böylece enerji tüketimi azaltılabilir. Ütünün termostatu kumaş cinsine göre en düşük seviyeye ayarlanmalı ve ütüleme işlemi bitmeden 5 dakika önce ütü fişten çekilmelidir. Televizyon, DVD oynatıcı, müzik seti gibi cihazlar bekleme konumunda da elektrik tükettiği için tamamen kapatılmalıdır. Kullanılan tencere ve tavanın çapı, elektrikli ocağın çapından daha büyük olmalıdır. Böylece ısı kaybı engellenebilir. Evdeki lambalar odaların köşelerine yerleştirilmelidir. Böylece ışık köşe duvarlardan yansıyıp daha çok yayılabilir. Fırının kapağı sık sık açılıp kapatılmamalı veya uzun süre açık bırakılmamalıdır. Kapak her açıldığında içerideki ısı 10 °C azalır. Bunu dengelemek için fırın fazladan enerji harcar. Sıvıların ağızları kapatılarak, yiyecekler de saklama kabında buzdolabına konulmalıdır. Ağzı kapatılmamış sıvılar ve korunmamış yemekler saldıkları nem nedeniyle buzdolabının fazla enerji harcamasına neden olur. Saçlar, havlu ile iyice kurutulduktan sonra saç kurutma makinesi kullanılmalıdır. Bulaşıklar için en verimli yıkama sıcaklığı 50 °C olduğu için bulaşık makineleri bu sıcaklıkta kullanılmalıdır.” Bilgileri yer almaktadır. Bu bilgilerin çevre için neler yapabileceğimizden bahsetmesi “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 254'teki bir metinde “Ormanı az olduğu hâlde Finlandiya'nın ormandan çok gelir elde etmesinin nedeni, bu doğal kaynağının kullanım şekline büyük bir özen gösterilmesidir. Ülkede ormanların sürdürülebilir kullanımı için kesilen ağaçların iki misli ağaç yetiştirilmektedir” (Resim 47).ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde çevreye karşı sorumluluğumuzdan bahsedilmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değinildiğini gösterir.

Resim 47. Finlandiya'da ağaçlandırma çalışmalarından biri.

Sayfa 255'teki metinde “Ormanların yok edilmesiyle birlikte öncelikle bir ekosistem ortadan kaldırılmaktadır. Ayrıca dünyanın akciğerleri olarak kabul edilen bu oksijen depolarının azalması sonucunda, önemli çevre sorunları ortaya çıkmaktadır. Atmosferdeki karbon oranının artması, küresel ısınma ve asit yağmurları, bu çevre sorunlarının bazılarıdır.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde doğaya karşı verdiğimiz zararlardan bahsedilmektedir. Bu nedenle “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” ve “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” alt başlıklarıyla “sorumluluk” değerine değinildiği görülmektedir.

Sayfa 255'teki metnin devamında “Orman işletmeciliği bakımından ülkemizde de önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların başlıcaları kasıtlı çıkarılan orman yangınlarının önlenememesi, hemen her yıl yangınlar sonucu ormanların bir kısmının yok olması ve kaçak ağaç kesimleridir. Orman köylerine sağlanan kalkınma desteğinin yetersiz olması ve ormanların korunması için gerekli eğitimin yetersiz kalması da ayrıca yaşanan sorunlardır.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde davranışlarımızı kontrol etmemizden bahsedilmesi “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 255'teki metnin devamında “Ülkemizde ormancılığın geliştirilmesi ve ormanların sürdürülebilir kullanımı bakımından önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu amaçla yapılan çalışmalar sonucunda orman alanlarımız genişlemektedir. Örneğin 1973'te %26,1 olan orman alanımız, yapılan ağaçlandırma çalışmaları sonucunda 2015'te %28,6'ya yükselmiştir. Ormanlarımızla ilgili yapılan çalışmalardan biri de ormanların niteliğinin iyileştirilmesidir. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar sonucunda iyi nitelikli olan koru ormanlarımızın oranı artarken baltalık ormanlarımızın oranı azalmaktadır. Ayrıca ormanlarımızın gençleştirilmesi ve ormanların sürdürülebilir kullanımı bakımından da çalışmalar devam etmektedir.” bilgileri yer almaktadır. Bu bilgilerde doğal bir kaynak olan orman varlığımızdan bahsetmesi “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 255'te bulunan metnin devamında “Doğal kaynaklar arasında yer alan sulak alanların kullanımı da bazen çevresel sorunlara neden olmaktadır. Örneğin 1968'de alınan yanlış bir karar sonucu Amik Gölü kurutulmuştur. Gölün suları, açılan dört drenaj kanalı ile Asi Nehri'ne boşaltılmıştır. Göl tabanı, tarım alanına dönüştürülmüştür. Tarım yapılmaya başlanan göl tabanı, çevresine göre altı metre

daha alçakta bulunmaktadır. Bu nedenle yağışlı dönemlerde bu çanağa dolan su (Resim 48), drenaj kanallarının tıkanması sonucunda tarım alanlarını su altında bırakmaktadır. Bu durum hem ekolojik dengenin bozulması hem de tarım alanlarının sıklıkla zarar görmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır.”bilgileri yer almaktadır. Burada yapılan yanlış uygulamalardan bahsetmesi “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine vurgu yaparken, çevreye karşı sorumluluğumuzdan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapmaktadır.

Resim 48.Kurutulan Amik Gölü’nün bulunduğu yer, zaman zaman sular altında kalmaktadır.

Sayfa 255’teki metnin devamında “Sulak alanların yanlış kullanım örneklerinden biri de Aral Gölü’dür. Kazakistan ve Özbekistan sınırları arasında yer alan bu gölden, pamuk tarlalarını sulamak için aşırı derecede su çekilmiş, gölü besleyen Amuderya ve Siriderya nehirleri üzerinde barajlar kurulmuştur. Böylece gölü besleyen kaynaklar azalmış, gölün su kaybı artmıştır. Bunun sonucunda göl, çekilmeye başlamış, , alanı daralmış, gölün önemli bir kısmı kurummuştur (Resim 49). Ayrıca tarım alanlarında kullanılan gübreler ve kimyasal ilaçlardan dolayı göl önemli ölçüde kirlenmiştir. Çevre açısından önemli sorunlar oluşturan bu gelişmeler, göl ekosistemine zarar vermiş, göl çevresindeki tarım alanlarının da verimsizleşmesine ve gölde gerçekleştirilen balıkçılığın büyük ölçüde azalmasına neden olmuştur.”bilgileri yer almaktadır. Burada yapılan yanlış uygulamalardan bahsetmesi “davranışlarını kontrol etme”ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim”

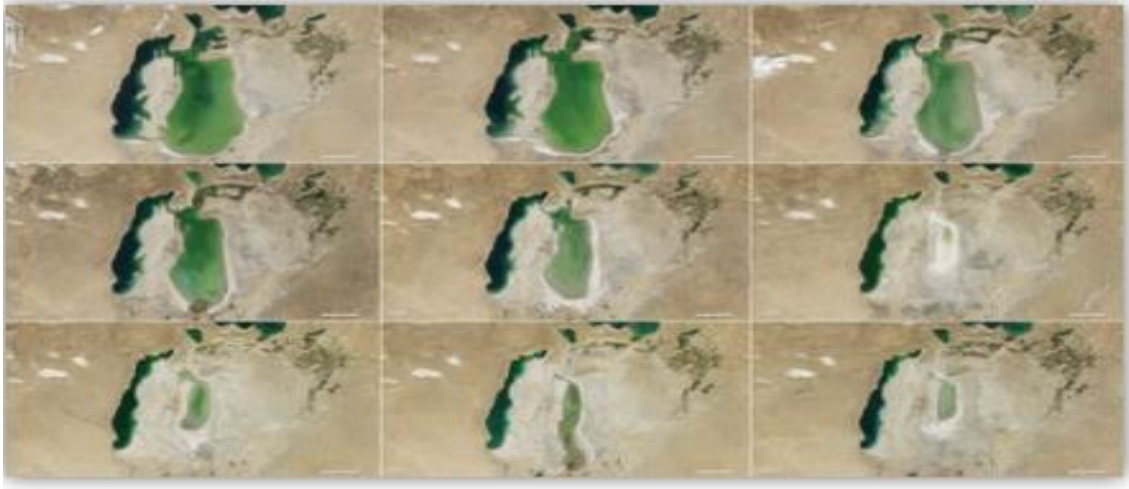
değerine vurgu yaparken, çevreye karşı sorumluluğumuzdan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapmaktadır.

Resim 49. Aral Gölü’nün bir kısmı çöl hâline gelmiştir.

Sayfa 256’deki metinde “Aral Gölü’ne (Resim 50) kıyısı olan Kazakistan ve Özbekistan, bu doğal kaynağın yanlış kullanımından dolayı büyük zararlar görmüştür. Bu nedenle Orta Asya cumhuriyetleri Aral Gölü’nü kurtarmaya çalışmaktadır. Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Kırgızistan 1992’de Aral Gölü’nü kurtarmak ve korumak için bir fon oluşturmuştur. Bu çerçevede gölü besleyen suların daha az tutulması ve bu ülkelerin zarar görmeden Aral Gölü’ne daha çok su katılması için çaba sarf etmelerine karar verilmiştir. Bunun sonucunda Aral Gölü’nün seviyesi yükselmeye başlamış, gölün alanı genişlemiştir. 1999’da Aral Gölü’nü kurtarmak için Kazakistan’da yapılan zirve sonucunda önemli gelişmeler kaydedilmiş, belirtilen ülkeler dışında birçok ülke bu projeye ekonomik destek vermiştir. Günümüzde hâlen Aral Gölü’nün eski konumuna ulaşması için çalışmalar devam etmektedir. Aral Gölü, dünyaya şu gerçeği öğretmiştir: Doğal kaynakların plansız kullanımı kısa sürede elde edilecek kazançların kat kat üzerinde masraflarla geri döndürülememekte ve bu tür uygulamalar büyük çevre sorunlarına neden olmaktadır.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde ilgili ülkelerin gölü tekrar kurtarmaya çalışması çevreye karşı bir sorumluluk olduğundan “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapıldığını görebiliriz.

Resim 50. Aral Gölü'nde yıllara göre değişim.

Sayfa 257'deki metinde “Doğal kaynaklar kullanılırken çevreye zarar verilebilmektedir. Özellikle plansız ve bilinçsiz doğal kaynak kullanımının olumsuz sonuçları fazladır. Bize yaşam olanağı sunan toprak, su ve bitkiler gibi doğal kaynakların etkili bir biçimde kullanılması için planlama yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde bu doğal kaynaklar tükenebilir veya kullanılamaz duruma gelebilir. Oysa doğal kaynak kullanımında planlama yapılması, bu kaynakların sürdürülebilir kullanımını olanaklı kılar ve çevreye verilen zararlar azaltılabilir veya ortadan kaldırılabilir. Doğal kaynağın kullanımının planlamasında öncelikle bu kaynakların rezervleri ve tükenibilme durumu belirlenmelidir. Bunun yanı sıra insan ihtiyaçları ortaya konulmalıdır. Bundan sonraki aşamada, doğal kaynağın kullanımı sırasında ekosisteme zarar vermemek için önlemler alınmalıdır. Böylece doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı sağlanmış ve çevreye büyük ölçekli zararlar verilmemiş olur. Gerek ülkemizde gerek dünyada, çevre planlaması yapılmadan doğal kaynak kullanımı sonucunda çok sayıda göl kuruma noktasına gelmiş, çevre tahrip edilmiş, ormanlar yok edilmiştir (Resim 51). Bu olayların bir kısmı küresel ölçekte etkiler yaratmıştır. Örneğin orman tahribatı, su ve hava kirliliğinin etkileri küresel düzeydedir. İşte bu tür sorunların devam etmemesi için doğal kaynak kullanımında çevre planlamaları büyük önem taşımaktadır” ifadeleri bulunmaktadır. Burada yapılan yanlış uygulamalardan bahsetmesi “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine vurgu yaparken, çevreye karşı sorumluluğumuzdan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapmaktadır.

Resim 51. Tahrip edilmiş bir orman alanı

Sayfa 257’de yer alan metinde *“Türkiye’de doğal kaynakların kullanımıyla ilgili çevre planlarına önem verilmektedir. Özellikle bölgesel kalkınma projeleri bu tür planlamalar çerçevesinde hazırlanmıştır. Bu kalkınma projelerinde ekonomik ve sosyal gelişmeler, altyapı yatırımları ve doğal kaynak kullanımları çevre koşullarıyla birlikte ele alınmaktadır.”* ifadeleri bulunmaktadır. Burada *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine vurgu yapılmaktadır.

Sayfa 259’da yer alan metinde *“Zonguldak, Bartın ve Karabük Projesi çerçevesinde bir havza yönetim merkezi oluşturulmakta, bu merkez Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Valilikler, Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, bakanlıkların il müdürlükleri ve belediyeler olmak üzere merkezî ve yerel yönetimlerden meydana gelmektedir. Bu birimler, çevre düzenleme planının verilerinin sürekli güncel tutulması, kaynak yaratılması, plan ve proje üretilmesi, karar ve uygulama süreçlerinin yönlendirilmesi görevlerini üstlenmektedir. Bu plan küresel ısınma, orman (Resim 52) ve su kaynakları ile tarım alanlarının korunması ve sürdürülebilir gelişimini sağlamaya yöneliktir. Doğal kaynak kullanarak hem yerel hem de küresel sorunların bir kısmı çözülmeye çalışılmaktadır.”* ifadeleri yer almaktadır. Burada çevreye sorumluluklarımızdan bahsedilmektedir. Bu nedenle *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine vurgu yapılmaktadır diyebiliriz.

Resim 52. Ormanların korunması da Zonguldak, Bartın ve Karabük Projesi'nin hedeflerindendir.

Sayfa 259'da bulunan bir metinde *“Bir bölgede doğal kaynakların kullanılmasında mutlaka çevre planlaması yapılmalıdır. Aksi takdirde yeryüzünün önemli bir kısmında yaşanan çevre kirliliği, doğal kaynakların verimsiz kullanımı, çevre tahribatı, doğal kaynakların hızla tükenmesi gibi çevre felaketleri yaşanmaya devam edecektir.”* ifadeleri yer almaktadır. Burada çevreye sorumluluklarımızdan bahsedilmektedir. Bu nedenle *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine vurgu yapılmaktadır.

Sayfa 260'daki metinde *“Arazi kullanım şekli, çevre açısından büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü plansız ve yanlış arazi kullanımı sonucunda çevreye büyük zararlar verilebilmektedir. Örneğin bitki örtüsünün tahrip edilmesi, tarlaların nadasa bırakılması ve tarlaların eğim yönünde sürülmesi, toprak erozyonuna neden olmaktadır. Bunun sonucunda verimli topraklar yok olmaktadır. Aynı şekilde verimli tarım alanlarının yerleşme ve sanayi alanı olarak kullanılması, fay hatlarının bulunduğu yerlerde ve akarsu taşkın yataklarında yerleşmelerin kurulması (Resim 53), dere yataklarına çeşitli materyallerin dökülmesi, önemli çevre sorunlarına neden olabilmektedir.”* ifadeleri bulunmaktadır. Burada insanların yaptığı davranışlar sonucu çevrenin zarar görmesinden bahsedilmesi *“davranışlarını kontrol etme”* ve *“davranışlarının sorumluluğunu üstlenme”* alt başlıklarıyla *“özdenetim”* değerine ve *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine vurgu yapılmaktadır.

Resim 53.Akarsu taşkın yataklarına kurulan yerleşim birimleri, zaman zaman su baskınlarına uğramaktadır.

Sayfa 262'deki metinde *“Arazinin yanlış kullanımı bazen çevrede telafisi olanaksız sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Bu nedenle çevre kullanımında arazi özellikleri göz önüne alınmalıdır. Bu konuda ortaya çıkabilecek çevre sorunları belirlenmeli ve arazi belirli bir planlamaya bağlı olarak kullanılmalıdır.”* ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde çevreye sorumluluğumuzdan bahsetmesi *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine vurgu yapmaktadır.

Sayfa 262'deki metnin devamında *“Etkili arazi kullanımı için yapılması gerekenlerin başlıcaları şunlardır: 1. Su kaynakları tespit edilmelidir. 2. Çevrenin iklim koşulları ve hâkim rüzgâr yönü araştırılmalıdır. 3. Ekosistemin özellikleri incelenmelidir. 4. Çevredeki beşerî ve ekonomik koşullar belirlenmelidir. 5. Yer altı ve yer üstündeki doğal kaynaklar tespit edilmelidir. 6. Toprak özellikleri incelenmelidir. Bu çalışmalar sonucunda çevre duyarlılığı da göz önünde bulundurulmalı ve arazinin alternatif kullanma şekilleriyle ilgili projeler hazırlanmalıdır. Hazırlanan bu projeler içinde doğanın sürdürülebilir kullanımı göz önünde bulundurularak arazinin hangi amaçlarla kullanılacağına karar verilmelidir.”* bilgileri yer almaktadır. Bu bilgilerde çevreye karşı sorumluluğumuzu nasıl yerine getireceğimizden bahsetmesi *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine vurgu yapmaktadır.

Sayfa 264'te yer alan uzunca bir metinde *“Çevre sorunları uzunca bir süre yerel bir sorun olarak ele alınmıştır. Fakat çevre sorunlarının yaygınlaşmasına bağlı olarak bu sorunların yerel değil, küresel ölçekte olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin bir ülkede fosil yakıtların aşırı derecede tüketilmesi sonucunda gerçekleşen hava kirliliği ve bunun neden olduğu asit yağmurları, çevredeki ülkeleri de etkilemektedir. Aynı şekilde bir*

ülkede atmosfere salınan sera gazları, küresel ısınmaya neden olduğu için bu sorun ve bunun sonuçları bütün dünyayı etkilemektedir. Bir ülkenin nehirlerindeki kirlilik denizlere ulaşınca veya doğrudan denizlerde meydana gelen kirlilik (Resim 54), uluslararası düzeyde su kirliliğine neden olmaktadır.”ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde yaptığımız kirliliğin sadece bizi değil diğer unsurları da etkilediğinden bahsetmesi “diğerkam olma” alt başlığıyla “sevgi” değerini işaret ederken, çevreye sorumluluğumuzdan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine işaret etmektedir.

Resim 54. Deniz kirliliği, küresel bir sorundur.

Sayfa 264’te bulunan metinde “Sanayileşmeye bağlı olarak sürekli artan ham madde ihtiyacı ve artan nüfus, doğal kaynaklar üzerinde bir baskı oluşturmıştır. Doğal kaynakların aşırı tüketilmesi ve bunların birçoğunun yenilenememesi, çevre sorunlarının küresel bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Madenler (Resim 55), enerji kaynakları, çeşitli bitkiler ve hayvanlar ile ormanların aşırı derecede tüketilmesi, hem ekolojik denge hem de doğal kaynakların sınırlılığı açısından önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Artan bu tüketime karşılık atıkların doğaya bırakılması, doğal çevreyi ve yaşamı tehdit eden boyutlara ulaşmıştır. Bunun bilincine varan ülkeler, günümüzde küresel düzeydeki çevre sorunlarına uluslararası çözüm yolları aramaktadır.”ifadeleri bulunmaktadır. Burada insanların yaptığı davranışlar sonucu çevrenin zarar görmesinden bahsedilmesi “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine ve “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapmaktadır.

Resim 55. Madenler işletilirken çevreye zarar vermektedir.

Sayfa 264'teki metnin devamında “Çevre sorunlarının küresel ölçekte yayılması, fosil yakıtların, özellikle 1800'lü yıllarda petrolün kullanılmasıyla yaygınlaşmıştır. 1950'den sonra dünya genelinde kara yolu taşıtlarının artmasına bağlı olarak egzoz gazları (Resim 56) önemli bir çevre sorunu hâline gelmiştir.” ifadeleri bulunmaktadır. Burada insanların yaptığı davranışlar sonucu çevrenin zarar görmesinden bahsedilmesi “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine ve “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapmaktadır.

Resim 56. Hava kirliliğın nedenlerinden biri de egzoz gazlarıdır.

Sayfa 265'te bulunan uzunca metinde “Katı atıklardan (Resim 57) korunmak için öncelikle bu atıkların özellikleri belirlenmeli ve her atık, özelliğine göre depolanmalı ya da imha edilmelidir. Örneğin nükleer atıklar, özel araçlarla toplanmalı ve yerin derinliklerinde özel hazırlanmış bölmelerde saklanmalıdır. Yanıcı ve patlayıcı maddeler de aynı şekilde özel olarak toplanmalı ve kontrol edilebilecek şekilde depolanmalıdır. Sıvı atıklardan korunmanın en önemli yolu, bu atıkların zararlılardan arındırılarak doğaya bırakılmasıdır. Sanayi merkezlerinde üretim ve soğutma amacıyla

kullanılan suların o hâliyle diğer sulara karışması önlenmelidir. Günümüzde belediyelere ait çok sayıda atık su arıtma tesisi (Resim 58) bulunmaktadır. Bunların sayısı artırılmalı ve sanayi kuruluşlarındaki atık sular, zararlılardan arındırılarak doğaya bırakılmalıdır. Gaz atıklardan korunmanın en önemli yollarından biri, bu atıkların zararlarını azaltmak için termik santrallere ve fabrika bacalarına filtre (Resim 59) takılmasıdır. Ayrıca ormanların ve diğer bitki örtüsünün korunması, fosil yakıtlar yerine çevreyi kirletmeyen alternatif enerji kaynaklarının kullanılması da atıklardan korunma yöntemlerindendir.” bilgileri yer almaktadır. Bu bilgilerde çevreyi kirletmemek adına yapabileceğimiz davranışlardan bahsetmesi “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine, çevreye karşı sorumluluğumuzdan bahsetmesi ise “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değinildiğini gösterir.

Resim 57. Atıkların sınıflandırılması

Resim 58. Atık su arıtma tesisi, Yalova

Resim 59. Fabrika filtresi

-Sayfa 267’de yer alan basından köşesinde “Geri Dönüşüm - Lastik Sanayicileri Derneği Genel Sekreteri, “Yılın 8 ayında 101 bin 100 ton ömrünü tamamlamış lastik topladık.” dedi. - Kırşehir’de, farklı suçlardan kamu hizmeti cezası alan yükümlüler, caddelerden sökülen bordür ve parke taşlarının geri dönüşümde yeniden değerlendirmesine katkıda bulunuyor. - Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca atık yönetimi konusunda yürütülen çalışmalar sonucunda geçen yıl ekonomiye 3,5 milyar liralık katkı sağlandı. - Kâğıt ve kartonun geri dönüşümü sayesinde yıllık ortalama 25 milyon ağacın kesilmesi engelleniyor. - Yalova’da Çevre ve Şehircilik Müdürlüğünce sürdürülen Ar-Ge projesi kapsamında yıkılan binaların atıkları, hazır beton sektöründe kullanılarak Türk ekonomisine katkı sağlanacak. - Kocaeli’de kurulan Türkiye’nin ilk “Atık Pil Geri Kazanım Tesisi”nde çeşitli işlemlerden geçirilerek geri kazanımı sağlanan atık piller, ekonomiye kazandırılıyor. - Türkiye’de geçen yıl 152 bin ton ambalaj atığı geri dönüşüme kazandırılarak ekonomiye 422 milyon liralık katkı sağlandı. - Bağcılar Belediyesi Ambalaj Atığı Toplama ve Ayırma Tesisinde yapılan kâğıt geri dönüşümü ile 99 bin 161 ağaç kesilmekten kurtarıldı. - Kocaeli’de, TÜBİTAK MAM tarafından kurulan bertaraf tesisıyla atık pillerin ayrıştırma, kırma ve geri kazanım işlemleri yapılarak ekonomiye kazandırılması hedefleniyor. - Geri kazanımın yaygınlaştırılması sonucu doğal kaynaklar ve çevre korunacak.”ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde çevreyi korumak adına yapılan çalışmalardan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değinildiğini gösterir.

1.4.12. SINIF COĞRAFYA DERS KİTABINDA YER VERİLEN KÖK DEĞERLERE İLŞİKİN BULGULAR

Bu başlıkta altında “12. Sınıf coğrafya ders kitaplarındaki kök değerlerin ünitelere göre dağılımı nasıldır?” alt problemi ile “12.sınıf coğrafya ders kitabındaki metinlerde kök değerler ne ölçüde yer almaktadır?” 4. alt problemlerine ait bulgular yer almaktadır.

Toplam 4 üniteden oluşan 12.sınıf coğrafya ders kitabı 232 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın içerisinde bulunan 4 ünite ise: doğal sistemler, beşeri sistemler, küresel ortam: bölgeler ve ülkeler, çevre toplumdur. Kitabın incelenmesinde içeriğe ait tüm metinler ile “Etkinlikler”, “Okuma Metinleri”, “Bunları biliyor musunuz” ve “Hazırlık Çalışmaları” başlıklarındaki metinler taranmıştır. Bu alanların ve başlıkların dışında kalan “Kitap Kapağı”, “İstiklal Marşı”, “Gençliğe Hitabe”, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Büyük Resmi”, “İçindekiler”, “Organizasyon Şeması”, “Güvenlik Sembolleri”, “Kitabın Tanıtımı”, “Kısaltmalar”, “Örnek Sorular”, “Cevap Anahtarı”, “Sözlük”, “Kaynakça”, “Dizin ve Görsel Kaynakça” başlıkları taramaya dâhil edilmemiştir. Önce elde edilen bulguların ünitelere dağılımı gösterilmiş daha sonra ünitelerdeki değer ifadeleri barındıran metinler doğrudan alıntı şeklinde verilmiştir.

1.4.1.12. Sınıf Coğrafya Ders Kitabındaki Değerlerin Ünitelere Göre Dağılımı

12.sınıf coğrafya ders kitabındaki ilgili metinler tarandıktan sonra değer ifadelerinin hangi ünite ne kadar yer aldığını gösteren bulgulara aşağıda yer verilmiştir. Değer ifadesi barındıran metinlere ise doğrudan alıntı şeklinde diğer başlıklarda verilmiştir.

Tablo 13. 12.sınıf ders kitabındaki değerlerin ünitelere göre dağılımı

Değerler	Üniteler (f)				Toplam
	Doğal Sistemler	Beşeri Sistemler	Küresel Ortam Bölgeler ve Ülkeler	Çevre ve Toplum	
Adalet	-	3	4	3	10
Dostluk	-	2	6	-	8
Dürüstlük	-	2	1	-	3
Öz denetim	5	3	-	13	21
Sabır	-	-	1	-	1
Saygı	-	2	1	2	5

Tablo 13.(Devam) 12.sınıf ders kitabındaki değerlerin ünitelere göre dağılımı

Sevgi	-	1	4	4	9
Sorumluluk	14	6	2	27	49
Vatanseverlik	1	33	12	1	47
Yardımseverlik	-	1	2	-	3
Toplam	20	53	33	50	156

Tablo 13 incelendiğinde 12. sınıf coğrafya ders kitabında 156 adet kök değer ifadesi bulunmuştur. Bunların ünitelere dağılımı ise doğal sistemler ünitesinde 20 adet, beşeri sistemler ünitesinde 53 adet, küresel ortam: bölgeler ve ülkeler ünitesinde 33 adet, çevre ve toplum ünitesinde 50 adet şeklindedir. Kitabın geneline baktığımızda sabır değerine 1 kez, yardımseverlik değerine 3 kez, saygı değerine 5 kez, dostluk değerine 8 kez, adalet değerine 10 kez, özdenetim değerine 21 kez, vatanseverlik değerine 47 kez, sorumluluk değerine 49 kez değinildiğini görebiliriz. Kitapta 10 adet kök değer hepsine yer verilmiş olup yer verilmeyen kök değer bulunmamaktadır.

Değerlerin üniteler içerisindeki dağılımına baktığımızda doğal sistemler ünitesinde özdenetim, sorumluluk, vatanseverlik, değerlerinin bulunduğunu fakat adalet, dostluk, dürüstlük, sabır, saygı, sevgi, yardımseverlik değerlerinin bulunmadığı görülmektedir. Doğal sistemler ünitesinde en çok (14 kez) sorumluluk değerine değinildiğini görmek mümkün. Kitabın 2. ünitesi olan beşeri sistemler ünitesinde adalet, dostluk, dürüstlük, özdenetim, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik olmak üzere 9 değer çeşidine rastlanılmış, sabır değerine ise hiç değinilmemiştir. Beşeri sistemler ünitesinde en çok (33 kez) vatanseverlik değerine yer verilmiştir. Kitabın 3. ünitesi olan küresel ortam: bölgeler ve ülkeler ünitesinde adalet, dostluk, dürüstlük, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik değerlerinin bulunduğunu fakat özdenetim değerinin bulunmadığı görülmektedir. Küresel ortam: bölgeler ve ülkeler ünitesinde en çok (12 kez) vatanseverlik değerine yer verilmiştir. Kitabın 4. ve son ünitesi olan çevre ve toplum ünitesinde adalet, özdenetim, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik değer çeşitlerine rastlanılmış, dostluk, dürüstlük, sabır ve yardımseverlik değerlerine rastlanılmamıştır. Çevre ve toplum ünitesinde en çok (27 kez) sorumluluk değerine değinilmiştir.

1.4.2.Doğal Sistemler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular

Bu başlık altında 12.sınıf coğrafya ders kitabının 1. Ünitesi olan “*Doğal Sistemler*” ünitesindeki metinlerdeki değer ifadeleri doğrudan alıntı şeklinde verilmiştir.

Değer ifadeleri verilirken sayfa numaraları ile birlikte verilmiştir. Öğretim programındaki ifadelere göre tespit edilen ve sayfa numarasına göre verilen değer ifadeleri şunlardır:

Sayfa 24'deki başka bir metinde *“2010 yılında Haiti’de meydana gelen 7 büyüklüğündeki depremde resmî rakamlara göre 316 bin kişi hayatını kaybetmiş, 300 bin kişi yaralanmıştır. Haiti’nin güneyinin yerle bir olmasına neden olan depremle 1,3 milyon kişi de evsiz kalmıştır (Resim 60). Depremde zarar gören insan sayısının fazla olmasında; depremin ülkenin en fazla nüfusa sahip olan başkentine çok yakın bir mesafede meydana gelmesi, ada zemininin depreme dayanıklı olmayan tortul tabakalar üzerinde olması, şehirdeki binaların depreme dayanıksız ve zayıf malzemelerden inşa edilmiş olması etkili olmuştur.”* İfadeleri bulunmaktadır. Burada davranışlarımızı kontrol etmemiz gerektiğinden bahsetmesi *“davranışlarını kontrol etme”* ve *“davranışlarının sorumluluğunu üstlenme”* alt başlıklarıyla *“özdenetim”* değerine ve *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine değinildiğini gösterir.

Resim 60.Haiti Depremi (2010)

Sayfa 30'daki metinde *“Orta Asya’daki Aral Gölü’nü besleyen akarsular, Sovyetler Birliği döneminde pamuk tarlalarının sulanmasında kullanıldı. Kaynaklarından yoksun kalan göl hızla küçüldü (Resim 61). Kuruyan göl yerini kumlu, tozlu bir göl tabanına bıraktı. Rüzgârlar bu tozları etrafa taşıyarak tuzlu kumlara sahip yeni bir çölün ortaya çıkmasına yol açtı. Kalan göl sularının aşırı tuzlanması, göl ve yakın çevresinde yaşayan canlıların yok olmasına neden oldu. Gölün kurummasının bölge*

insanları üzerinde de olumsuz etkileri oldu. Uçan tozlar insanlarda solunum hastalıklarına yol açtı. Gölde gemi ulaşımı ve balıkçılık sona erdi. Tarım alanları tuzlu kumlarla kaplanarak verimsizleşti. Bölgenin yaşanmaz hâle gelmesi ve ekonominin çökmesiyle yerleşimler terk edildi.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde davranışlarımızın sonuçlarından bahsetmesi “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine, çevreye verdiğimiz zararlardan bahsetmesi ise “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değinildiğini gösterir.

Resim 61.Aral Gölü’nün 1989 ve 2017 yıllarına ait uydu görüntüleri

Sayfa 31’de yer alan metinde “Son 150 yıldır enerji üretimi, ulaşım ve sanayileşme gibi insan etkinlikleri sonucu atmosferde artan sera gazları ve parçacıklar atmosferin sera işlevini kuvvetlendirerek küresel ısınma olarak adlandırılan sıcaklık artışına neden olmuştur. Buzul Çağı’ndan bu yana yaklaşık son 20 bin yılda ortalama sıcaklıklar doğal süreçlerle yaklaşık 4 °C artarken son 100 yılda insan kaynaklı olarak ortalama 0,9 °C artmıştır. İnsan kaynaklı olan küresel iklim değişimi, kısa bir zaman diliminde doğal sistemlerde yaşanan bir dizi etkiye neden olmuştur.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” ve “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlıklarıyla “sorumluluk” değerine değinildiğini görebiliriz.

Sayfa 32’deki metinde “Küresel iklim değişimi, insanların atmosferdeki kimyasalların dengesini bozması ve atmosferin sera etkisine müdahalesi ile gerçekleşmiştir.” İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” ve “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlıklarıyla “sorumluluk” değerine değinildiğini görebiliriz.

Sayfa 33'deki bir metinde *“Sanayileşme ve tüketim artışı ile birlikte gittikçe artan miktarda atık üretilmektedir. Çöplerin gömülmesi veya yakılmasıyla açığa çıkan gazlar da küresel ısınmaya neden olmaktadır.”* ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde *“davranışlarının sonuçlarını üstlenme”* ve *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlıklarıyla *“sorumluluk”* değerine değinildiğini görebiliriz.

Sayfa 37'de bulunan metinde *“Çölleşmeyi Önlemek İçin Alınabilecek Önlemler Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının benimsenmesi, beşerî ve ekonomik faaliyetlerin doğal ortamla uyumlu olarak planlanması ve doğru arazi kullanım yöntemlerinin seçilmesi çölleşmenin etkilerini en aza indirebilecek temel ilkelerdir. Çölleşmenin önlenmesi için yapılabileceklerin bazıları şunlardır:*

1. Doğal kaynakların israf edilmeden kullanılması
 2. Bilimsel ölçütlere göre arazi kullanım planlarının yapılması
 3. Çölleşme ile mücadelede yerel halkın sürece dâhil edilmesi
 4. Su kaynaklarının korunması
 5. Bitki örtüsünün korunması ve ağaçlandırma çalışmalarının yapılması
 6. Bölge şartlarına uygun tarım ürünlerinin tercih edilmesi
 7. Aşırı ve yanlış sulamanın önüne geçilerek damla sulama gibi yöntemlerin tercih edilmesi
 8. Mera ve otlakların aşırı otlatmaya karşı korunması.”
- bilgileri yer almaktadır. Buradaki bilgilerde çevreye sorumluluğumuzdan bahsetmesi *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine, davranışlarını kontrol etmemizden bahsetmesi *“davranışlarını kontrol etme”* alt başlığıyla *“özdenetim”* değerine işaret etmektedir.

Sayfa 39'da bulunan bir metinde *“Doğa ve medeniyet üzerindeki etkileri dikkate alındığında günümüzün öncelikli ve en fazla çözüme ihtiyacı olan sorunu küresel iklim değişimidir. Büyük ölçüde insan kaynaklı bu sorunun çözümü yine insanın elindedir. İnsanlığın ortak geleceği için hükümetlerin, bilim insanlarının ve toplumun tüm kesimlerinin yerel ve küresel ölçekte sorumluluk üstlenmesi gerektiği bir eşikteyiz.”* İfadeleri yer almaktadır. Buradaki ifadelerde *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine değinilmiştir.

Sayfa 39’da bulunan bir metinde “*Sivil toplum kuruluşlarının amacı iklim değişiminin etkilerine karşı halkı bilgilendirmek, farkındalık sağlamak ve kamuoyu oluşturarak yöneticileri harekete geçirmektir. Çözüme yönelik olarak sıfır karbon emisyonu sağlanması, yenilenebilir enerji üretimine geçilmesi ve ekosistemin korunması için çalışırlar. Bununla birlikte toplumu bilinçlendirerek aktif katılımı özendirmek ve okul müfredat programlarının güncellenmesi talebinde bulunmak sivil toplum kuruluşlarının diğer hedefleri arasındadır.*” İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde toplum için çalışmadan bahsedildiğinden “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine değinilmiştir.

Sayfa 40’da bulunan uzunca bir metinde;

“*Karbon Salınımının Azaltılması: Kömür, petrol ve doğal gaz yerine güneş, rüzgâr, dalga gibi yenilenebilir alternatif enerji kaynaklarının kullanılması sera gazı salınımını azaltarak küresel iklim değişiminin etkilerinin azaltılmasında en öncelikli adımdır.*”

“*Tüketim Alışkanlığının Değiştirilmesi: Doğal kaynakların aşırı tüketimi iklim değişimin itici gücüdür. Etkilerin azaltılması için ihtiyaç kadar tüketim yapılması ve israfın önlenmesi temel ilke olmalıdır.*”

“*Enerji Verimliliği: Az enerji tüketen teknolojilere geçilmeli ve binalarda ısı yalıtımı ile enerji tasarrufu sağlanmalıdır.*”

“*Ormanların Korunması: Mevcut ormanlar korunmalı ve ağaçlandırma faaliyetleri artırılmalıdır. Ormanların korunmasında bireye düşen sorumluluklarla ilgili bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır.*”

“*Geri Dönüşüm: Atıkların tekrar kullanımının sağlanması olan geri dönüşüm, doğal kaynak tüketimini azaltarak küresel iklim değişimiyle mücadelede katkı sağlar.*”

İfadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde “*davranışlarını kontrol etme*” ve “*davranışlarının sorumluluğunu üstlenme*” alt başlıklarıyla “*özdenetim*” değerine, “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine vurgu yapılmaktadır.

Sayfa 41’de yer alan bir metinde;

“Su Kaynaklarının Yönetimi: Su kaynakları üzerindeki kuraklık, çölleşme tehlikesine karşı yapılacak plan ve uygulamalardır. Su kaynaklarının yönetimi, su havzalarının kirlilik ve aşırı tüketime karşı korunması ile tasarruf tedbirlerini içerir.”

“Afet Risk Yönetimi: Sel ve kuraklık gibi doğa ile ilgili afetlere karşı kayıp ve zarar azaltma, hazırlık, tahmin, erken uyarı gibi afet öncesi koruma çalışmalarının yapılmasıdır.”

“Ekosistemlerin Korunması: Canlıların yaşam alanlarının korunması sağlanarak iklim değişimi karşısında biyoçeşitliliğin korunmasıdır.”

“Sağlık Tedbirleri: İklim değişimi insan sağlığı üzerinde de risk oluşturur. Aşırı hava olaylarına ve bulaşıcı hastalıklara karşı halkın bilgilendirilmesi ve sağlık kuruluşlarının önlem almasıdır.”

“Tarım ve Gıda Güvenliği: İklim değişimi nedeniyle tarımsal üretimin azalmasına karşı yerli genetik kaynakların korunması, sürdürülebilir tarım ve doğru sulama politikalarının uygulanmasıdır. Ayrıca iklim kuşaklarının değişiminin ortaya çıkardığı yeni tarım potansiyellerinin değerlendirilmesidir.” Bilgileri yer almaktadır. Bu bilgilerde “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine, “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine, “toplumu önemseme” ve “sadık olma” alt başlıklarıyla “vatanseverlik” değerine değinilmiştir.

Sayfa 42’de yer alan bir uygulama metninde “Küresel düşün, yerel hareket et prensibine göre küresel iklim değişimine karşı mücadelenin kendi çevremizden başlaması gerektiği ve bireylere de sorumluluk düştüğü unutulmamalıdır.” ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapıldığını görebiliriz.

Sayfa 42’de yer alan bir uygulama metninde “Doğayı seven, koruyan, sağduyulu, küresel iklim değişiminin nedenleri ve etkileri konusunda bilgili bir insanım.” ifadesi yer almaktadır. Burada “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine,

“Ulaşımında toplu taşıma araçlarını, kısa mesafelerde ise yürümeyi tercih ederim. Evde enerji tasarrufu sağlayan ampuller kullanırım ve ihtiyaç olmadığında ışıkları söndürürüm. Banyo yaparken, diş fırçalarken, temizlik yaparken suyu tasarruflu

kullanırım. Kullanmadığım zamanlarda bilgisayar ve televizyon gibi cihazları kapatırım. Elektrikli cihazlar kapalı olduğunda fişini prizden çekerim” İfadeleri “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine,

“Çöplerimi türlerine göre ayırarak geri dönüşüm kutusuna atarım.” İfadesi “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine ve “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapmaktadır.

Sayfa 43’teki coğrafya gazetesi yazısında “Dünya Doğayı Koruma Vakfının (WWF) desteklediği bir araştırmada bilim adamları tarafından Antarktika’da Petrels (Petrols) Adaları’ndaki bir penguen kolonisi incelendi. Bilim adamları, bölgedeki binlerce penguen yavrusunun açlıktan öldüğünü bildirdi. Araştırmada bölgede iklim değişikliği nedeniyle Antarktika’dan kopan yoğun buz parçaları nedeniyle penguenlerin yiyecek bulmak için daha uzun mesafeleri katettiklerine ve yavrularını bırakmak zorunda kaldıklarına dikkat çekildi. Arkada bırakılan penguen yavrularının açlık ve vücut sıcaklıklarını koruyamadıklarından öldükleri belirtildi.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde iklim değişimine neden olan insanların sorumluluğundan bahsetmektedir. Bu nedenle “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine işaret etmektedir.

1.4.3.Beşeri Sistemler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular

Bu başlık altında 12.sınıf coğrafya ders kitabının 2. Ünitesi olan “Beşeri Sistemler” ünitesindeki metinlerdeki değer ifadeleri doğrudan alıntı şeklinde verilmiştir. Değer ifadeleri verilirken sayfa numaraları ile birlikte verilmiştir. Öğretim programındaki ifadelere göre tespit edilen ve sayfa numarasına göre verilen değer ifadeleri şunlardır:

Sayfa 52’deki metinde “Kırsal kesimde yaşayan insanların, bulundukları yerleşmenin eksikliklerini gidermek için gönüllü veya zorunlu olarak gerçekleştirdiği imece usulü sosyal hayatlarının bir parçasıdır. Bu durumun örnekleri ülkemizde olduğu gibi tüm dünya ülkelerinin kırsal yerleşmelerinde de görülmektedir (Resim 62, Resim 63).” İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde “dayanışma” ve “yardımlaşma” alt başlıklarıyla “dostluk”, “dayanışma içinde bulunma” alt başlığıyla “yardımseverlik” değerlerine değinilmiştir.

Resim 62.Burdur’da İmece Usulü

Resim 63.Peru’da İmece Usulü

Sayfa 52’deki metinde “*Ekonomik faaliyetin turizm ağırlıklı olduğu yerleşmelerde ekonomik açıdan yaşanan değişimlerin yanında sosyal, kültürel ve çevresel açıdan da değişimler yaşanmaktadır. Turizm, bu yerleşmelerde yaşayan insanların dünya görüşlerini, anlayışlarını, farklı ülkelerden gelen insanlarla ilgili düşüncelerini etkileyebilen sosyal ve kültürel bir olaydır. Turizm, birbirinden farklı yapılara sahip toplumlar arasında ilişkiler kurulmasına; farklı bilgi, görgü, gelenek ve*

kültür düzeyleri arasında etkileşime yol açarak kültürel çeşitliliğin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.” ifadeleri bulunmaktadır. Buradaki ifadelerde “anlayışlı olma” alt başlığıyla “dostluk” değeri işaret edilmiştir.

Sayfa 54’teki metinde “Şehir hayatında engelli insanların topluma katılması, gündelik yaşam içinde yer almasına yönelik olanaklar vardır. Bunların başında şehrin fiziksel ortamının engellilerin yaşamına uygun düzenlemelere sahip olması gelir. Kaldırımların kullanıma uygunluğu, toplu taşıma araçlarından engelli bireylerin yararlanması ve okul, hastane gibi kamusal alanlardaki düzenlemeler fiziksel çevre düzenlemelerine örnektir. İş olanakları, sportif faaliyetler ve kültürel etkinlikler engelli bireylerin sosyalleşmelerine ve toplumla bütünleşmelerine katkı sağlar (Resim 64).” İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadeleri incelediğimizde “muhababın konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme” alt başlığıyla “saygı” değerine ve “diğerkâm olma” alt boyutuyla “sevgi” değerine değinildiğini görebiliriz.

Resim 64. Sportif faaliyetlerde yer alan engelli bireyler

Sayfa 58’deki metinde “Şehirlerde meydana gelebilecek sorunların önüne geçilebilmesi için kentlilik bilincinin oluşması gerekir. Bunun için de şehirli insanların sorumluluk alarak sorun teşkil edebilecek durumların önüne geçmesi ve bu doğrultuda insanların kentle bütünleşmesi, var olan kimliklerin yanında şehirle özdeşleşen bir kimliğe sahip olması gerekir.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine değinildiğini görebiliriz.

Sayfa 62’de bulunan metinde “Su sorununun çözümünde yağmur suyu toplama yapılarının benimsenmesiyle yağmurun her damlasının depolanması ve kullanımı sağlanabilir. Bununla beraber fazla su, uygun tasarımlarla çevredeki alanlara (havaalanı, statlar, belediye parkları vb.) dağıtılarak etkin bir şekilde kullanılabilir

(Resim 65). Uzmanlar, kullanılabilir tatlı su kaynaklarının azalmasına karşı deniz sularının arıtılmasının tam anlamıyla sağlıklı sonuçlar vermemesi ve bu işlemin maliyetinin de yüksek olmasından dolayı akıllı arazi düzenlemesinin ve su tasarrufunun en önemli çare olduğu konusunda hemfikirdir.”ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde su tasarrufundan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Resim 65.Yağmur suyunun her damlasının değerlendirilebileceği yapılar.

Sayfa 62’de bulunan metinde “Nüfusun şehirlerde toplanması, sanayi tesislerinin şehir içlerinde kalmasına neden olmaktadır. Sanayi kuruluşlarının bacasından ve motorlu taşıtların egzozundan çıkan zehirli gazlar hava kirliliğine yol açtığı gibi bu esnada çıkan gürültü de insanların sinir sistemini olumsuz yönde etkilemektedir. Asit yağmurları da havayı, suyu ve toprağı etkileyerek doğanın tahribine neden olmaktadır.” İfadeleri yer almaktadır. Burada davranışlarımızın sorumluluğundan bahsetmektedir. Bu nedenle “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” alt boyutuyla “sorumluluk” değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Sayfa 70’ de bulunan coğrafya okuryazarlığı “Kent kültürü demokratik, uzlaşmacı, toleransa açık ve çok renkli bir yapı olmak durumundadır. Farklılıkların olduğu kentlerde homojen bir kent kültürü üretme çabası, kent içinde gettolaşma ile kamplaşmalara sebep olabilir. Asıl olan, bir kentte yaşayan insanların aynı kültürel değerleri paylaşması değil kent kültürünü paylaşmasıdır. Kentlilik bilincini ve kent kültürünü özümseyen bir bireyin kültür dünyasında farklılıklarını koruması bir tezat olarak görülmemelidir.”ifadeleri bulunmaktadır. Burada “diğer insanların kişiliklerine değer verme” alt başlığıyla “saygı” değerine değinilmiştir.

Sayfa 78'deki metinde “Türkiye’de bölgeler arası ekonomik ve sosyal farklılıkları gidermek için bölgesel kalkınma çalışmaları başlatılmıştır. Ekonomik ve sosyal kalkınma için gerekli her türlü kaynağın, nüfus ve ekonomik faaliyetlerin ülkenin her yerinde dengeli dağılması hedeflenmiştir.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde “adil olma” alt başlığıyla “adalet” değerine değinilmiştir.

Sayfa 82'deki metinde “GAP’la birlikte bölgedeki sağlık hizmetleri de gelişme göstermiştir. Sağlık Bakanlığı, hizmet kalitesinin yükselmesi için ilgili diğer sektörlerle sürekli iş birliği hâlinde. Böylece bölge halkına iyi şartlarda hizmet verebilmek adına gerekli tedbirlerin alınması sağlanmıştır.” İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde halk için yapılan çalışmalardan bahsedilmesi “toplumu önemseme” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 84'deki metinde “Yeşil Irmak Gelişim Projesi kapsamında; ekolojik dengeyi bozmadan, en uygun arazi kullanım planlamasının yapılmasına, kaynakların sürdürülebilir bir biçimde yönetilmesine, diğer bölgelerle olan sosyoekonomik gelişmişlik farklarının azaltılmasına ve mevcut verimlilik düzeyini geliştirerek bölgenin refah düzeyinin ve ülke ekonomisine olan katkısının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır.(Resim 66-67)” ifadeleri bulunmaktadır. Buradaki ifadelerde ekolojik dengenin korunmasından bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine, bölge halkı için yapılan çalışmalardan bahsetmesi ise “toplumu önemseme” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine işaret etmektedir.

Resim 66.Yeşilırmak'ın geçtiği Samsun Ayvacık İlçesi

Resim 67.Tarihi güzellikleri barındıranAmasya

Sayfa 88'deki metinde “*KOP bölgesi, ilk çağlardan günümüze kadar geçen süreçte önemli bir sosyal ve ekonomik merkez olmuştur. Bölgedeki projenin hayata geçmesiyle su isteği fazla olan tarım ürünlerinin üretimi artmış ve buna bağlı olarak*

tarıma dayalı sanayinin gelişimi ivme kazanmıştır. Bu gelişmeler bölge halkının ekonomik ve sosyokültürel yönden gelişimini desteklemiştir.”ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde bölge halkı için yapılan çalışmalardan bahsedilmesi “*toplumu önemseme*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 92’deki bir metinde “*Türkiye’de hizmet sektörünün gelişimi, Cumhuriyet tarihinden itibaren devam etmektedir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında ülke ekonomisinin temelini tarım sektörü oluştururken gerçekleştirilen iktisat kongreleri ve ekonomik sistemlerin değişmesiyle tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tarım sektöründen sanayi ve hizmet sektörüne doğru bir yönelim olmuştur.*”ifadeleri bulunmaktadır. Buradaki ifadelerde Türkiye’nin giderek gelişmesinden bahsedilmiştir. Bu nedenle “*çalışkan ve üretken olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine vurgu yapılmıştır.

Sayfa 94’deki metinde “*Ulaştırma sektörü, sanayi ve tarım gibi mal üreten bir sektör değildir ancak diğer sektörlerin üretkenliği üzerinde etkili ve gerekli olan önemli bir sektördür. Türkiye’de kalkınmayı hızlandıracak en önemli etken, ulaştırma sektöründeki yatırımların dengeli ve planlı bir şekilde yapılmasıdır. Örneğin son yıllarda hava yolu ulaşımı alanında yapılan yatırımlar uçuş yoğunluğunun önemli oranda artmasını sağlamıştır.*”ifadeleri bulunmaktadır. Buradaki ifadelerde Türkiye’nin giderek gelişmesinden bahsedilmiştir. Bu nedenle “*çalışkan ve üretken olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine vurgu yapılmıştır.

Sayfa 96’daki metinde “*Türkiye, coğrafi konumunun etkisiyle çok büyük bir turizm potansiyeline sahiptir. Yer şekilleri ve iklim çeşitliliği, tarihî ve kültürel değerlerin zenginliği Türkiye’de golf, dağcılık ve kültür turizmi gibi çeşitli turizm faaliyetlerinin yapılmasına imkân tanır.*”ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde Türkiye’nin tarihi ve doğal güzelliklerinden bahsetmektedir. Bu nedenle “*tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Sayfa 96’daki metnin devamında “*Turizmin Türkiye ekonomisi için önemi büyüktür. Çünkü ülkemizin turizm potansiyeli azımsanmayacak bir düzeydedir. Zengin doğal ve tarihî alanlar Türkiye’ye her yıl binlerce turistini gelmesini sağlar.*(Resim 68)”ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde Türkiye’nin tarihi ve doğal güzelliklerinden bahsetmektedir. Bu nedenle “*tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Resim 68.Ayasofya Camii, İstanbul

Sayfa 98’deki metinde “*Asya ve Avrupa kıtalarının arasında yer alan, Afrika Kıtası’na yakın olan Türkiye sahip olduğu coğrafi konum ile dünyada ulaşımın geliştiği ülkelerden biri olmuştur. Anadolu’da çeşitli dönemlerde farklı ulaşım sistemleri ön plana çıkmış ve dünya ticaretini etkilemiştir. İlk Çağ’da kervan yolları, kıyı şehir devletlerinin ortaya çıkmasıyla gelişen deniz yolları, 19. yüzyılda kara içi ulaşımında bir devrim sayılan demir yolları, II. Dünya Savaşı sonrasında kara yolları, 1980 sonrasında ise hava yolları ve boru hatları önem kazanmıştır (Resim 69).*”ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde Türkiye’nin coğrafi öneminden bahsetmektedir. Bu nedenle “*tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Resim 69.Türkiye; Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine en yakın olduğu konumdadır.

Sayfa 102’deki metinde “*Türkiye, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapması ve önemli bir jeopolitik konuma sahip olması nedeniyle ulaşım konusunda*

oldukça zengin tarihsel izler barındırmaktadır. İpek Yolu, Baharat Yolu ve Kral Yolu gibi önemli ticaret yollarının rotası üzerinde olması bunun göstergesidir.”ifadeleri bulunmaktadır. Buradaki ifadelerde Türkiye’nin tarihi zenginliklerinden bahsetmesi “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 106’da bulunan metinde *“Demir yolu ağları, şehirlerarası ulaşımında önemli olduğu kadar büyük kentlerin şehir içi ulaşımında da trafik sorunlarının çözümüne katkı sunar. Örneğin İstanbul’un ulaşım sorunlarına uzun süreli çözümler getirilmesi, Asya-Avrupa kıtalarının deniz altından kesintisiz bir demir yolu sistemi ile birbirine bağlanması, tarihî yarımadaadaki araç sayısının azaltılarak tarihî ve kültürel çevrenin korunmasına katkı sağlanması amacıyla Marmaray Projesi hayata geçirilmiştir.(Resim 70)”* ifadeleri yer almaktadır. Burada tarihi ve kültürel çevrenin korunması amacıyla ilgili projenin hayata geçirilmesinden bahsetmesi *“tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine değinildiğini gösterir.

Resim 70.Marmaray İstanbul Boğazı geçişi

Sayfa 108’deki metinde *“Üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye, üç kıtanın ana geçiş yolları üzerindeki konumu nedeniyle transit taşımacılık açısından büyük bir öneme sahiptir. Denizciliğin geliştirilmesi ve bu coğrafi avantajın en etkin şekilde kullanılması ülkemizin gelişmesine katkı sağlayacaktır.”*ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde *“tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine değinilmiştir.

Sayfa 108'deki metnin devamında “1 Temmuz 1926 tarihinde çıkarılan ‘Kabotaj Kanunu’ Türk denizciliği için bir dönüm noktası olmuştur. Bu kanunla; kıyılarımızda ve iç sularımızda yapılacak tüm faaliyetlerin hakları Türk gemilerine ve Türk vatandaşlarına verilmiştir. Ayrıca 1935 yılından itibaren 1 Temmuz ‘Kabotaj ve Denizcilik Bayramı’ olarak kutlanmaktadır.” ifadeleri yer almaktadır. Burada denizlerimizin millileştirilmesinden bahsedilmesi “sadık olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 112'de bulunan ölçme değerlendirme başlığı altında “Türkiye; doğal, tarihî ve kültürel değerleri ile turizm potansiyeli en yüksek ülkelerden biridir.” ifadeleri yer almaktadır. Burada “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine değinilmiştir.

Sayfa 120'deki metinde “Ticaret, dürüstlük ve güvene dayalı olmalıdır. Özellikle sanal ortamda gerçekleşen alışverişlerde sipariş edilen ürünle karşılaşılan ürün aynı olmayabilir. Bu durum e-ticaret müşterisini mağdur edebilir. Böyle durumlarla karşılaşmamak için alışverişler devletin onayladığı, güvenli altyapıya sahip sitelerden yapılmalıdır.” ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde ticaretin güvene dayanmasından bahsetmesi “güvenilir olma” alt başlığıyla “dürüstlük” değerine, devletin onayladığı sitelerden alışveriş yapılmasından bahsetmesi ise “kurallara ve kanunlara uyma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 121'de bulunan metinde “Tüketicinin güvenli altyapıya sahip olmayan Genel Ağ sitelerinden alışveriş yapması, siber dolandırıcılık vakalarını her geçen gün artırmaktadır. Cep telefonları ve bilgisayarlar gibi teknolojik cihazlar vasıtasıyla kişisel her türlü bilginin sızması, banka ve kredi kartı bilgilerinin kopyalanması mümkündür.” Bilgileri yer almaktadır. Burada “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine vurgu yapılmıştır.

Sayfa 122'deki metinde “Alışveriş yapacağınız sitenin güvenilirliğiyle ilgili mutlaka ön araştırma yapınız. Sitede alışveriş aşamasına gelindiğinde adres çubuğunda “https://” yazmasına dikkat ediniz. Bu uzantı dışındakilerden alışveriş yapmak risklidir. Alacağınız ürün hakkında önceden fiyat araştırması yapınız. Alışveriş için ortak bilgisayarları tercih etmeyiniz. Kredi kartı ve şahsi bilgilerinizi bilgisayara yazmayınız. Şifre ile alışveriş yapılan sitelerde tahmin edilmesi güç şifreler seçiniz. Ürün teslimi, iade ve satış sonrası hizmetleri konularında bilgi sahibi olunuz.” ifadeleri

bulunmaktadır. Bu ifadelerde “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine vurgu yapılmıştır.

Sayfa 123’de bulunan paragrafta “Eski çağlarda ticari istikamet doğudan batıya doğruydı. Çin, Hindistan ve diğer Doğu medeniyetlerinde üretilen ürünlerin Avrupalı tüketiciye ulaşması Anadolu’nun kara yolları ve limanları vasıtasıyla mümkündü. Anadolu’nun üç kıta arasında yer alması, önemli boğaz ve denizlere sahip olması bu topraklara hâkim olan Hititlerden Bizanslılara, Selçuklulardan Osmanlı’ya pek çok medeniyetin ekonomik ve siyasi gücü elinde bulundurmasını sağlamıştır. Bu topraklar üzerinden geçen Kral Yolu, İpek Yolu ve Baharat Yolu gibi önemli tarihî yollar Anadolu’ya hükmeden devletleri dönemin siyasi gücü yapmıştır.”ifadeleri bulunmaktadır. Burada “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine değinildiğini görebiliriz.

Sayfa 123’deki paragrafın 2. kısmında “Günümüzde de önemli bir ulaşım potansiyeline sahip Anadolu toprakları, çağın vazgeçilmez enerji kaynakları olan petrol ve doğal gaz boru hatlarının geçiş sahasıdır. Ülkemiz geçmişte olduğu gibi günümüzde ve gelecekte de jeopolitik konumu gereği ticaretin kavşak noktası olmaya devam edecektir.”ifadeleri yer almaktadır. Burada “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine değinildiğini görebiliriz.

Sayfa 123’de bulunan metnin devamında “Anadolu toprakları, coğrafi konumu itibariyle doğu ile batı arasındaki bağlantıyı sağlayan bir köprü niteliğindedir. Bu yüzden Anadolu, İpek Yolu’nun ticari güzergâhında kilit bir noktadadır.”ifadeleri yer almaktadır. Burada “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine değinildiğini görebiliriz.

Sayfa 130’da bulunan metinde “Anadolu, doğal güzelliklerin son derece çeşitli olduğu bir coğrafyada yer alır. Ülkemizin çeşitli alanlarında bulunan şelaleler, kaplıcalar, göller ve diğer yer şekilleri yer aldıkları il ile özdeşleşmiştir.”ifadeleri yer almaktadır. Burada “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine değinildiğini görebiliriz.

Sayfa 132’deki metinde “Türkiye, tarihî ve kültürel güzellikleriyle adeta bir açık hava müzesi konumundadır. Anadolu toprakları coğrafi konumu nedeniyle geçmiş çağlardan bu yana pek çok medeniyetin buluşma, kurulma ve gelişme sahası olmuştur. Bu nedenle birçok mimari yapı, sözlü ve yazılı eser günümüz toplumlarına miras

kalmıştır.”ifadeleri bulunmaktadır. Burada “*tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine değinildiğini görebiliriz.

Sayfa 133’deki metinde “*Türkiye, sahip olduğu tarihsel ve doğal mirasa sahip çıkmış ve bu mirası gelecek kuşaklara aktarmak için önemli çalışmalar yürütmüştür. Bu çalışmaların bazılarında UNESCO ile iş birliği yapılmıştır.*”bilgileri yer almaktadır. Burada tarihsel doğal mirasımıza sahip çıkmamızdan ve gelecek kuşakları düşünmemizden bahsetmesi “*tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma*” ve “*toplumu önemseme*” alt başlıklarıyla “*vatanseverlik*” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 133’deki uygulamada “*2015’te UNESCO tarafından Dünya Mirası Listesi’ne alınan Diyarbakır’daki Hevsel Bahçeleri, 8 bin yıllık bir geçmişe sahiptir. Yaklaşık 700 hektarlık alana sahip bu bahçeler, tarihî ve kültürel dokusunun yanında ekolojik çeşitliliğiyle de ön plana çıkmıştır. 180’den fazla kuş türüne ev sahipliği yapan HevselBahçeleri’nde bölgeye has kuş türlerinin varlığı burayı bir kuş cenneti hâline getirmiştir. Ayrıca bölgede su samuru, tilki, sansar ve kirpi gibi memeli hayvanlar da bulunmaktadır. GAP turu kapsamında bir baba ve 16 yaşındaki kızı, Diyarbakır’daki HevselBahçeleri’ni ziyaret eder. Baba, bu esnada kızına “İnsanın kültürel mirasa sahip çıkması, çevreye ve doğaya karşı saygılı olup onları koruması ve bu açıdan çevresini bilinçlendirmesi de bir vatan hizmetidir.” Der” ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine değinilmiştir.*

Sayfa 134’deki paragrafta “*UNESCO’nun amaçları arasında dünyada tüm insanlara ait kabul edilen, evrensel nitelikteki doğal ve kültürel varlıkları belirleyip dünyaya tanıtmak, eski özelliklerini yitirmiş veya yok olmuş doğal ve kültürel değerlerin tüm insanlar tarafından korunması ve yaşatılması için bir bilinç oluşturmak yer alır.*”ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde “*tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değeri ile “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine değinilmiştir.

Sayfa 136’deki metinde “*Coğrafi işaretleme sayesinde ürün ve üretici korunarak, millî değerleri temsil eden sembol ürünler gelecek nesillere aktarılır. Ayrıca kırsal kesimin kalkınması sağlanarak maddi ve manevi katma değer artar.*”ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde milli değerlerin korunmasından bahsetmesi ve halkın

düşünülmesi “sadık olma” ve “toplumu önemseme” alt başlıklarıyla “vatanseverlik” değerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 137’deki metinde “*Coğrafi İşaretler: Tüketici haklarının korunmasını, ürünün gerçek üreticilerinin haklarının korunmasını, taklit ürünlerin engellenmesini, tarihsel ve kültürel değerlerin korunup dünyaya tanıtılmasını, bölgesel kalkınmayı, ihracat gelirlerinin artmasını sağlar.*” bilgileri yer almaktadır. Burada tüketici haklarının korunması ve taklit ürünlerin engellenmesinden bahsetmesi “*güvenilir olma*” alt başlığıyla “*dürüstlük*” değerine, gerçek üreticilerin korunmasından bahsetmesi “*adil olma*” alt başlığıyla “*adalet*” değerine, tarihsel ve kültürel değerlerin korunmasından bahsetmesi “*tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine, bölgesel kalkınmadan bahsetmesi ise “*toplumu önemseme*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 138’deki metinde “*Anadolu, jeolojik ve jeomorfolojik geçmişin bıraktığı farklı yer şekilleri, doğal su kaynakları, zengin bitki ve hayvan çeşitliliği ile geçmişten günümüze farklı kültürlerle ev sahipliği yapmıştır. Anadolu topraklarındaki tarihî ve arkeolojik kalıntılar ve eserler Türkiye’yi turizm açısından bir cazibe merkezi hâline getirmiştir.*” İfadeleri bulunmaktadır. Burada “*tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine değinildiğini görebiliriz.

Sayfa 138’deki metinde “*Ülkemizde çok sayıda sıcak su kaynağı bulunur. Jeotermal zenginlik açısından dünyanın sayılı ülkeleri arasında olan Türkiye bir kaplıca cennetidir (Resim 71). Bilgileri yer almaktadır. Burada Türkiye’nin doğal güzelliklerine vurgu yapıldığından “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine değinildiğini söyleyebiliriz.*

Resim 71.Kleopatra termal havuzu, Pamukkale (Denizli)

Sayfa 139’deki metinde “*Uluslararası Golf Tur Operatörleri Birliği (IAGTO) tarafından 2008 yılında Antalya’nın Belek beldesi Avrupa’da “yılın en iyi golf bölgesi”*

ödülüne layık görülmüştür (Resim 72)''Bilgileri yer almaktadır. Burada Türkiye'nin doğal güzelliklerine vurgu yapıldığından *“tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine değinildiğini söyleyebiliriz.

Resim 72.Belek golf sahası (Antalya)

Sayfa 139'daki paragrafta *“Türkiye; Asya ve Avrupa'nın birleştiği noktada olması, eşsiz doğal güzelliklerinin varlığı, yüksek kapasiteli konaklama olanakları ile toplantı ve organizasyon potansiyeline sahiptir. Her yıl binlerce insan iş ve kongre amacıyla Türkiye'yi ziyaret etmektedir.”* ifadeleri yer almaktadır. Burada Türkiye'nin doğal güzelliklerine vurgu yapıldığından *“tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine değinildiğini söyleyebiliriz.

Sayfa 140'da bulunan metinde *“Pek çok kültüre ev sahipliği yapan Türkiye'de geçmişten günümüze üç büyük semavi dine (Müslümanlık, Hristiyanlık, Musevilik) ait pek çok ibadethane ve eser bulunmaktadır.”* ifadeleri yer almaktadır. Burada *“eşit davranma”* alt başlığıyla *“adalet”* değerine vurgu yapıldığını görürüz.

Sayfa 140'daki metnin devamında *“Ülkemizde dağcılık sporuna hizmet eden farklı yükseklikte, çeşitli fauna ve flora sahip çok sayıda dağ bulunmaktadır. Türkiye'nin üç tarafının denizlerle çevrili oluşu, deniz sezonunun uzun sürmesi, denize girmeye elverişli koy ve körfezlerin çokluğu özellikle Ege ve Akdeniz'de kıyı turizmini geliştirmiştir. Ülkemizin sahip olduğu kültürel zenginlikler, turizm için çok önemlidir. Mimari yapısı, tarihi, müzik ve giyim tarzının yanı sıra el sanatları ile yöresel yemekleri dikkat çekici özelliktedir.”* ifadeleri bulunmaktadır. Burada Türkiye'nin doğal güzelliklerine vurgu yapıldığından *“tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine değinildiğini söyleyebiliriz.

Sayfa 142'deki paragrafta “Türkiye’deki turizm bölgelerinde yerli ve yabancı turist sayısının artmasıyla turistik tesis ihtiyacının karşılanması için doğal alanların tahribi, aşırı su kullanımı, orman yangınları, trafik, çevre ve ses kirliliği gibi sorunlar yaşanmaktadır. Turizm politikaları dahilinde bu sorunların minimuma indirilmesi ve sürdürülebilir turizmin kapsamlı bir şekilde uygulanabilmesi için çeşitli projeler gerçekleştirilmektedir. Bu projeler kapsamında belirlenen turistik alanlarda plansız yapılaşma, doğal çevrenin tahribatı ve çevre kirliliği gibi konularda olumlu gelişmeler yaşanmaktadır. Turizm alanlarında; ağaçlandırma çalışmalarının yapılması, çevre temizliğine önem verilmesi ve ulaşım ağının geliştirilmesi gibi çevreye katkı sağlayan pek çok çalışma söz konusudur. Ülkemizde keşfedilmeyi bekleyen doğal alanların ve alternatif turizm türlerinin değerlendirilmesi için uygulanacak akılcı politikalarla Türkiye’nin turizmdeki rekabet üstünlüğü artarak devam edecektir.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değeri ile “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine değinilmiştir.

Sayfa 142'deki metinde “Türkiye, kültürel zenginlikleriyle dünyanın dört bir yanından turistini ilgisini çeken bir ülkedir. Ülkemizin kültürel mirasını ve evrensel kültürel değerlerini dünyaya tanıtmak ve gelecek kuşaklara bu değerleri aktarmak için uygulanan politikalar ile pek çok reklam ve tanıtım faaliyeti yürütülmektedir. Bu faaliyetlerin de etkisiyle gerek yurt içi, gerekse yurt dışından pek çok ziyaretçi kültürel değerlerimizi yakından görmek için ülkemize seyahatler gerçekleştirmektedir. Ayrıca 1983 yılından bu yana UNESCO Dünya Miras Sözleşmesi’ne üye olan Türkiye; Ayasofya Camii, Alanya Kalesi, Kekova, Mardin Kültürel Peyzaj Alanı gibi pek çok kültürel değeri UNESCO Dünya Miras Listesi’ne kaydettirmiştir.” ifadeleri yer almaktadır. Burada “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine değinildiğini söyleyebiliriz.

Sayfa 142’de başlayıp 143’te devam eden paragrafta “1980 sonrasında çıkarılan Turizm Teşvik Kanunu ile yapılan yatırımların artmasıyla turizm sektörü çok büyük bir ivme kazanmıştır. Bu tarihten günümüze turizm Türkiye için önemli bir döviz girdisi sağlamış ve dış ticaret açığının kapanmasında büyük pay sahibi olmuştur. Turizm, bu özellikleriyle ekonomik gelişimin en büyük lokomotiflerinden biridir. Turizm potansiyeli olan alanlar projelerle desteklenerek ve tanıtımı yapılarak popüler hâle getirilmiştir. Bu alanların turistik değer kazanması, yerli ve yabancı ziyaretçilerin artmasını ve

dolayısıyla ekonominin gelişmesini sağlamıştır.”ifadeleri bulunmaktadır. Burada toplum için yapılan çalışmalardan bahsetmesi “toplumu önemseme” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 143’te bulunan metinde *“Türkiye gerek jeopolitik konumu gerekse birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olmanın bir sonucu olan kültürel ve tarihî zenginliklerinden dolayı büyük bir turizm potansiyeline sahiptir.”ifadeleri bulunmaktadır. Burada Türkiye’nin tarihi ve kültürel zenginliklerinden bahsetmesi “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine işaret etmektedir.*

Sayfa 144’te yer alan metinde *“Türkiye’de özellikle 1980 yılı sonrasında turizmin Türkiye’nin ekonomik gelişimine katkısı hız kazanmıştır. Bu hızda şüphesiz 1982’deki Turizm Teşvik Kanunu ile artan turizm yatırımlarının etkisi büyüktür.”ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde “toplumu önemseme” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine değinildiğini söyleyebiliriz.*

1.4.4.Küresel Ortam: Ülkeler ve Bölgeler Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular

Bu başlık altında 12.sınıf coğrafya ders kitabının 3. Ünitesi olan *“Küresel Ortam: Ülkeler ve Bölgeler”* ünitesindeki metinlerdeki değer ifadeleri doğrudan alıntı şeklinde verilmiştir. Değer ifadeleri verilirken sayfa numaraları ile birlikte verilmiştir. Öğretim programındaki ifadelerle göre tespit edilen ve sayfa numarasına göre verilen değer ifadeleri şunlardır:

Sayfa 151’deki metinde *“Batı Avrupalı denizciler, özellikle deniz üzerinden ülkelerine ulaşan baharat ve altın gibi değerli madenlere ulaşabilecekleri yeni yollar bulmak umuduyla denize açıldılar.”ifadeleri bulunmaktadır. Buradaki ifadelerde “azimli olma” alt başlığıyla “sabır” değerine değinilmiştir.*

Sayfa 155’te yer alan uygulamada *“1959 yılında imzalanan “Antarktika Antlaşması” ile kıtanın barış amaçlı bilimsel araştırmalar için kullanılması ve doğal hayatın korunması yönünde kararlar alınmıştır. Önce 12 ülke tarafından imzalanan anlaşmaya günümüzde 52 ülke taraftır. 1960’lı yıllardan sonra bilimsel araştırmalar hız kazanmış ve Antarktika’da çok sayıda araştırma istasyonu kurulmuştur.”bilgileri yer almaktadır. Burada doğal hayatın korunmasından bahsetmesi çevreye karşı sorumluluğumuzu ifade etmektedir. Bu nedenle “kendisine, ailesine, çevresine ve*

vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapılmıştır diyebiliriz.

Sayfa 155’teki uygulamanın devamında “1991’de hazırlanan ve 1998’de çıkarılan “Çevre Koruma Protokolü” ile maden ve enerji kaynaklarının işletilmesi 50 yıl boyunca yasaklanmıştır.” ifadeleri bulunmaktadır. Burada da çevreye sorumluluğumuzdan bahsetmektedir. Bu nedenle “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapılmıştır diyebiliriz.

Sayfa 158’de yer alan uzunca bir metinde “Türkiye’nin orta kuşakta yer alması, dört mevsimin de yaşanmasını sağlarken yeryüzü şekillerinin kısa mesafelerde değişmesi iklim çeşitliliğini oluşturmuştur. Çeşitli iklim tiplerinin görülmesi ile verimli ovalarda birbirinden farklı özellikte ürünler yetiştirilebilmektedir. Komşu ülkelere göre zengin su kaynaklarına sahip olan ülkemizin bu potansiyeli jeopolitik önemini artırmıştır. Türkiye, üç büyük kıtanın kesişim noktasında yer alır. Karadeniz ve Akdeniz arasında ticaretin yapıldığı İstanbul ve Çanakkale gibi stratejik öneme sahip boğazların ülkemizde bulunması ve üç tarafının denizlerle çevrili olması Türkiye’yi önemli bir ulaşım merkezi hâline getirmektedir. Hazar bölgesi ve Orta Doğu’da çıkarılan petrolün dünya pazarına taşınmasında en kısa ve kârlı yol ülkemiz topraklarından geçmektedir (Şekil 3). Ülkemizin genç ve dinamik nüfusu, askerî alandaki gücü ve gelişen ekonomisi jeopolitik konum özelliklerini oluşturan diğer unsurlardır.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde Türkiye’nin tarihi ve doğal özelliklerinden bahsetmesi “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine işaret etmektedir.

Şekil 3. Türkiye'nin jeopolitik konumu

Sayfa 159’da bulunan metinde “Türkiye’nin jeopolitik öneminin farkında olan Batılı devletler, I. Dünya Savaşı’nda Anadolu’yu ele geçirmek istemiş, fakat vatansever Türk halkının verdiği mücadele ile Çanakkale’de bozguna uğratılmıştır.” ifadeleri yer almaktadır. Buradaki ifadelerde halkın dayanışması ile kazanılan bir zaferden bahsetmektedir. Bu nedenle “dayanışma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine vurgu yapılmıştır diyebiliriz.

Sayfa 160’da bulunan metinde “Türkiye’nin jeopolitik konumunu etkileyen bir diğer unsur da İstanbul ve Çanakkale boğazlarıdır. Boğazların hâkimiyeti İstanbul’un Fethi’yle Osmanlı’ya geçmiş, Lozan Antlaşması’na kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Lozan Antlaşması’yla Türkiye’nin boğazlar üzerindeki söz hakkı kısıtlanmış ancak daha sonra imzalanan Montreux (Montrö) Boğazlar Sözleşmesi’yle (1936) boğazlar tekrar Türkiye Cumhuriyeti yönetimine geçmiştir.” ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Sayfa 161’deki metinde “Türkiye, dünya haritasına bakıldığında eski kıtalar olarak tabir edilen; Asya, Avrupa ve Afrika’nın birbirine en fazla yaklaştığı noktada yer alır. Bu özelliği ile sadece fiziki olarak değil beşerî olarak da önemli bir konuma sahiptir. Bu durum, eski kıtalarda yer alan kültürlerle komşu olmasının yanı sıra bu kültürler ve ülkeler arasında köprü olmasını da sağlamıştır. Bölgesel ölçekte ise Orta Doğu ülkeleri olan Suriye, Irak, İran; Kafkas ülkeleri olan Gürcistan, Azerbaycan ve

Ermenistan; Balkan ülkeleri olan Bulgaristan, Yunanistan ile de komşudur. Kültürel fonksiyonun yanında sahip olduğu konumdan dolayı yakın coğrafyamızdaki ülkeler arasında Türkiye'nin yer almadığı ekonomik, siyasi ve askerî bir antlaşma düşünülemez. Bu sebeplerden dolayı coğrafyamızı iyi tanıyıp sahip olduğumuz jeopolitik konumun avantaj ve dezavantajlarını bilmeliyiz.” ifadeleri yer almaktadır. Buradaki ifadelerde Türkiye ile ilgili jeopolitik önemden bahsedilmektedir. Bu nedenle *“tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Sayfa 161'deki metinde *“Ekonominin gelişmesinde başlıca lüzumlu olan yollar; demir yolları, limanlar, kara ve deniz ulaştırma vasıtaları, millî mevcudiyetin maddi ve siyasi kan damarlarıdır, refah ve kuvvet vasıtasıdır.”* Atatürk'e ait ifadeler yer almaktadır. Bu ifadelerde toplum için çalışılması vurgulandığından *“toplumu önemseme”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine değinildiğini söyleyebiliriz.

Sayfa 161'deki metinde *“Dünya karalarının önemli bölümünü teşkil eden Asya, Avrupa ve Afrika'nın merkezinde yer alıp bu kıtaları birbirine bağlayan Türkiye, ulaşım açısından dünyanın en önemli merkezlerinden biridir. Boğazlar; Karadeniz ve Akdeniz'i, Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlamaktadır (Resim 73).”* ifadeleri bulunmaktadır. Buradaki ifadelerde Türkiye ile ilgili jeopolitik önemden bahsedilmektedir. Bu nedenle *“tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Resim 73. Çeşitli fonksiyonları ve konumu sayesinde dünyanın en önemli şehirlerinden biri olan İstanbul'da iki kıtayı birleştiren Yavuz Sultan Selim Köprüsü

Sayfa 162'deki paragrafta *“Geçmişte Asya ve Avrupa arasındaki bölgelerin zenginleşmesine önemli bir katkı sağlayan İpek Yolu'nun tekrar canlandırılması için*

Çin’den başlayarak Anadolu üzerinden Avrupa’ya ulaşacak Demir İpek Yolu Projesi geliştirilmiştir. Bu proje sayesinde Avrasya ülkeleri arasında ekonomik, ticari, kültürel ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi, bölgesel bütünleşme ile barış ve istikrarın sağlanması öngörülmektedir.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde barış ve istikrar sağlanmaya çalışılması “*dayanışma*” alt başlığıyla “*dostluk*” değerine vurgu yapmaktadır.

Sayfa 164’deki metinde “*Türk milleti 5000 yıllık tarihi boyunca Asya, Avrupa ve Afrika’da siyasal olarak kontrol altında tuttuğu coğrafyalarda barış ve adaletin öncüsü olmuştur. Bu coğrafyalarda hüküm süren medeniyetlerle kültürel ve siyasal ilişkiler kurmuşlardır.*” ifadeleri yer almaktadır. Burada milletimizin adaletli ve barış yanlısı olduğundan bahsedilmesi “*adil olma*” alt başlığıyla “*adalet*” değerine ve “*anlayışlı olma*” alt başlığıyla “*dostluk*” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 165’teki metinde “*Türklerin İslamiyet’i kabul etmesiyle birlikte Türk kültürü havzası genişlemiştir. Günümüzde kuzeybatıda Balkan, kuzeydoğuda Kafkas, doğuda Türkistan, güneydoğuda Orta Doğu, Akdeniz’in güneyinde ise Kuzey Afrika’da yer alan toplumların merkezi hâline gelmiştir. Bu bölgelerde yaşayan devletlerle Türkiye geçmişten bu yana kültürel bağlara sahiptir. Buradaki devletlerin varlıklarını devam ettirmeleri Türkiye Cumhuriyeti açısından son derece önemlidir. Aynı şekilde bu bölgelerde var olan devletler için de Türkiye Cumhuriyeti’nin varlığı büyük bir öneme sahiptir.*” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde karşılıklı dayanışmadan bahsetmesi “*dayanışma*” alt başlığıyla “*dostluk*” değerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 165’te bulunan bir metinde “*Türkiye sınırları içerisinde yer alan Doğu Trakya, Balkan coğrafyası içinde yer alır. Dolayısıyla coğrafi açıdan Türkiye de Balkan ülkeleri arasında sayılabilir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti yaklaşık 550 yıl Balkanlarda hüküm sürmüş olan Osmanlı Devleti’nin mirasını taşımaktadır. Balkan ülkeleri ile Anadolu arasında bu mirasın getirdiği benzerlikleri görmek mümkündür. Yüzyıllardır devam eden bu birlikteliğin gelecek nesillere taşınabilmesi için ortak kültürel çalışmalar yapılmakta, bu bölgelerde kültürel değerlerimizi yansıtan tarihi eserlerin restorasyon çalışmalarını Türkiye üstlenmektedir. Sırbistan ve Bosna-Hersek arasında yaşanan savaşta (1992-1995) tahrip olan Mostar Köprüsü’nün tamirati Türkiye tarafından yapılmıştır (Resim 74).*” ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde ecdadımızın yaptığı tarihsel unsurlara sahip çıktığımızdan bahsetmektedir. Bu nedenle “*tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Resim 74.Kültür havzamızda yer alan Bosna-Hersek’te eski bir Osmanlı şehri: Mostar ve Mostar Köprüsü

Sayfa 166’da bulunan coğrafya okuryazarlığı başlığı altında “*TİKA, Türkiye’nin tüm kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteleri, yerel yönetimleri ve sivil toplum kuruluşlarının birikim ve tecrübelerini Türk kültür havzamız başta olmak üzere dünyaya yansıtarak yeni bir insani yaklaşımı amaç edinir. Günümüzde dünyada yaklaşık 750 milyon insan temiz içme suyuna ulaşamamaktadır. Kurum, son 15 yılda 1.200’den fazla su kuyusu açarak susuzluk çekilen coğrafyalarda insanların su ihtiyacının karşılanmasına yardımcı olmuştur.*” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde “*merhametli olma*” alt başlığıyla “*yardımseverlik*” değerine değinilmiştir.

Sayfa 166’da bulunan coğrafya okuryazarlığı başlığı altında “*TİKA ayrıca kadınlar, engelliler, dar gelirliler başta olmak üzere toplumun tüm kesimleri için sürdürülebilir ve çok yönlü bakış açısıyla meslek edindirme kursları düzenlemektedir.*” ifadeleri de yer almaktadır. Bu ifadelerde “*eşit davranma*” alt başlığıyla “*adalet*” değeri vurgulanmıştır.

Sayfa 166’da bulunan coğrafya okuryazarlığı metninin devamında “*TİKA ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliğiyle sahra altı Afrika ülkelerinde sağlık projeleri kapsamında 300 binin üzerinde insana sağlık hizmeti verilmiştir.*” ifadelerine yer verilmiştir. Burada “*işbirliği yapma*” ve “*destek sunma*” alt başlıklarıyla “*yardımseverlik*” değerine değinilmiştir.

Sayfa 172’deki uygulamada “*Belediyelerin oluşturduğu online haberleşme hatları sayesinde evsizlerin ve ihtiyaç sahiplerinin belirlenmesi.*” ifadeleri bulunmaktadır. Burada “*merhametli olma*” alt başlığıyla “*sevgi*” değerine vurgu yapıldığını söyleyebiliriz.

Sayfa 172'deki uygulamada *“Bayramlar ve özel günlerde insanların yakınlarına toplu mesaj göndermesi.”* ifadeleri de *“vefalı olma”* alt başlığıyla *“dostluk”* değerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 173'de bulunan metinde *“Ne kadar söz varsa düne ait, şimdi yeni şeyler söylemek lazım”* sözü asırlar önce söylenmiş olsa da günümüzde inovasyon girişimcilik ve dijitalleşme kavramlarına ışık tutmaktadır. *“Mevlana Celalettin Rumi'nin sözleri yer almaktadır. Bu sözleri incelediğimizde geçmişe takılmadan çağdaşı yakalamak gerektiğinden bahsetmektedir. Bu nedenle “çalışkan ve üretken olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine vurgu yapıldığını söyleyebiliriz.*

Sayfa 175'te bulunan coğrafya gazetesi köşesinde *“Türkiye İnovasyon ve Girişimcilik Haftası'nda yapılan değerlendirmeye göre düne kadar dünyanın en değerli markaları gıda firmalarıydı. Ancak günümüz dünyasında inovasyonla bu firmaların yerini teknoloji firmaları aldı. Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal kalkınmasında, rekabet gücü kazanmasında, sürdürülebilir büyümeyi yakalamasında, toplumsal refahı ve yaşam kalitesini artırmasında AR-GE ve inovasyon çok kritik bir rol oynamaktadır. Türk firmaları, ürün kalitesi konusunda küresel piyasadaki rakipleri ile yarışabilecek ve hatta rakiplerinin önüne geçebilecek düzeye ulaşmış bulunmaktadır. Bu durum da ihracat rakamlarına yansımaktadır.”* ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde *“çalışkan ve üretken olma”* alt başlığıyla *“vatanseverlik”* değerine vurgu yapıldığını söyleyebiliriz.

Sayfa 178'de metinde *“Ülkelerin refah seviyesinin artması için millî gelirin ülke içinde eşit bir dağılışı göstermesi gerekir. Toplumun bir kesiminin geliri artarken diğer kesimin gelirinde sabitlik veya azalış söz konusu ise o ülkede refahtan söz edilemez.”* ifadeleri bulunmaktadır. Burada *“adil olma”* alt başlığıyla *“adalet”* değerine değinilmiştir.

Sayfa 184'de bulunan metinde *“Dünya üzerinde petrol ve doğal gazın çok büyük bir bölümü Hazar Bölgesi, Orta Doğu ve Rusya'da yer alır. Türkiye ise enerji kaynakları yönünden çok zengin olan bu coğrafyalara yakın olması ile jeostratejik bir önem kazanmaktadır. Petrol ve doğal gaz kaynaklarının bulunduğu Asya ve Orta Doğu ile bu kaynaklar için çok büyük bir pazar olan Avrupa Kıtası arasında köprü görevi gören Türkiye, doğu ile batı arasında bir enerji koridoru olma yolundadır. Türkiye, küresel ölçekte enerji akışının sağlanabilmesi için birçok nakil hattı projesi ile kendi*

enerji güvenliğini sağlamaya yönelik önemli adımlar atmaktadır.”ifadeleri bulunmaktadır. Burada Türkiye’nin jeopolitik öneminden bahsetmesi nedeniyle “tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Sayfa 189’deki metinde *“Türkiye, suların hakça, akılcı ve en verimli şekilde kullanımını, suyun yararlarının paylaşılmasını ve diğer havza ülkelerine “ciddi zarar” verilmemesini savunmuştur.”* ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde Türkiye’nin sular konusundaki eşitlikçi anlayışına vurgu yapılmıştır. Bu nedenle *“eşit davranma”* alt başlığıyla *“adalet”* değerine değinilmiştir.

Sayfa 189’deki metnin ikinci paragrafında *“...Ayrıca Dicle ve Fırat suları konusunu tüm boyutlarıyla ve bütüncül bir yaklaşımla havza ülkeleriyle görüşmüştür. Bu çerçevede bir iyi niyet göstergesi olarak talep edilen bilgi ve verileri havzadaki ülkelere iletmiş ve bilgi değişiminin havza bazında karşılıklı olması gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye bu tutumuyla Fırat ve Dicle nehirlerinin geçtiği ülkelerle yaptığı anlaşmalar sonucunda bu sorunu kolay bir şekilde aşmayı başarmıştır.”* ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelere baktığımızda Türkiye’nin tutumu *“açık ve anlaşılır olma”* alt başlığıyla *“dürüstlük”* ve *“anlayışlı olma”* olma alt başlığıyla *“dostluk”* değerine vurgu yapmaktadır.

Sayfa 189’deki metnin devamında *“Türkiye ayrıca Anamur Dragon Çayı’nın sularını “KKTC Su Temin Projesi” ile KKTC’ye göndererek su paylaşımı konusunda dünyaya örnek bir tavır göstermiştir (Şekil 4).Bilgileri yer almaktadır. Burada yardımlaşmadan bahsedilmektedir. Bu nedenle “yardımlaşma” alt başlığıyla “dostluk” değeri vurgulanmıştır.*

Şekil 4.KKTC Su Temin Projesi ile Kıbrıs’a yılda 75 milyon m³ su iletilmektedir. Projeyle KKTC’nin uzun vadede içme suyu ihtiyacının karşılanması ve 83.600 dekar tarım alanının da sulanması amaçlanmaktadır

Sayfa 190’da bulunan metinde “Hayatının büyük bölümünü cepheden cepheye koşarak geçiren Atatürk’ün her daim bir barış özlemi içerisinde olduğu yaptığı konuşmalardan açık ve net bir biçimde anlaşılmaktadır. *Savaşlar içinde geçen hayatında her daim barış içinde bir ülkede yaşama özlemi taşımıştır. Bu bağlamda hayatını adadığı amaç millî sınırlar içerisinde egemenliği güvence altına alınmış bir barış ortamı oluşturmak ve onu korumaktan başka bir şey değildir. Atatürk barışın uluslar için ne kadar önemli olduğunu her fırsatta vurgulamıştır. Bir konuşmasında “Barış ulusları refah ve saadete ulaştıran en iyi yoldur.” demiştir. 1923 Şubatı’nda yaptığı bir konuşmada ise “Savaş zorunlu ve hayati olmalıdır. Ulusun yaşamı tehlikeyle karşılaşmadıkça savaş cinayettir.” diyerek barışçıl yaşam idealini ortaya koymuştur. Atatürk “Yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesiyle ulusal barış kadar dünya barışının da önemli olduğunu vurgulamış ve sıcak savaş döneminin ardından bu yönde çalışmalara hiç vakit kaybetmeden başlamıştır.” ifadeleri yer almaktadır. Burada Atatürk’ün ifadelerine baktığımızda halkını savaştan uzak tutmak istemesi “toplumu önemseme” alt başlığıyla “vatanseverlik” değerine, savaşın bir cinayet olmasından bahsetmesi ise “merhametli olma” alt başlığıyla “sevgi” değerine işaret etmektedir.*

Sayfa 190’da bulunan metinde “Atatürk iç barışın sağlanmasının ardından komşulardan başlayarak iyi ilişkiler kurmaya önem vermiş, Avrupa’daki siyasi durumu iyi analiz edip adeta II. Dünya Savaşı’nı öngörerek Türkiye’ye yakın bölgelerin güvenliğini sağlamak için 1934’te Balkan Antantı ile 1937’de Sadabat Paktı’nı

oluşturmuştur (Resim 75).ifadeleri yer almaktadır. Burada yapılan dostluk antlaşmaları “dayanışma” alt başlığıyla “dostluk” değerine işaret etmektedir.

Resim 75.Atatürk; Yugoslavya, Romanya ve Yunanistan genelkurmay başkanları ile Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında (Ankara, 29 Ekim1937)

Sayfa 190’deki metinde “*Atatürk, dış politika hedeflerine ulaşılmasında da, diğer önemli hedeflere ulaşılmasında da barışı savaşa tercih eden bir kişiliğe sahiptir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, savaşın ne demek olduğunu bilen, bu sebeple de barışın özenle korunmasına inanan üstün nitelikli bir asker ve devlet adamıdır.*”ifadeleri yer almaktadır. Burada Atatürk’ün hep barıştan yana olmasından bahsedilmesi “*toplumu önemseme*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine “*merhametli olma*” alt başlığıyla “*sevgi*” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 190’deki metnin devamında “*Atatürk’ün dünya barışına ilgisini ortaya koyan bir diğer beyanı 17 Mart 1937 tarihinde Romanya Dışişleri Bakanı Victor Antonesco’nun Ankara’yı ziyareti dolayısıyla söylediği şu sözlerdir : “En uzakta sandığımız bir olayın bize bir gün dokunmayacağını bilemeyiz. Bunun için insanoğlunun hepsini bir gövde ve bir ulusu bunun organı saymak gerekir. Bir gövdenin parmağının ucundaki acıdan öteki bütün organlar etkilenir... Dünyanın filân yerinde bir rahatsızlık varsa, bana ne dememeliyiz. Böyle bir rahatsızlık varsa tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla ilgilenmeliyiz. Olay ne kadar uzak olursa olsun bu ilkeden şaşmamak gerekir, işte bu düşünüş, insanları, ulusları ve hükümetleri bencillikten kurtarır.*”ifadeleri bulunmaktadır. Burada Atatürk’ün ifadelerinde tüm insanlığı düşünmeli, bencillik yapılmamı ana düşüncesi vardır. Bu nedenle “*diğerkâm olma*” alt başlığıyla “*sevgi*” değerine vurgu yapılmıştır.

Sayfa 191’deki coğrafya okuryazarlığı başlığı altında “*Afrika’nın en uzun süreli iç savaşı olan Sudan’daki Kuzey-Güney çatışmasında, sadece ikinci safhasının başladığı 1983’ten bu yana geçen sürede iki milyondan fazla kişi hayatını kaybetmiş, dört milyon kişi mülteci olarak yaşamak zorunda kalmıştır. Bu durum geçen yıllar içerisinde çatışma bölgelerindeki güç mücadelesine çevrilen gözlerin, yaşanan insanlık dramını göz ardı ettiğinin göstergesidir.*”bilgisi yer almaktadır. Burada güç gösterisi adına insan yaşamının hiçe sayıldığı anlatılmaktadır. Karşımızdakine sadece insan olduğu için bile değer verilmesi gerektiği bilgisinden “*muhabatın konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme*” alt başlığıyla “saygı” değerine değinilmiştir diyebiliriz.

1.4.5.Çevre ve Toplum Ünitesindeki Değerlere Yönelik Bulgular

Bu başlık altında 12.sınıf coğrafya ders kitabının 4. Ünitesi olan “Çevre ve Toplum” ünitesindeki metinlerdeki değer ifadeleri doğrudan alıntı şeklinde verilmiştir. Değer ifadeleri verilirken sayfa numaraları ile birlikte verilmiştir. Öğretim programındaki ifadelere göre tespit edilen ve sayfa numarasına göre verilen değer ifadeleri şunlardır:

Sayfa 197’deki metinde “*İnsanoğlu, yüzlerce yıl yaşadığı gezegenin fiziki sınırlarını keşfetmeye çalıştı. Yeni kıtalar keşfedildi. En yüksek dağlara çıkıldı. Kutuplara ulaşıldı. İnsanlık tarihinde binlerce yıl geçtikten sonra uzaya çıkılabildi. Dünya’nın fiziki sınırları ilk kez gözle görüldü. 1961’de uzaya çıkan ilk astronot olan Yuri Gagarin uzaydan baktığında Dünya’ya dair gördüklerini şöyle rapor etti: “Kıtaların ana hatlarını, adaları ve akarsuları açıkça seçebildim. Ufuk alışılmamış güzellikte bir manzara hediye ediyordu. Zarif bir hale dünyanın çevresini sarıyor; içinde yıldızların parladığı karanlık uzay ile parlaklığı seyrekleşerek birleşiyor, birbirinin içinde karışıp kayboluyordu.” Sonraları 558 astronot daha uzaya çıktı. Yapılan bir araştırmada astronotların ifadelerindeki iki ortak duygu; Dünya’nın güzelliğini takdir etme ve diğer tüm canlılara bağlılık hissindeki artış olarak belirlendi.*” İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde “*uygun şekilde sevgisini ifade etme*” alt başlığıyla “sevgi” değerine vurgu yapılmıştır.

Sayfa 197’deki metinde “*1900’lü yılların sonuna gelindiğinde Dünya’nın fiziki sınırları yanında doğal sisteminin de sınırları olduğu görüldü. İnsan faaliyetleri sonucu ortaya çıkan ozon tabakasındaki seyrelme, ormansızlaşma, su kirliliği, hava kirliliği ve*

küresel iklim değişimi gibi çevre sorunları doğanın işleyişindeki bozulmaları gözler önüne serdi. Ayrıca insanların beşerî ve ekonomik faaliyetleri nedeniyle canlı türlerinin giderek azalması ve yok oluşu doğanın sınırlılığını gösterdi. Gezegenimizin geleceğinin tehlikede olduğu düşüncesi; çevre sorunlarının artması, doğal kaynakların ve canlı türlerinin giderek azalmasıyla yaygınlaştı.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde insan davranışlarının sonucunda çevre tahribatının oluşundan bahsetmesi “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

-Sayfa 198’deki metinde “Bolu il sınırları içinde yer alan Sülüklü Göl’de yöre halkı tarafından alabalık ve sazan gibi balık türleri yetiştirilmeye başlandıktan sonra balıkların sülükleri yemesiyle gölde sülük kalmamıştır.” ifadeleri yer almaktadır. Burada insan davranışlarının olumsuz sonuçlarından bahsetmesi “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 198’deki metinde “Doğanın hassas dengesi canlılar arasındaki beslenme ağının devamı ve doğanın taşıma kapasitesinin aşılmaması ile korunabilmektedir.” ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde diğer canlılara ve doğaya saygı duyulmasından bahsedilmesi “muhabatın konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme” alt başlığıyla “saygı” değerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 198’deki metnin devamında “Avustralya’ya son yüz yıl içinde insanlar tarafından getirilen ve doğaya bırakılan kedi ve tavşanların sayısı hızla artmıştır. Bu yeni türler, kıtada bazı canlı türlerinin ortadan kalkmasına neden olmuştur. Beslenme ağındaki bozulmalar biyoçeşitliliğin azalmasına neden olmaktadır. Tilkilerin aşırı avlanması ve sayılarının azalması sonucunda tilkilerin beslendiği fare, karga ve yılan gibi canlı türlerinin sayısı artar. Fare ve karga sayısının artması sonucunda tarım alanlarındaki ürünler zarar görür.” ifadeleri bulunmaktadır. Burada insan davranışlarının olumsuz sonuçlarından bahsetmesi “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 199’da bulunan metinde “İnsanoğlu ihtiyaçlarını karşılamak için doğal çevrenin olanaklarından yararlanır. Sanayi faaliyetlerinin gelişmesi ve son yüzyılda yaşanan hızlı nüfus artışı doğal kaynakların tüketimini artırmıştır. Doğal kaynakların kullanımı üzerindeki aşırı baskı, doğal kaynakların sınırsızmış gibi algılanıp bilinçsizce tüketilmesi ve atıkların doğal ortamlara bırakılması çevre sorunlarının yaşanmasına yol açmıştır. Hava, su ve toprak gibi ortamlarda artan çevre kirliliği insan ve diğer

canlıların yaşamı için tehlike oluşturmuştur.” İfadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde insanların davranışlarını değiştirmesi gerektiğinden bahsetmesi “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine işaret ederken, çevreye sorumluluğumuzdan bahsetmesi ise “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 199’da bulunan metnin devamında *“Ekonomik faaliyetler doğal kaynak kullanımını gerektirir. Bu doğal kaynaklardan biri de kendini yenileme özelliğine sahip olan ormanlardır. Ormanların kendini yenileme hızından daha hızlı tüketilmesi ormanları sınırlı ve tükenebilir bir kaynak hâline getirir. Ormanların kereste elde etmek, yerleşme ve tarım alanı açmak gibi nedenlerle tahribi, bu doğal ortamın giderek yok olmasına yol açar. Günümüzde insanların proteinin ihtiyacının önemli bir kısmı balıklardan ve kabuklu deniz hayvanlarından karşılanır. Okyanus ve denizlerdeki balıklar endüstriyel balıkçılık denilen aşırı avlanma nedeniyle giderek azalmış ve bazı türler de yok olmuştur. Balıkların üreme hızından daha fazla sayıda balık avlanması denizlerde aşırı baskı oluşturarak doğal kaynağın tükenmesine yol açmıştır.”* ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde insanların davranışlarını değiştirmesi gerektiğinden bahsetmesi *“davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme”* alt başlıklarıyla *“özdenetim”* değerine işaret ederken, çevreye sorumluluğumuzdan bahsetmesi ise *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine işaret etmektedir.

Sayfa 200’de bulunan metinde *“Doğal kaynakların kullanımı bu hızla devam ettiği takdirde dünyadaki kaynaklar yeterli gelmeyecektir. İnsanlık doğa ile uyumlu yaşamak zorunda olduğu yeni bir döneme girmiş bulunmaktadır.”* ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde *“davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme”* alt başlıklarıyla *“özdenetim”* değeri ve *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değeri vurgulanmıştır.

Sayfa 201’deki metinde *“Tüm ülkeler, ekonomik büyüme hedeflerini gerçekleştirmek için yoğun olarak dünyanın doğal kaynaklarını kullanır. Ne var ki sanayileşme, gıda üretimi, çevre kirliliği ve kaynak tüketimindeki mevcut artışın devam etmesi hâlinde önümüzdeki yüz yıl içinde gezegenimizdeki büyümenin sınırlarına gelinecektir. Dünyadaki tüketimin bu hızla devamı durumunda gelecek kuşakların temel*

ihtiyaçlarını karşılaması mümkün görünmemektedir. Çevrenin, ekonomik gelişmenin kaynağı ve sınırı olduğu düşüncesinden hareketle kalkınmanın devamı ve gelecek nesillerin refahının sağlanabilmesi için sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya atılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma; şimdiki kuşağın ihtiyaçlarının karşılandığı, gelecek kuşakların ihtiyaçlarının da bu süreçte tehlikeye atılmadığı ekonomi politikalarıdır. Diğer bir deyişle insan faaliyetlerinin devamlılığı ile doğa arasında denge kurularak doğal kaynakların tükenmeden gelecek nesillere aktarımının sağlanmasıdır.” ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değeri ve “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değeri vurgulanmıştır.

Sayfa 201’de yer alan metinde “Doğal kaynakların sürekliliğinin sağlanmasında kaynakların kendini yenileme hızı, kirletici oranı ile doğanın kirleticileri temizleme hızı dikkate alınmalıdır. Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı için

- Doğal kaynak yönetimi ve geri dönüşüm stratejilerinin benimsenmesi,
- Çevresel değerlerin korunmasına öncelik verilmesi,
- Gelecek nesillerin ihtiyaçlarının dikkate alınması,

• Eşitlikçi sosyal ve ekonomik politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.” Bilgileri yer almaktadır. Burada çevreye sorumluluğumuzdan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine, gelecek nesilleri düşünmemiz gerektiğinden bahsetmesi “diğerkâm olma” alt başlığıyla “sevgi” değerine, eşitlikçi politikalardan bahsetmesi “adil olma” alt başlığıyla “adalet” değerine, çevrenin korunması için davranışlarımızı şekillendirmemizden bahsetmesi ise “davranışlarını kontrol etme” alt başlığıyla “özdenetim” değerine değinildiğini görebiliriz.

Sayfa 201’deki metnin devamında “Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımıyla insan sağlığının, biyoçeşitliliğin, hava, su ve toprak kalitesinin korunması sağlanabilecektir. Fosil yakıtlar yerine güneş, rüzgâr gibi yenilenebilir enerji kaynakları kullanılarak temiz enerji sağlanabilmektedir (Resim 76). Orman ürünleri sanayisinde kullanılan ağaçların sürdürülebilir olarak kesilmesi sürdürülebilir kalkınmaya örnek verilebilir. Uygun türde ağaç yetiştirilip kesilen ağacın yerine yenisinin dikilmesiyle devamlılık sağlanabilir. Doğal kaynakların sürdürülebilir

kullanımı çevresel değerleri gözeterek ekonomik politikaların benimsenmesi ile mümkündür.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde insanların davranışlarını çevre için değiştirmesi gerektiğinden bahsetmesi “davranışlarını kontrol etme” ve “davranışlarının sorumluluğunu üstlenme” alt başlıklarıyla “özdenetim” değerine işaret ederken, çevreye sorumluluğumuzdan bahsetmesi ise “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine işaret etmektedir.

Resim 76. Alternatif enerji kaynakları doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlamada etkin role sahiptir.

Sayfa 202’deki metinde “*Kirleten Öder İlkesi: Çevre kirliliğinin kontrolü için alınan önlemler ile çevreye verilen zararın giderilmesi için yapılan uygulamaların maliyetinin kirleten tarafından karşılanmasıdır.*” ifadeleri bulunmaktadır. Burada “*adil olma*” alt başlığıyla “*adalet*” değerine değinilmiştir.

Sayfa 202’deki metinde “*İhtiyat (ileriye görme) İlkesi: Çevre sorunlarına neden olabilecek durumları önceden görerek çevre sorunlarını önleme ilkesidir. Ekosistemleri korumak için uygun tedbirlerin alınıp çevre sorunlarına yol açacak faaliyetlerin engellenmesidir. Türkiye’de geniş çaplı etkileri olabilecek ekonomik faaliyetlerin yer seçimi öncesinde hazırlanan Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) raporu bu uygulamaya örnektir.*” ifadeleri bulunmaktadır. Burada “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine değinilmiştir.

Sayfa 202’deki metinde “*Önleme İlkesi: Somut bir tehlike karşısında kirliliğin önlenmesidir. Belirginleşen bir çevresel zararın oluşmadan engellenmesidir.*” ifadeleri

bulunmaktadır. Burada “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine vurgu yapılmıştır.

Sayfa 202’de bulunan metinde “*İş Birliği İlkesi: Çevre politikaları; çevre sorunlarının sınırları aşan küresel etkileri nedeniyle ülkeler arasında iş birliği gerektirir.*” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde çevre için yapılacak işbirliğinden bahsetmesi “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 202’deki metinde “*Günümüzde ülkelerin çevre sorunlarına karşı koruyucu ve önleyici çevre politikaları geliştirmeleri zorunluluk hâline gelmiştir. Devletlerin ve uluslararası kuruluşların, denetleme ve düzenleme işlevlerinin artması, çevre sorunlarını önleyecek projelere destek vermesi gezegenin geleceğini kurtarmada hayati önem taşımaktadır.*” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde çevreye karşı sorumluluğumuzdan bahsetmesi “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 203’teki metinde “*Gelişmişlik, yaşanabilir bir çevre içinde sürdürülebilir kalkınma anlayışı ile gelecek nesilleri ve doğadaki diğer canlıları dikkate almakla mümkündür.*” ifadeleri bulunmaktadır. Burada diğer canlılar ve gelecek nesillerin düşünülmesinden bahsetmesi “*diğerkâm olma*” alt başlığıyla “*sevgi*” değeri ile “*muhabatın konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme*” alt başlığıyla “*saygı*” değerine değinildiğini gösterir.

Sayfa 203’teki metinde “*Doğal kaynakların doğru kullanımı, ülke yönetimi tarafından ülke refahı için öncelik olarak görülmüştür.*” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde “*toplumu önemseme*” alt başlığıyla “*vatanseverlik*” değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Sayfa 203’teki metinde “*Çevre sorunlarının önlenmesi ve sürdürülebilir doğal kaynak kullanımının gerçekleştirilmesi için etkili bir çevre politikasının belirlenmesine ve uluslararası iş birliğine önem verilmiştir.*” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde çevreye karşı sorumluluklarımızdan bahsetmesi “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 203’te bulunan metinde “*Yeni Zelanda; ormansızlaşma, erozyon, biyoçeşitliliğin azalması, hava ve su kirliliği gibi çevre sorunlarına karşı bütüncül,*

yasal dayanakları olan ve katılıma dayalı bir çevre politikası geliştirmiştir. Öne çıkan uygulamaların başında 1991 Yeni Zelanda Kaynak Yönetimi Yasası gelir. Bu yasa aracılığıyla ekonomik gelişim ile çevresel değerler arasında sürdürülebilirlik ilkesine dayalı bir anlayış gerçekleştirilir. “Kirleten öder” ilkesi ön plana çıkarılarak çevresel sorunlara neden olanlara yasal yaptırım uygulanır.” İfadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde çevreyi kirlenmesinin önlenmesi adil yolla çözüldüğünden bahsedilmiştir. Bu nedenle “adil olma” alt başlığıyla “adalet” değeri vurgulanmıştır.

Sayfa 203’te bulunan başka bir metinde “Yeni Zelanda’nın, “temiz ve yeşil” bir ülke olmaya yönelik önceliği ve hedefleri Çevre 2010 Stratejisi ile belirlenmiştir. Çevre 2010 Stratejisi; kamu sektörü ve özel sektör ile toplumun tüm kesimlerinin çevre sorunlarına karşı sorumluk almasını sağlamış, iş birliği içinde çevre sorunlarıyla başa çıkma hedeflerini ortaya koymuştur.”ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadeleri incelediğimizde çevreye karşı sorumluluktan bahsedilmektedir. Bu nedenle bu ifadelerde “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapıldığını söyleyebiliriz.

Sayfa 203’te bulunan metnin devamında “Yeni Zelanda, uluslararası çevre anlaşmalarına imza atma ve sorumluluklarını yerine getirme konusunda da başarılıdır. Ülke; İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Sözleşmesi, Balina Avcılığı Uluslararası Sözleşmesi gibi çok sayıda anlaşmaya taraftır. Ülke, uyguladığı çevre politikası ve çevre bilincine sahip halkın desteği sayesinde dünyanın en temiz ülkeleri arasına girmeyi başarmıştır(Resim 77).”ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde çevreye karşı sorumluluğunu bilen ve yerine getiren bir halktan bahsetmektedir. Bu nedenle “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapıldığını söyleyebiliriz.

Resim 77.Kumsalda gönüllü olarak atık toplama (Yeni Zelanda)

Sayfa 204'te yer alan bir metinde “*Koruma odaklı çevre politikası uygulayan Kosta Rika’da çevre ile ilgili 30’dan fazla yasa (Su, Yaban Hayatı Koruma, Orman, Biyoçeşitlilik, Maden, Ulusal Park Oluşturma vs.) vardır. Çevre politikalarının uygulanmasında çıkarılan yasalarla birlikte okullarda çevre eğitime önem verilerek toplumda çevre bilincinin oluşması sağlanmıştır.*”ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde çevre bilincinden bahsetmesi “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine vurgu yapıldığını gösterir.

Sayfa 204'te bulunan başlık bir metinde “*Kosta Rika hükûmeti, küresel iklim değişimi ile mücadelede de önemli adımlar atmıştır. Elektrik ihtiyacı, 2017 yılının 300 günü yenilenebilir kaynaklardan karşılanmıştır. Ayrıca ülke, ulaşımda fosil yakıt kullanımını sona erdirerek sıfır karbon salınımını hedeflemektedir.*”ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde çevre için atılan adımlardan bahsetmektedir. Be nedenle “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine vurgu yapıldığını söyleyebiliriz.

Sayfa 204'te yer alan metnin devamında “*Zimbabve, Afrika’da bulunan ve çevre ile ilgili çalışmalarda önde gelen ülkelerden biridir. Ülkede toprak, su ve hava kirliliği, ormansızlaşma, çölleşme, biyoçeşitlilik kaybı gibi çevre sorunlarına karşı Ulusal Çevre politikası geliştirilerek öncelikle yasal tedbirler alınmıştır. Çeşitli kaynakların korunması için çıkarılan yasalarla çevreye duyarlı alanlar, millî park olarak tanımlanmış ve koruma altına alınmıştır.*”ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde çevre için atılan adımlardan bahsetmektedir. Be nedenle “*kendisine, ailesine, çevresine ve*

vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapıldığını söyleyebiliriz.

Sayfa 204’teki metnin son paragrafında “Zimbabve’nin çevre sorunlarına karşı çözüm bulmasında yerli halkın politikalara dahil edilmesinin de önemli rolü olmuştur.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde yerli halkın politikalara dahil edilmesi halkın davranışlarının sorumluluğunu üstlenmesini sağlamıştır ana düşüncesi yatmaktadır. Bu nedenle “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” alt başlığıyla “özdenetim” değerine değinilmiştir diyebiliriz.

Sayfa 205’teki metinde “İsveç’te 1969’da çıkarılan Çevre Koruma Kanunu’yla sanayi kaynaklı su, hava ve gürültü kirliliğinin önlenmesi için adımlar atılmıştır. Çevre dostu teknolojileri tercih eden İsveç’te enerji tüketiminin yaklaşık %50’si temiz enerji kaynaklarından sağlanmaktadır (Resim 78). Arazisinin %70 kadarı ormanlarla kaplı olan ülkede ormanların korunmasına büyük önem verilmektedir.” ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde çevre için atılan adımlardan bahsetmektedir. Be nedenle “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapıldığını söyleyebiliriz.

Resim 78. Alternatif enerji kaynaklarından büyük oranda elektrik üretilen İsveç’te elektrikle çalışan toplu taşıma aracı

Sayfa 205’teki metinde “İsveç Çevre Kurumu, ülkenin yeni çevre hedeflerini (2020-2025) belirlemiştir. Bu hedeflerin başlıcaları şunlardır:

1. Temiz Hava: Her canlı varlık için sağlıklı, temiz havanın sağlanması

2.Sürdürülebilir Göl, Akarsu ve Sulak Alan Yönetimi: Karasal su ekosistemlerinde sürdürülebilir arazi kullanımı ile biyoçeşitlilik ve doğal mirasın korunmasının sağlanması

3.Sürdürülebilir Ormancılık: Ormanların doğal yenilenme kapasitesinin korunması

4.Tarım Arazileri: Tarım arazilerinin kirliliğe ve erozyona karşı korunması

5.Ekolojik Şehirler: Şehirlerin sağlıklı ve yaşanabilir çevreye sahip olması

6.Kirleticilerin Önlenmesi: Zehirli atıkların bertaraf edilmesi

7.Küresel İklim Değişimini Önleme: Sera gazı salınımını azaltarak veya durağan hâlde tutarak küresel iklim değişimi ile mücadele edilmesi.” İfadeleri bulunmaktadır. Buradaki ifadelere baktığımızda genellikle çevre için atılan adımların olması “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine, çevrenin tüm canlılar için olduğundan bahsetmesi ise “diğerkâm olma” alt başlığıyla “sevgi” değerine işaret etmektedir.

Sayfa 205’teki coğrafya gazetesi başlığı altında “Dünyada yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı artarken İsveç, son yıllarda bu konuda en hızlı adımları atan ülkelerden oldu. Özellikle evsel atıkları enerji elde etmek için değerlendiren ülkede evlerden çıkan çöpün neredeyse tamamı elektrik üretiminde kullanılıyor. Bu amaçla başka ülkelerin çöpünü de ithal eden İsveç, 2030 yılına kadar fosil yakıtların kullanımını tamamen bitirmeyi hedefliyor.” ifadeleri bulunmaktadır. Burada çevre için atılan adımlardan bahsetmektedir. Be nedenle “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapıldığını söyleyebiliriz.

Sayfa 206’daki metinde “Güney Kore hükümeti, 2000’li yılların başında insanların ve doğanın uyum içinde olduğu çevreci bir toplum oluşturma amacı ile yeni bir çevre politikası geliştirmiştir. Yeni anlayışa göre toplumun tüm kesimlerini içine alan, çevresel değerleri koruyan, sürdürülebilir kalkınma öngörülmektedir. Çıkarılan çevre kanunu ile sera gazı salınımlarına kısıtlama getirilip hava kirliliği kontrolleri yapılarak hava kalitesinde artış yakalanmıştır. Dört Nehir Projesi’yle Güney Kore’nin en kirli dört akarsuyunun birleştirilerek temizlenmesi hedeflenmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, geri dönüşüm ve enerji tasarrufu gibi konularda ilerleme kaydedilmiştir. 2016 yılında Eko Ürünleri Satın Alma Teşviki Yasası

çkarılarak geri dönüşümü ve ürünlerin yeniden kullanımı desteklenmiştir. Ülke, çevre dostu teknolojilere yatırım yaparak temiz bir gelecek kurma çabasındadır.” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde halkın politikalara dahil edilmesi halkın davranışlarının sorumluluğunu üstlenmesini sağlamıştır. Bu nedenle “davranışlarının sonuçlarını üstlenme” alt başlığıyla “özdenetim” değerine vurgu yapılırken, çevre için yapılan çalışmalardan bahsetmesi “kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma” alt başlığıyla “sorumluluk” değerine vurgu yapmaktadır.

Sayfa 206’daki metinde *“Temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşanabilmesi ve gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakılabilmesi öncelikle artan çevre sorunları karşısında duyarlı olunmasına bağlıdır.”* İfadeleri yer almaktadır. Burada çevre için duyarlı olmamızdan bahsetmesi *“davranışlarını kontrol etme”* alt başlığıyla *“özdenetim”* değerine ve *“kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma”* alt başlığıyla *“sorumluluk”* değerine vurgu yapmaktadır.

Sayfa 206’daki metinde *“Çevre sorunlarının önlenmesinde bireylere görevler düşmektedir. Bunların başlıcaları arasında su ve enerji tasarrufu yapmak, aşırı ve gereksiz tüketimlerden kaçınmak, atıkları geri dönüşüm için ayrıştırmak, çevre dostu teknolojik araç gereçlerin kullanımı yer almaktadır.”* ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadeleri incelediğimizde çevre için davranışlarımızı şekillendirmemizden bahsetmektedir. Bu nedenle *“davranışlarını kontrol etme”* ve *“davranışlarının sonuçlarını üstlenme”* alt başlıklarıyla *“özdenetim”* değerine vurgu yapılmıştır.

Sayfa 206’daki metnin devamında *“Çevre bilincine sahip bireyler, çevre sorunları karşısında duyarlıdır. Yöneticilerden çevreci politikalar talep etmek, çevre konulu sivil toplum kuruluşlarına ve çevreci kampanyalara destek vermek bu bilince sahip bireylerin yerine getirdiği davranışlardır.”* ifadeleri bulunmaktadır. Burada çevre bilincine sahip bireylerin özgüveninden bahsetmesi *“özgüven sahibi olma”* alt başlığıyla *“özdenetim”* değerine vurgu yapmaktadır.

Sayfa 209’da yer alan bir uygulamada *“Dünya çapında biyolojik çeşitliliği ve nesli tehlikede olan türleri korumak için çalışmalar yapıyorum, Türkiye’de erozyon ve çölleşme tehlikesine dikkat çekerek ağaçlandırma çalışmalarını yürütüyorum, Biyolojik çeşitliliği korumak, barışı desteklemek, su, toprak ve hava kirliliğini önlemek adına çalışıyorum, Dünyanın doğal dengesini korumak ve insanın doğa ile uyumlu yaşaması adına çalışmalar yapıyorum.”* ifadeleri bulunmaktadır. Burada çevre için yapılan

bireysel çalışmalardan bahsedilmektedir. Bu nedenle “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine vurgu yapıldığını söyleyebiliriz.

Sayfa 201’deki metinde “*Doğal ve kültürel mirasların tüm insanlığın ortak değeri olduğu bilinci içinde hareket edilmelidir. Gelecek nesillerin ortak kültürel miras üzerinde hak sahibi olması nedeniyle bu miraslar kullanılırken koruma kullanma dengesi gözetilmelidir.*” ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelerde doğal ve kültürel miraslar için davranışlarımızı şekillendirmemizden bahsetmektedir. Bu nedenle “*davranışlarını kontrol etme*” ve “*davranışlarının sonuçlarını üstlenme*” alt başlıklarıyla “*özdenetim*” değeri ile “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine vurgu yapıldığını söyleyebiliriz.

Sayfa 211’deki ölçme ve değerlendirme başlığı altında “*Kızartmada kullanılan 1 litre atık bitkisel yağ, su kaynaklarına karıştığında 1 milyon litre suyu kirletmektedir. Atık yağlardan sabun elde etme, çevreci bir yaklaşıma güzel bir örnektir.*” ifadeleri bulunmaktadır. Burada çevre için yapabileceğimiz bireysel davranışlardan bahsetmesi “*davranışlarını kontrol etme*” ve “*davranışlarının sonuçlarını üstlenme*” alt başlıklarıyla “*özdenetim*” değerine, çevreye karşı sorumluluğumuzdan bahsetmesi ise “*kendisine, ailesine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma*” alt başlığıyla “*sorumluluk*” değerine değinildiği gösterir.

1.5.TÜM SINIF DÜZEYLERİNDEKİ COĞRAFYA DERS KİTAPLARINA AİT BULGULAR

Bu başlıkta altında “*Kök değerlerin sınıflara göre dağılımı nasıldır?* 5. alt problemlerine ait bulgular yer almaktadır.

Tüm sınıf düzeylerindeki coğrafya ders kitaplarının öğretim programlarındaki kök değerler açısından analizi sonucundan oluşan bulgular aşağıdaki tabloda (Tablo 14) verilmiştir.

Tablo 14. Coğrafya Ders Kitaplarında Kök Değerlere Yer Verilme Düzeyleri

İlgili Sınıf Düzeyi	Bulunan Kök Değer İfade Sayısı	En Çok Yer Verilen Kök Değer	En Az Yer Verilen Kök Değer	Hiç Yer Verilmeyen Kök Değer
9.Sınıf	68	Sorumluluk	Adalet, Dostluk, Dürüstlük	Sabır
10.Sınıf	100	Sorumluluk	Dostluk	Dürüstlük
11.Sınıf	148	Sorumluluk	Adalet	Dürüstlük
12.Sınıf	156	Sorumluluk	Sabır	Yok
Toplam	472			

Tablo 14’ü incelediğimizde MEB onaylı coğrafya ders kitaplarında 472 kez kök değer ifadesi barındıran metin tespit edildiği görülmektedir. Sınıf düzeyinde baktığımızda ise 12. sınıf coğrafya ders kitabının en çok (156 kez) değer ifadesi barındıran kitap olduğunu görmek mümkün. 9.sınıf coğrafya ders kitabı ise kök değer ifade sayısı bakımından en az (68 kez) ifade barındıran kitaptır. Her bir sınıf düzeyinde hangi değerlerin hangi ölçüde yer aldığına baktığımızda tüm sınıf düzeylerinde “*sorumluluk*” değerine en fazla yer verildiği görmek mümkün. Kitaplarda en az yer verilen kök değerlerin ise her sınıf düzeyinde farklı olduğu görülmektedir. Bunlar: 9. Sınıf ders kitabında “*adalet, dostluk, dürüstlük*”, 10.sınıf ders kitabında “*dostluk*”, 11. Sınıf ders kitabında “*adalet*”, 12. Sınıf ders kitabında ise “*sabır*” değeridir. Hiç yer verilmeyen kök değerlere baktığımızda 9. Sınıf coğrafya kitabında “*sabır*”, 10. Sınıf coğrafya kitabında “*dürüstlük*” ve 11. sınıf coğrafya kitabında “*dürüstlük*” değerleri olduğunu görürüz. 12. Sınıf coğrafya kitabında ise tüm kök değerlere ait ifade bulunmaktadır.

Tablo 15. Kök Değerlerin Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı

Değerler	Sınıf Düzeyleri				
	9.Sınıf	10.Sınıf	11.Sınıf	12.Sınıf	Toplam
Adalet	1	2	1	10	14
Dostluk	1	1	7	8	17
Dürüstlük	1	0	0	3	4
Öz denetim	6	19	29	21	75
Sabır	0	2	2	1	5
Saygı	3	2	5	5	15
Sevgi	5	6	4	9	24
Sorumluluk	30	32	57	49	168
Vatanseverlik	18	30	36	47	131
Yardımsızlık	3	6	7	3	19
Toplam	68	100	148	156	472

Tablo 15’i incelediğimizde, tüm sınıf düzeylerindeki coğrafya ders kitaplarında 472 kez kök değer ifadesinin tespit edildiğini görürüz. Kök değerlerin tüm sınıflardaki

nicel dağılımına baktığımızda ise “*sorumluluk*” değerinin 168 kez, “*vatanseverlik*” değerinin 131 kez, “*özdenetim*” değerinin 75 kez, “*sevgi*” değerinin 24 kez, “*yardımseverlik*” değerinin 19 kez, “*dostluk*” değerinin 17 kez, “*saygı*” değerinin 15 kez, “*adalet*” değerinin 14 kez, “*sabır*” değerinin 5 kez, “*dürüstlük*” değerinin 4 kez tekrar edildiğini görebiliriz.

Tabloyu incelemeye devam ettiğimizde tüm sınıf düzeylerindeki kitaplarda hiç yer almayan kök değer bulunmadığını görürüz. Ayrıca tüm sınıf düzeylerindeki kitaplarda en çok yer alan kök değer (168 kez) “*sorumluluk*” , en az yer alan kök değer (4 kez) “*dürüstlük*” olduğunu görebiliriz. Yine sınıflar bazında baktığımızda 12. sınıf coğrafya ders kitabının en çok değer (156 kez) barındıran, 9. sınıf coğrafya ders kitabının ise en az değer (68 kez) barındıran kitap olduğunu görmek mümkün.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, MEB onaylı coğrafya dersi kitaplarındaki metinlerinde kök değerlerin varlığının, bulunma düzeylerinin ve ünitelere göre dağılımının nasıl olacağını belirlemek üzere çalışılmıştır. Buradan çıkan sonuçlara göre kök değerlerin, sınıf düzeylerinde ve aynı sınıfın farklı ünitelerinde bulunma düzeyleri farklılık göstermektedir. Sınıflar bazında bazı değerlere herhangi bir sınıf düzeyinde hiç değinilmezken bazı değerlere oldukça fazla değinilmiştir. Yine ünitelere göre dağılımda da bazı değerlere hiç değinilmezken bazı değerlere oldukça fazla değinilmiştir.

2022-2023 eğitim öğretim yılında okutulan ve EBA’da erişimi bulunan 4 adet coğrafya ders kitabındaki metinler ve bu metinlere bağlı görseller, 2018 yılında yayınlanan coğrafya dersi öğretim programlarındaki 10 adet kök değer açısından incelenmiştir. Bu incelemeye ait sonuçları şöyle sıralayabiliriz.

9.sınıf coğrafya ders kitabında en çok “sorumluluk” değerine değinilmiştir. Sorumluluk değerini sırasıyla “vatanseverlik” ve “özdenetim” değerleri takip etmiştir. 9. Sınıf coğrafya kitabında sorumluluk değerine çok değinilmesi kitaptaki “çevre ve toplum” ünitesinin varlığıyla ilgilidir. Çünkü bu üniteye toplumların dolayısıyla bireylerin çevreyle olan etkileşimi üzerinde durulmaktadır. Bu nedenle bu üniteye bireylerin çevreye sorumluluğundan sıkça bahsetmektedir. Vatanseverlik değerine de çokça değinilmiştir. Bu değere de çok değinilmesinin nedeni “doğal sistemler” ve “beşeri sistemler” ünitesinde Türkiye ile ilgili önemli ve dikkat çekici bilgilerin verilmesidir. Yine kitabın genelinde çevreye karşı sorumluluklarımızdan bahsetmesi ve davranışlarımızı buna göre şekillendirmemizden bahsetmesi “özdenetim” değerini de ön plana çıkarmaktadır. 9.sınıf coğrafya ders kitabında en az “adalet”, “dostluk”, “dürüstlük” değerine yer verilmiştir. Yine “yardımseverlik”, “saygı” ve “sevgi” değerlerine de yeterince yer verilmemiştir. “Sabır” değerine ise hiç yer verilmediği tespit edilmiştir. İnsanla doğal ortamı inceleyen coğrafya dersinde, doğaya ve insana karşı “saygı” ve “sevgi” değerlerine oldukça kolay yer verilebilirdi. “Beşeri sistemler” ünitesinde de “yardımseverlik” değerine daha fazla yer verilebilirdi. “Adalet”, “dostluk”, “dürüstlük” değerlerine de sorumluluklarımızın anlatıldığı metinlerde yer vermek oldukça uygun olurdu. “Sabır” değerine hiç değinilmemiş olması da beklentilerin dışındadır. 9.sınıfa ait bulgularımız Türker vd. (2023) yaptığı çalışma ile bazı noktalarda örtüşmektedir. İlgili çalışmada da en çok yer verilen değer “sorumluluk” değeri olması ve hiç yer verilmeyen değerlerden birisinin “sabır” değeri

olması ortak sonuçlardandır. Buna karşın bu çalışmada 9. Sınıf coğrafya ders kitabında “adalet”, “dostluk” ve “dürüstlük” değerine 1 kez değinildiği görülürken Türker vd. (2023) yaptığı çalışmada bu değerlere ait ifade bulunmadığı görülmektedir.

10. sınıf coğrafya ders kitabında en çok “sorumluluk” değerine değinilmiştir. Sorumluluk değerini “vatanseverlik” ve “özdenetim” değerleri takip etmiştir. Yine “çevre ve toplum” ünitesi ile “doğal sistem” ünitesinin varlığı “sorumluluk” değerinin çokça değinilmesine neden olmuştur. “Doğal sistemler” ünitesinde Türkiye’ye ait doğal güzelliklerden bahsetmesi ise “vatanseverlik” değerini ön plana çıkarmıştır. “Çevre ve toplum” ünitesinde çevreye karşı nasıl davranmamız gerektiğinden bahsetmesi de “özdenetim” değerinin sıkça kullanılmasını sağlamıştır. 10. Sınıf coğrafya ders kitabında en az “adalet”, “dostluk”, “sabır”, “saygı” değerlerine değinilmiştir. “Dürüstlük” değerine ise hiç yer verilmemiştir. Bu değerlerin kitabın birçok yerine yerleştirilebileceği aşikârdır. Özellikle hayatın kendisi olan coğrafya dersinde “saygı”, “dürüstlük” “dostluk” ve “sabır” değerlerine değinmek için özel bir konu bile gerekmez. Kitabın değerlerle ilgili diğer bir eksiği “küresel ortam: bölgeler ve ülkeler” ünitesinde hiçbir değere değinilmemiş olmasıdır. Benzer çalışmalara baktığımızda en fazla değinilen değer “sorumluluk” değeri olması ve hiç değinilmeyen değer “dürüstlük” olması, Değirmenci (2018), ve Türker vd. (2023)’in yaptıkları çalışmalar ile paralellik göstermektedir.

11.sınıf coğrafya ders kitabında en çok “sorumluluk” değerine değinilmiştir. Sorumluluk değerini “vatanseverlik” ve “özdenetim” değerleri takip etmiştir. Yine diğer sınıf düzeylerinde olduğu gibi “çevre ve toplum” ünitesi ile “doğal sistem” ünitesinin varlığı “sorumluluk” değerinin çokça değinilmesine neden olmuştur. “Vatanseverlik” değeri 11. Sınıf düzeyinde en çok “beşeri sistemler” ünitesinde geçmiştir. Bu ünite konularda daha çok Türkiye boyutunun olması “vatanseverlik” değeri için zemin oluşturmuştur. Yine “özdenetim” değerinin en çok değinildiği ünite “çevre ve toplum” ünitesi olmuştur. Çünkü burada çevreye karşı nasıl davranmamız konusunda oldukça fazla ifade bulunmaktadır. Bu değerlere 11. Sınıf düzeyinde rastlamak beklenen bir sonuçtur; zira beşeri konular oldukça fazladır. 11. Sınıf coğrafya ders kitaplarında “adalet”, “sabır” ve “sevgi” değerlerine yeterince yer verilmemiştir. “Dürüstlük” değerine ise hiçbir üniteye değinilmemiştir. Diğer sınıf düzeyi kitaplarda belirttiğimiz gibi coğrafya dersi değer öğretimini barındıracak ifadelerin kolaylıkla yazılabileceği bir derstir. Bu nedenle az değinilen veya hiç değinilmeyen değer bulunmaması gerekir.

11. sınıf coğrafya ders kitabında en çok “sorumluluk”, “vatanseverlik” ve “özdenetim” değerinin olması Türker vd. (2023) yaptıkları çalışmalar ile paralellik göstermektedir. Buna karşın bu çalışmada 11. sınıf coğrafya kitabında hiç değinilmeyen değer sadece “dürüstlük” olduğu görülürken, Türker vd. (2023) yaptıkları çalışmalarda “dürüstlük” ve “sabır” değeri olarak bulmuşlardır.

12. sınıf coğrafya ders kitabında en çok diğer sınıf düzeylerinde olduğu gibi “sorumluluk” değerine değinilmiştir. Sorumluluk değerini “vatanseverlik” ve “özdenetim” değerleri takip etmiştir. “Sorumluluk” değerine çokça değinilmiş olması beklenen bir sonuçtur. Kitapta “sabır”, “dürüstlük” ve “yardımseverlik” değerleri en az değinilen değerlerdir. 12. Sınıf coğrafya ders kitabında hiç değinilmeyen değer olmaması ve değer sayısı bakımından en fazla değeri barındırması, kitabı değerler eğitimi açısından diğer sınıf düzeylerinin önüne geçirmektedir. 12. Sınıf kitaplarında en çok “sorumluluk” değerine, en az “sabır”, “dürüstlük” ve “yardımseverlik” değerleri değinilmiş olması, Değirmenci (2018), Türker vd. (2023) yaptıkları çalışma sonuçları ile benzeşmektedir.

Bu çalışmada tüm sınıf düzeyleri birlikte düşünüldüğünde en çok değinilen değerlerin “sorumluluk”, “vatanseverlik” ve “özdenetim” değeri olduğu görülmektedir. Yaptığımız çalışma ile coğrafya kitaplarında en çok değinilen değerlere başka çalışmalarda da ulaşılmıştır. Örneğin Türker vd. (2023) yaptıkları çalışma sonucunda coğrafya kitaplarında en çok tekrar eden değerleri “sorumluluk” ve “vatanseverlik” olarak bulmuşlardır. Değirmenci’nin (2018) yaptığı çalışmada ise 2018 yılında değişen öğretim programıyla özellikle “sorumluluk” ve “özdenetim” değerine daha çok vurgu yapıldığı sonucuna varmıştır. Bu sonuçlar yaptığımız çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Çalışmada tüm sınıf düzeyleri birlikte düşünüldüğünde en az değinilen değerlerin “dürüstlük”, “sabır” ve “adalet” değeri olduğu görülmektedir. Türker vd. (2023) yaptıkları çalışma sonucunda da coğrafya kitaplarında en az tekrar eden değerleri “dürüstlük”, “sabır” ve “adalet” değeri olarak bulmuşlardır. Bu sonuç çalışmanın sonuçları ile örtüşmektedir. Yine Aydın’ın (2019) “Coğrafya Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi ve Coğrafya Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri” adlı yüksek lisans çalışmasında, değişen öğretim programıyla her sınıf seviyesindeki coğrafya ders kitaplarında “adalet”, “dostluk”, “sabır”, “sevgi”, “saygı”, “yardımseverlik”, “dürüstlük” ve “vatanseverlik”

değerlerine etkinliklerde az sayıda yer verildiği sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçlara baktığımızda “vatanseverlik” değeri hariç diğer değerlerle ilgili sonuçlar bu çalışma sonucuyla örtüşmektedir.

Çalışmada aynı sınıf düzeyindeki kitaplarda yer verilen kök değerlerin bulunma sıklıklarına baktığımızda, her değere eşit ölçüde yer verilmediği, değerlerin dengeli şekilde dağılmadığı görülmüştür. Kitaplarda ünitelere bağlı metin yazıldığından her değeri eşit şekilde dağıtmak oldukça zordur; fakat ünitelerde değer sayıları eşit olmasa bile en azından tüm değerlere yer verilmesi önem arz etmektedir. Artvinlinin (2011) “Ortaöğretim Coğrafya Eğitiminde Değerler ve Ders Kitaplarına Yansıması” adlı çalışmasında öğretim programı içerisinde yer alan bazı değerlerin ders kitabında karşılığının olmadığı sonucuna varmış olması bu çalışmadaki bulguyla benzerlik göstermektedir.

Çalışma sonuçlarımızdan biri de doğal ortam ve insan etkileşimlerini inceleyen coğrafya dersinin değerlerin kazandırılmasında önemli bir ders olduğudur. Çünkü coğrafya dersi doğaya, Türkiye’ye, insanımıza ve diğer canlılara herhangi bir ünitesinde az da olsa değinmektedir. Yörü’nün (2007) yaptığı çalışmada vatan sevgisi ve yurttaşlık değerlerinin öğrencilere aktarılmasında coğrafya dersinin öneminin büyük olduğunu sonucuna varmıştır. Yine Slater’ın (1996) katılımcılık, İnsan haklarına saygı, sürdürülebilir gelişime inanç gibi değerlerin coğrafya eğitimi ile daha da geliştirilebilecek değerler olduğunu rapor etmiştir. Karasu Avcı’nın (2016) yaptığı çalışmada ise doğal çevreye duyarlılık, kültürel mirasa duyarlılık, sorumluluk ve vatanseverlik değerlerinin coğrafya dersi ile kazandırılmasının etkili olduğu sonucuna varmış olması çalışma sonucumuzu desteklemektedir.

Bu çalışmada elde ettiğimiz sonuçlardan birisi de coğrafya kitaplarında değerlerin daha fazla yer alması ve değerlerin değişen şartlara bağlı olarak güncellenmesidir. Planinc (2008) çalışmasında değerlerin değişen şartlara bağlı güncellenmesi gerektiğini rapor etmesi bulgularımızı desteklemektedir. Yine Çiftçi (2014) yaptığı çalışmada coğrafya öğretim programında değerlerin daha fazla yer alması gerektiği ve değerlerin zamanla güncellenmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç çalışmanın sonucu ile benzerlik göstermektedir.

Çalışmada ortaöğretim coğrafya ders kitaplarının incelenmesi, metinler üzerinde yapılmıştır. Fakat metinleri destekleyen görseller varsa bunlar da araştırmaya dâhil

edilmiştir. Görsellerin metinlerdeki değerleri desteklemesi, ilgili değerın kazanılması açısından önem arz etmektedir. Çünkü görselle desteklenen metinde öğrenciye iletilmek istenen mesaj, daha kolay iletilir. Buna karşın bu çalışmada değer ifadesi barındıran metinlerin az bir kısmının görselle desteklendiğı, fazlaca bir kısmının görsellerle desteklenmediğı sonucuna varılmıştır.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgulardan yola çıkılarak elde edilen sonuçlar aşağıda çıkarılmıştır.

- 9.sınıf coğrafya ders kitabında en sık bulunan değer “sorumluluk” değeridir. Sorumluluk değerinden sonra “vatanseverlik” ve “özdenetim” değerleri gelmektedir. Kitapta en az değinilen değerler ise “adalet”, “dostluk”, “dürüstlük” değerleridir. Hiç değinilmeyen değer ise “sabır” değeridir.
- 10.sınıf coğrafya ders kitabında en sık bulunan değer “sorumluluk” değeridir. Sorumluluk değerinden sonra “vatanseverlik” ve “özdenetim” değerleri gelmektedir. Kitapta en az değinilen değerler ise “adalet”, “dostluk”, “sabır”, “saygı” değerleridir. Hiç değinilmeyen değer ise “dürüstlük” değeridir.
- 11.sınıf coğrafya ders kitabında en sık bulunan değer “sorumluluk” değeridir. Sorumluluk değerinden sonra “vatanseverlik” ve “özdenetim” değerleri gelmektedir. Kitapta en az değinilen değerler ise “adalet” ve “sabır” değerleridir. Hiç değinilmeyen değer ise “dürüstlük” değeridir.
- 12.sınıf coğrafya ders kitabında en sık bulunan değer “sorumluluk” değeridir. Sorumluluk değerinden sonra “vatanseverlik”, “özdenetim” ve “adalet” değerleri gelmektedir. Kitapta en az değinilen değerler ise “yardımseverlik” ve “sabır” değerleridir. 12.sınıf kitabında hiç değinilmeyen değer bulunmamaktadır.
- Tüm sınıf düzeyleri birlikte ele alındığında ilgili kitaplarda (9,10,11 ve 12. sınıf coğrafya ders kitapları) en sık bulunan değer “sorumluluk” değeridir. Sorumluluk değerinden sonra “vatanseverlik”, “özdenetim” değerleri gelmektedir. İlgili kitaplarda en az değinilen değerler ise “dürüstlük” “adalet”, “saygı” ve “sabır” değerleridir.
- Değerlerin sınıf düzeylerine göre dağılımına baktığımızda her sınıf düzeyinde aynı sayıda değere yer verilmediğı sonucuna ulaşılmıştır. Yine aynı sınıf düzeyindeki kitaplarda ilgili değerlere eşit sayıda yer verilmediğı ve dağılımın homojen olmadığı sonucuna varılmıştır.

- Tüm sınıf düzeyindeki coğrafya ders kitaplarında değer ifadesi barındıran metinlerin görsellerle yeterince desteklenmediği sonucuna varılmıştır.
- İncelediğimiz coğrafya ders kitaplarında değerlerin dengeli dağıtılmaması hem kitap yazarlarınca hem de bu kitapları denetleyen kişi ve kurumlarca değer eğitime gereken önemi vermedikleri sonucunu ortaya koymaktadır.
- Son olarak tüm coğrafya kitapları incelendiğinde, coğrafya dersinin değer kazandırma açısından oldukça zengin bir disiplin olduğu görülmüştür. Çünkü coğrafya dersi; “doğal sistemler”, “beşeri sistemler”, “küresel ortam: bölgeler ve ülkeler” ve “çevre ve toplum” ünitelerinden oluşmaktadır. Bu ünitelerde de değer ifadelerinin rahatlıkla metine veya görsel dökülebileceği görülmüştür.

Öneriler

- a) Kitapların sınıf düzeylerine göre sahip olduğu değer sayıları dengelenmeli en azından birbirine yakın olmalıdır.
- b) Değerlerin dağılımı aynı sınıf düzeyinde de daha dengeli yapılmalı. Bazı değerlere aynı sınıf düzeyindeki ünitelerde hiç değinilmemişken, bazı değerlere oldukça fazla değinilmiştir. Bu eşitsizlik giderilip daha dengeli bir dağılım yapılabilir.
- c) Çalışmada metinlerdeki değerlerle ilişkilendirilen görsellerde incelenmiştir ve metinle ilişkili değer ifadesi barındıran görsel sayısının az olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle değer ifadesi barındıran görsel sayıları artırılabilir.
- d) Değer ifadeleri yazılırken dolaylı ifadelerle değil doğrudan ifadelerle yazılması öğrencilerin değer ifadelerini anlamaları açısından daha etkili olacağı düşünülmektedir.
- e) Öğrencilerin hayatında oldukça önem arz edecek olan dürüstlük, sabır, adalet, saygı, dostluk, yardımseverlik gibi değerler ilgili kitaplarda oldukça az yer almışlardır. Bu değerlere kitaplarda daha fazla yer verilebilir ve diğer değer sayıları ile dengeli olacak şekilde kitaplar yeniden düzenlenebilir.
- f) Kök değerlerin hangi sınıf düzeyinde hangi üniteye kaçar tane olacağı önceden belirlenmeli ve kitaplar bunlara göre düzenlenmeli. Daha sonra kitapların, bu durum gözetilerek kontrolünün yapılması önerilmektedir.
- g) Değer eğitimi ile ilgili verilen hizmet içi eğitim sayısının artırılması ve eğitim içeriklerinin kitaplardaki değerlere vurgu yapması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, M. ve Demir, Ö. (1992). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. İstanbul: Adres.
- Akagündüz, S. Y. (2017). Cumhuriyet'in İlk Yıllarından Günümüze Ders Kitaplarında Ahlak Eğitimi. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi Yıl 13 Sayı 26 (Güz 2017)* , 149-180.
- Akbaş, O. (2008). Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6/16 , 9-27.
- Akbaş, O. (2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II.Dademedede Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akhan, N. E., Subaşı, E., & Açıl, F. B. (2020). Öğretmen Adaylarının Kök Değerlere İlişkin Görüşleri. *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi* , 115-134.
- Akinoğlu, O. (2005). Coğrafya Eğitiminin Etkililiği ve Sorunları. *Marmara Üniversitesi Marmara Coğrafya Dergisi*, 12 , 77-96.
- Aksoy, B. (2003). Milli Kimliğin Kazanılmasında Coğrafyanın Önemi. *Türk Yurdu*, 23/194 , 55-59.
- Akyol, Ş. (2010). *İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Sevgi Temasının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Alıcı, F. (2019). *İlkokul 2. Sınıf Türkçe Ders Kitabı Metinlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi* . (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Arastaman, G., Fidan, İ. Ö., & Fidan, T. (2018). Nitel Araştırmada Geçerlik ve Güvenirlik: Kuramsal Bir İnceleme. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15/1 , 37-75.
- Aslan, M. (2011). *İlköğretimde Karakter Eğitimi ve Öğrencilere Kazandırılması Gereken Değerler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir. .
- Avcı, E. K. ve Faiz, M. (2018). 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitapları “Etkin Vatandaşlık” Öğrenme Alanında Yer Alan Becerilerin ve Değerlerin İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2/1 , 1-21.
- Avcı, N. (2007). Üniversite Gençliğinin Bireysel ve Toplumsal Değerlere İlgi ve Bakışı. *R. Kaymakcan. vd.(Ed.), Değerler ve Eğitimi içinde* , 819-851.
- Aydın, H. (2019). *Coğrafya Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi ve Coğrafya Öğretmenlerinin Değerler Eğitime İlişkin Görüşleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Aydın, M. (2003). Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1/3 , 121-144.
- Aydın, M. Z. ve Gürler, Ş. A. (2018). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Bacanlı, H. (2006). *Duyuşsal davranış eğitimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Balcı, N. (2008). *İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Eğitiminin Etkililiği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/2 , 368-388.
- Başkale, H. (2016). Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9/1 , 23-28.

- Bilgin, N. (1995). *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- CDÖP. (2005). *Coğrafya Dersi Öğretim Programı*. Ankara.
- Cevizci, A. (2019). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Say.
- Çiftçi, T. (2017). *Coğrafya'da Değer Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dağ, N. (2021). *Değerin Düşündürdükleri*. Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Demircan, T. (2010). *Ortaöğretim Dokuzuncu Sınıf Türk Edebiyatı Ders Kitaplarındaki Temel Değerlerin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Derse, G. E. (2019). *6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi ve Öğretmen Görüşleri Bağlamında Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Deveci, H. (2015). Value Education Through Distance Learning: Opinions of Students who already Completed Value Education. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 16/1 , 112-126.
- Dönmez, T. (2023). Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Kök Değerler. N. Dağ, & A. Taneri içinde, *Sosyal Bilgiler Öğretimi: Kavramlar, Değerler ve Beceriler*, s. 139-163, Ankara: Pegem Akademi.
- Dürüstlük. (2024, 02 20). <https://tr.wikipedia.org> adresinden alınmıştır
- Düzgün, Ş. A. (2011). Sevginin İstismarı ve Sevgide Aşırılık (Kültler). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52, sy. 1, 5-25.
- Ekşi, A. ve Diğerleri. (2006). *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9.Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Meb.
- Ekşi, H. ve Katılmış, A. (2016). *Uygulama Örnekleriyle Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Ekşi, H., Katılmış, A., & (Ed.). (2020). *Karakter ve değerler eğitimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Erkan, S. ve Çoban, A. (2018). Değerler Açısından Tarih Öğretim Programları ve Ders Kitaplarının İncelenmesi. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum*, 7/21 , 771-789.
- Fichter, J. (2009). *Sosyoloji Nedir?* (Çev: N. Çelebi) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Fidan, N. K. (2019). Değer Eğitimi Yaklaşımlar. P. Ünüvar, & A. F. Ersoy içinde, *Karakter ve değerler eğitimi*, s. 84-113, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gereken, H. (2018). *5. Sınıf Ders Kitabındaki Atasözlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Gözel, Ü. (2018). *Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programının Değerler Eğitimi Açısından Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Gündüz, T. (2010). Üstün Zekâlı Çocuklarda Ahlâk Gelişimi ve Eğitimi. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1, 157-177.
- Güneş, F. (2015). Değerler Eğitiminde Yaklaşım ve Modeller. *Eğitimde Gelecek Arayışları: Düünden Bugüne Türkiye'de Beceri, Ahlâk ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, s. 1-20, Ankara.
- Haralambos, M. (1987). *Sociology: Themes And Perfective*. London: Bell ve Hyman.
- Hazım, S. (2019). *Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitaplarında Yer Alan Hikâye ve Roman Metinlerinin Değerler Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hökelekli, H. (2010). Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi Eğitime Bakış 6/18, *Eğitime Bakış Dergisi* , 4-10.

- Hünler, S. (2004). Sorumluluğun Ecdadı. *Felsefe Tartışmaları*, 33 , s. 37-68.
- İşcan, C. D. (2019). Karakter ve Değerler Eğitimi. A. F. Arısoy, & P. Ünüvar içinde, *Değerler Eğitiminde Temel Kavramlar*, s. 31-50, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kahramanoğlu, R. (2019). Türk Kültür Tarihinde ve Türkiye'de Değerler Eğitimi. B. Özer içinde, *Karakter Ve Değerler Eğitimi*, s. 92-120, Ankara: Pegem Akademi.
- Kaliyeva, A. (2015). *Türkçe ve İngilizce Ders Kitaplarında Değerler Eğitimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri, İzmir.
- Kanagatova, A. (2018). *Türkiye ve Kazakistan'da 5. Sınıfta Okutulan Türkçe, Kazak Edebiyatı, Rus Dili ve Edebiyatı Ders Kitaplarındaki Metinlerin Değerler Bakımından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Kaptan, S. Y. (2019). Karakter ve Değer Eğitiminde Yaklaşımlar, Yöntemler ve Teknikler. S. Z. Genç, & A. Beldağ içinde, *Karakter ve Değer Eğitimi*, s. 146-147, Ankara: Pegem Akdemi Yayınları.
- Karagözoğlu, N. (2018). Sosyal Bilgiler Dersinde Vatanseverlik Değerinin Kazandırılmasında Kadın Kahramanların Yaşam Öykülerinin Kullanılması. *International Journal of Field Education*, 4/2, 97-110.
- Kaymakcan, R., & Meydan, H. (2014). *Ahlak Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Keskin, Y. (2010). Sosyal Bilgiler Derslerinde Değerler Eğitimin Yeri ve Önemi. *Eğitime Bakış*, 6/18, 68-72.
- Kılıç, S. (2015). Kappa Testi. *Journal of Mood Disorders* , 5/3,142-144.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 170-189.
- Koç, M. (2013). 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Değerler Bakımından İncelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Korkmaz, S. (2004). Din Psikolojisinde Değerler ve Erol Güngör'ün. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* , 177-200.
- Köksal, M. (2021). *Ortaöğretim Matematik Ders Kitaplarının Kök Değerler Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kuşdil, M. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değer yönelimleri ve Schwarz Değer Kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15/45, 59-76.
- Landis, J. R., & Koch, G. G. (1977). The Measurement of Observer Agreement for Categorical Data. *Biometrics* , 33,159-174.
- Lijadi, A. A. (2019). What are universally accepted human values that define 'a good life'? *Historicalperspective of value theory*. International Institute for Applied Systems Analysis.: <https://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/16049/1/WP-19-006.pdf>. 19.03.2024 adresinden alınmıştır
- MEB . (2018). *Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı*. Şubat 2, 2024 tarihinde Coğrafya Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9.10.11 ve 12) Ankara: <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=336> adresinden alındı
- MEB. (2018, 2 2). *Coğrafya Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9.10.11 ve 12) Ankara*. <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=336> adresinden alınmıştır
- MEB. (2005). *Coğrafya Dersi Öğretim Programı*. Ankara.
- MEB. (2017). *Coğrafya Dersi Öğretim Programı*. Ankara.

- MEB. (2017, Mart 5). *Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine*. [Pdf Belgesi].
https://sorgun.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_04/16012151_TALYM_VE_TERBYYE_KURULU_BAYKANLIYI.pdf adresinden alınmıştır
- Meydan, A. (2023). Sosyal Bilgilerde Coğrafyanın Yeri ve Önemi. R. Turan, & K. Ulusoy içinde, *Sosyal Bilgilerin Temelleri*, s. 80-93, Ankara: Pegem Akademi.
- Naylor, D., & Diem, R. (1987). *Elementary and Middle School Social Studies*. New York: Random House.
- Özel, A. (2015). *İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerdeki Değerler ile İlgili Algılarının İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1/3, 217-240.
- Özkan, Z. S. (2017). *Hayat Bilgisi Ders Kitaplarındaki Metin ve Görsellerin Değerler Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi). Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Özşavli, C. (2007). *I. Coğrafya Kongresinden Günümüze Türkiye'de Liselerde Okutulan Coğrafya Dersi Müfredatında Yapılan Değişiklikler ve Ülkemizdeki ile Amerika Birleşik Devletlerindeki Coğrafya Öğretiminin Karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- PERESE. (2013). *Değerli Eğitimi Öğretmen Kitabı Saygı*. İstanbul: Eğitim Danışmanlığı ve Araştırmaları Merkezi.
- Poyraz, H. (2012). Bir Değer Olarak Arkadaşlık. *Cogito*, 68-69, 196-203.
- Read, C. (2018). *Values education for children: issues, challenges and solutions*.
<https://www.carolread.com/wp-content/uploads/2019/01/Values-Education-YLTSIG-newsletter-March-2018.pdf> adresinden alınmıştır
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press.
- Schnitker, S. (2012). An Examination of Patience and Well-Being. *The Journal of Positive Psychology*, 7 (4), 263-280.
- Schwartz, S. H. (2006). Basic Human Values: Theory, Measurement, and Applications. *Revue Française de Sociologie*, 47/4, 929-968.
- Superka, D. P., & Johnson, P. L. (1975). *Values education: approaches and materials*. Colorado: Social Science Education Consortium.
<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED103284.pdf> adresinden alınmıştır
- Şahin, B. (2019). 2005 ve 2018 Coğrafya Dersi Öğretim Programlarına Yönelik Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 81-102.
- Şimşek, Ş. (2017). Türkçe Ders Kitaplarındaki Okuma Metinlerinde Karakter Eğitimi. *2. Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13, 357-364.
- Taşkıran, T. (1943). *Türk Ahlakının İlkeleri*. İstanbul: Maarif Vekaleti Yayınları.
- TDK. (2024). *Türk Dil Kurumu*. 02 15, 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Tezcan, M. (2018). *Değerler eğitimi, Sosyolojik yaklaşım*. Ankara: Anı.
- Tezcan, M. (2010). *Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Anı.
- Tokdemir, M. A. (2007). *Tarih Öğretmenlerinin Değerler ve Değerler Eğitimi Hakkındaki Görüşleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Tokdemir, M. A. (2007). *Tarih Öğretmenlerinin Değerler ve Değer Eğitimi Hakkındaki Görüşleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

- Turoğlu, H. (2003). Coğrafyacı ve Coğrafya Eğitimi. *Türk Coğrafya Kurumu, Coğrafya Kurultayı 9-12 Temmuz 2002, Bildiriler Kitabı*, s. 52-58.
- Ulusoy, K. (2017). Hayat Bilgisi Dersinde Değerler ve Değerler Eğitimi. B. Tay içinde, *Etkinlik Örnekleriye Hayat Bilgisi Öğretimi*, s. 323-351, Ankara: Pegem Akademi.
- Ulusoy, K. ve Arslan, A. (2016). Değerli Bir Kavram Olarak Değer ve Değerler Eğitimi. R. Turhan, & K. Ulusoy içinde, *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*, s. 1-16, Ankara: Pegem Akademi.
- Ulusoy, K. ve Dilmaç, B. (2016). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yaman, E. (2018). *Değerler Eğitimi. Eğitimde Yeni Ufuklar*. Ankara: Akçağ.
- Yaman, E. (2016). *Değerler eğitimi: Eğitimde yeni ufuklar*. Ankara: Akçağ.
- Yel, S., & Aladağ, S. (2021). Sosyal Bilgilerde Değerlerin Öğretimi. M. Safran içinde, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, s. 119-150, Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yurdagül, H. (2005). Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Kapsam Geçerliği İçin Kapsam Geçerlik İndekslerinin Kullanılması. *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, s. 771-774, 28-30 Eylül 2005, Denizli.